

Benedictus de Spinoza
Staatkundige Verhandeling

Staatkundige Verhandeling

Benedictus de Spinoza

Staatkundige Verhandeling

uit het Latijn vertaald door Karel D'huyvetters

Werchter
2013

© 2013 Karel D'huyvetters, Werchter

Niets uit deze uitgave mag worden worden verveelvoudigd of openbaar gemaakt in welke vorm of op welke wijze ook, hetzij mechanisch, elektronisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de rechthebbende. Het maken van een digitale kopie of afdruk op papier voor persoonlijk, niet-commercieel, gebruik is toegestaan.

Inhoud

Vooraf	1
Bibliografische referenties.....	3
Brief LXXXIV	8
Hoofdstuk I.....	9
Hoofdstuk II.....	12
Hoofdstuk III	20
Hoofdstuk IV	27
Hoofdstuk V.....	30
Hoofdstuk VI.....	33
Hoofdstuk VII.....	42
Hoofdstuk VIII	56
Hoofdstuk IX	75
Hoofdstuk X.....	81
Hoofdstuk XI	86

Vooraf

Ondanks de vrij recente, bemoedigende, aanzienlijke en nog steeds groeiende belangstelling voor Spinoza in het Nederlandse taalgebied, die ten overvloede blijkt uit de talrijke activiteiten en publicaties rond onze filosoof, niet het minst de zeer recente puike vertalingen van de *Ethica*, de *Korte Verhandeling* (tot tweemaal toe) en de zogenaamde *Brieven over het Kwaad*, evenals een tijdige heruitgave van het *Theologisch-politiek traktaat*, is er één merkwaardig en flagrant hiaat in de lijst van de moderne Nederlandse vertalingen van Spinoza's werk: de *Tractatus Politicus*.

De jongste volledige Nederlandse vertaling is die van Willem Meijer in 1901. Ze is nog enkel antiquarisch en als digitale reproductie beschikbaar (op de website [DBNL](#)).

Wim Klever publiceerde in 1985 een gedeeltelijke vertaling van dit werk onder de titel *Hoofdstukken uit De Politieke Verhandeling* (Boom-Meppel / Amsterdam). Hier en daar kan men nog een tweedehands exemplaar van dit keurige boekje vinden. Het bevat naast een inleiding en commentaar de vertaling van de eerste vijf hoofdstukken en van de eerste paragrafen van het zesde en het zevende hoofdstuk van de *Tractatus*. Ik citeer uit de inleiding: "Het zou [echter] jammer zijn, wanneer de leergierige Nederlandse lezer dan nog enkele jaren zou moeten wachten alvorens te kunnen beschikken over een Nederlandse versie van Spinoza's laatste, onvoltooide maar niettemin zeer gerijpte werk, de *Politieke Verhandeling*. Daarom is besloten om in de reeks Boom Klassiek, vooruitlopend op de latere volledige uitgave ervan, een gedeelte van dit werk te presenteren in een compacte studie-uitgave, waarbij de tekst ook van inleiding en commentaar wordt voorzien."

Ik neem aan dat de bezorgdheid van de auteur destijds in principe de Vlaamse leergierige lezers niet uitsloot; de 'enkele jaren' zijn ondertussen decennia geworden en de volledige uitgave is er niet gekomen. Daarom hebben wij het boude plan opgevat om te proberen op een bescheiden wijze dit onverklaarbaar en schrijnend hiaat weg te werken. Bescheiden, omdat wij niet het volledig werk in een definitieve uitgave wensen te brengen, met alles erop en eraan. Dat zou immers een werk van lange adem vergen, dat echter wellicht onze krachten en mogelijkheden te boven gaat, zoals het blijkt ook voor tal van anderen is geweest.

Onze bedoeling beperkt zich dus tot een vertaling in hedendaags Nederlands van de *Tractatus Politicus*, en publicatie daarvan op deze website. Wij willen op die manier de sinds 1901 niet meer vertaalde laatste vier hoofdstukken en aanzienlijke gedeelten van het zesde en zevende hoofdstuk eindelijk weer beschikbaar stellen van het Nederlandstalig publiek, en een nieuwe vertaling brengen

van de eerste vijf hoofdstukken, die voor het laatst in 1985 vertaald werden en niet meer geredelijk voorhanden zijn.

Wij beschikken sinds 2005 over een moderne tekstuitgave, met Franse vertaling, in het kader van de kritische uitgave van de volledige werken onder de leiding van Pierre-François Moreau bij de *Presses Universitaires de France*, zodat wij op die stevige wetenschappelijke basis kunnen steunen voor onze vertaling en ons verder geen zorgen meer hoeven te maken over die en andere aspecten van een vertaling.

Naast de vertaling bieden wij tevens een summiere bibliografie.

Het leek ons echter niet nuttig om de tekst te voorzien van voetnoten met bijkomende informatie over de keuzes die gemaakt zijn bij de vertaling, over tekstkritische kwesties, over onduidelijke of ingewikkelde passages, of met zakelijke of historische uitleg over onderwerpen in de tekst. Noch achtten wij het wenselijk om de tekst te voorzien van inhoudelijk commentaar. Dit alles is immers al herhaaldelijk gedaan en ruimschoots voorhanden in tekstuitgaven en vertalingen in andere talen, in de eerste plaats in de allicht definitieve tekstuitgave van Proietti en Ramond.

Wel nemen wij ons voor om de bibliografie aan te vullen met belangrijke elementen die specifiek over de *Tractatus Politicus* handelen. Die aanvullingen vindt men telkens op de website van *Spinoza in Vlaanderen*. Daar zullen tevens bijdragen verschijnen van auteurs die hun relevante publicaties vrijgeven voor (her)publicatie, evenals occasionele commentaren of detailstudies van deze vertaler.

Het past dat wij hier enkele personen danken die een rol hebben gespeeld bij het tot stand komen van deze vertaling. Jonathan Israel ben ik diep dankbaar; hij heeft me op de weg gezet die me gebracht heeft waar ik nu ben. Het was een opmerking van Wim Klever die mijn aandacht vestigde op de onverklaarbare en onterechte afwezigheid van een recente volledige Nederlandse vertaling; hij moedigde mij aan om niet alleen de ontbrekende gedeelten te vertalen maar ook zijn vertaalwerk uit 1985 over te doen. Frank Mertens bood me spontaan zijn deskundige hulp aan bij het omzetten van de afzonderlijke hoofdstukken in een handzaam en aantrekkelijk geheel; hij deed bovendien talrijke waardevolle suggesties die in niet geringe mate hebben bijgedragen tot een meer professionele voorstelling van de tekst, en voerde die aanpassingen ook zelf uit. Maria Cornelis en Hubert Eerdekenes waren de even vriendelijke als nauwgezette proeflezers voor elk van de hoofdstukken en behoedden me herhaaldelijk voor taalkundige misstappen. De eerste en laatste lezer van al wat ik schrijf, is mijn geliefde, Lut De Rudder. Zij staat me met raad en daad bij in goede en minder goede dagen, en dat was ook zo voor dit project.

Ik draag dit werk dankbaar op aan de nagedachtenis van mijn ouders.

Karel D'huyvetters

Bibliografische referenties

Deze bibliografische gegevens bij de Nederlandse vertaling zijn beperkt tot de meest pertinente en de meest recente gegevens. Een meer volledige bibliografie vindt men in de basiswerken die hier vermeld worden.

1. Tekstuitgaven

B.d.S. [Benedictus de Spinoza], *Opera posthuma*, s.l. [Amsterdam]: s.n. [Jan Rieuwertsz I], 1677.

Van deze originele druk (1677) is er een facsimile uitgave door uitgever Quodlibet: [Quodlibet](#). De prijs is ongeveer € 80.

Bij *Google Books* kan men een pdf-file downloaden met een gave kopie van het exemplaar in de universiteitsbibliotheek van de UGent: [Google Books](#).

B.d.S. [Benedictus de Spinoza], *De Nagelate Schriften*, s.l. [Amsterdam]: s.n. [Jan Rieuwertsz I], 1677.

Een digitale versie van de originele uitgave van de Nederlandse vertaling (1677) is beschikbaar bij DBNL: [DBNL](#).

Spinoza, *Opera im Auftrag der Heidelberger Akademie der Wissenschaften herausgegeben von Carl Gebhardt*, Heidelberg: Carl Winter, 1925-1938 (5 vols.).

Tot voor kort was de standaarduitgave van de Latijnse tekst nog altijd die van Carl Gebhardt in zijn *Opera* (1925). Een digitale versie daarvan is hier te vinden: <http://spinoza.xclan.ru/>

Spinoza, *Œuvres* (red. Pierre-François Moreau), Paris: PUF, 1999- (5 vols. tot op heden).

Bij de *Presses universitaires de France* verschijnen de *Œuvres* recentelijk in een nieuwe kritische uitgave met Franse vertaling, onder leiding van Pierre-François Moreau. De *Tractatus Politicus* verscheen als volume V: *Traité politique, texte établi par Omero Proietti, traduction, introduction, notes, glossaires, index et bibliographie par Charles Ramond, avec une notice de Pierre-François Moreau et des notes d'Alexandre Matheron*, 391 p., 2005 (verder afgekort als 'P&R').

2. Vertalingen

De 'jongste' volledige Nederlandse vertaling van de *Tractatus Politicus* is die van Willem Meijer (1901). Hier en daar duiken er nog exemplaren op in antiquariaten en de uitgave is ook beschikbaar op de website [DBNL](#). In 1985 verscheen bij Boom-Meppel (Amsterdam) *Hoofdstukken uit de politieke verhandeling*, een ge-

deeltelijke vertaling door Wim Klever (1-5, 6.1-8, 7.1-17). Ook dat boekje is nog tweedehands te vinden.

De originele Nederlandse vertaling van de Latijnse tekst (P&R) door Karel D'huyvetters verscheen oorspronkelijk eind 2012 op de website van *Spinoza in Vlaanderen*, in afzonderlijke hoofdstukken en in de volgorde van vertaling. Een gecorrigeerde versie in één document wordt hierbij aangeboden. Alle opmerkingen zijn welkom.

Een quasi volledig overzicht van vertalingen in talrijke talen vindt men in P&R.

3. Commentaren

Grote monografieën uitsluitend gewijd aan de *Tractatus Politicus* zijn er voor zover wij weten niet. Studies over Spinoza's politieke ideeën behandelen meestal vooral de *Tractatus Theologico-Politicus*, met occasionele uitbreidingen naar de *Tractatus Politicus* zelf. Wij vermelden hieronder enkel studies die expliciet specifiek over de *Tractatus Politicus* handelen.

In de eerste plaats zijn dat tekstuittgaven (met vertaling). Naast P&R en de gedeeltelijke omzetting door Wim Klever, beide hierboven vermeld, zijn dat vooral:

Duits

Wolfgang Bartuschat, *Tractatus Politicus/Politischer Tractat*, (Band 5.2 van *Sämtliche Werke*), Hamburg: Felix Meiner, 1994¹, 2010².

Engels

A.H. Gosset, *A Political Treatise* (in vol. 1 van *The Chief Works of Benedict de Spinoza*, red. R.H.W. Elwes), London: G. Bell and Sons, 1883 (vele heruitgaven).

Een digitale versie is beschikbaar bij de Liberty Library of Constitutional Classics: [Constitution Society](#).

Samuel Shirley (e.a.), *Political Treatise*, Indianapolis & Cambridge: Hackett, 2000 (met een inleiding en annotaties door Steven Barbone en Lee Rice).

Frans

Charles Appuhn, *Traité politique* (tome III van *Œuvres*), Paris: Garnier, 1929¹, 1966², 1986³ (beide laatste als tome IV van de *Œuvres* uitgegeven bij Garnier-Flammarion).

Madeleine Francès, *Traité de l'autorité politique* (in de *Œuvres complètes*), Paris: Gallimard, 1954¹ (in de reeks Bibliothèque de la Pléiade en herhaaldelijk heruitgegeven, o.a. in 1962, 1978, 1979 en 1988).

Bibliografische Referenties

Pierre-François Moreau, *Tractatus Politicus/Traité politique* (met de Latijnse tekst in de uitgave van Gebhardt en met een 'index informatique'), Paris: Éditions Réplique, 1979 (heruitgaven bij PUF in 1999, 2005, 2009 en 2012).

Émile Saisset & Laurent Bove (rév.), *Traité politique*, Paris: Librairie générale française, 2002¹, 2008² (herwerkte versie van de negentiende-eeuwse vertaling door Saisset).

Sylvain Zac, *Traité politique*, Paris: J. Vrin, 1968¹, 1987².

Italiaans

Paolo Cristofolini, *Trattato Politico*, Pisa: Edizioni ETS, 1999¹, 2011².

Gabriella Lamonica, *Trattato Politico*, Milano: Franco Angeli, 1999.

Spaans

Atilano Domínguez, *Tratado Político*, Madrid: Alianza Editorial, 1986.

Humberto Giannini & María Isabel Flisfisch, *Tratado político*, Santiago de Chile: Editorial Universitaria, 1989.

4. Bijdragen in tijdschriften en bundels

Etienne Balibar, *Spinoza: From Individuality to Transindividuality* (tekst van een lezing gehouden in Rijnsburg in 1993, uitgegeven in de reeks *Mededelingen vanwege Het Spinozahuis*, nr. 71), Leiden: Eburon, 1997 ([online versie](#)).

id., "Potentia multitudinis, quae una veluti mente ducitur", in: Marcel Senn & Manfred Walther (red.), *Ethik, Recht und Politik bei Spinoza. Vorträge gehalten anlässlich des 6. Internationalen Kongresses der Spinoza-Gesellschaft vom 5. Bis 7. Oktober 2000 an der Universität Zürich*, Zürich: Schulthess, 2001, pp. 105-137 ([online versie](#)).

id., "Potentia multitudinis, quae una veluti mente ducitur: Spinoza on the Body Politic" (vertaling van het voorgaande artikel), in: Stephen H. Daniel (red.), *Current Continental Theory and Modern Philosophy*, Evanston: Northwestern University Press, 2005, pp. 70-99 ([online versie](#)).

id., "Le Traité politique: une science de l'État", in *Spinoza et la politique*, Paris: PUF, 1984¹, 2011⁴, pp. 63-90.

Marilena Chauí, "La plèbe et le vulgaire dans le Tractatus Politicus", in: Humberto Giannini, Pierre-François Moreau & Patrice Vermeren (red.), *Spinoza et la politique, Actes du Colloque de Sanitago du Chili, mai 1995*, Paris: L'Harmattan, 1997, pp. 95-118.

Paolo Cristofolini, "Le parole-chiave del Trattato politico en le traduzioni moderne", in: Pina Totaro (red.), *Spinoziana, ricerche di terminologia filosofica e critica testuale*, Firenze: L.S. Olschki, 1997, pp. 23-28.

- Herman De Dijn, „Ervaring en Theorie in de Staatskunde. Een analyse van Spinoza's Tractatus Politicus“, *Tijdschrift voor Filosofie*, 32 (1970), pp. 30-70.
- id., „Tractatus Politicus: more geometrico demonstratus?“, *Tijdschrift voor de studie van de Verlichting*, vol. 6 (1978), pp. 125-136 (in het Duits).
- Piero Di Vona, „L'ontologia del Tractatus Politicus e il fondamento del diritto naturale“, in: P. Di Vona, *Aspetti di Hobbes in Spinoza*, Napoli: Loffredo Editore, 1990, pp. 107-119.
- Chantal Jaquet, Pascal Sévérac & Ariel Suhamy (red.), *La multitude libre: Nouvelles lectures du Traité politique de Spinoza*, Paris: Editions Amsterdam, 2008 (139 pp.).
- Alexandre Matheron, „Le problème de l'évolution de Spinoza du Traité théologico-politique au Traité politique“, in: Edwin Curley & Pierre-François Moreau (red.), *Spinoza, Issues and Directions. The Proceedings of the Chicago Spinoza Conference*, Leiden: Brill, 1990, pp. 258-270.
- id., „Femmes et serviteurs dans la démocratie spinoziste“, in: A. Matheron, *Anthropologie et politique au XVIIe siècle (Études sur Spinoza)*, Paris: J. Vrin, 1986, pp. 189-208.
- Pierre-François Moreau, „L'indexation du Tractatus Politicus“, *Cahiers Spinoza*, 1 (1977), pp. 229-234.
- id., „Jus et lex. Spinoza devant la tradition juridique, d'après le dépouillement informatif du Traité politique“, *Raison présente* 43 (1977), pp. 85-94
- id., „La notion d'imperium dans le Traité Politique“, in: E. Giancotti-Boscherini (red.), *Spinoza nel 350° anniversario della nascita. Atti del congresso internazionale (Urbino 4-8 ottobre 1982)*, Napoli: Bibliopolis, 1985, pp. 355-366.
- Antonio Negri, „Le 'Traité Politique', ou la fondation de la démocratie moderne“, in: A. Negri, *Spinoza subversif? Variations (in)actuelles*, Paris: Kimé, 1994, pp. 19-38.
- Giuseppa Saccaro-Battisti, „Democracy in Spinoza's Unfinished Tractatus Politicus“, *Journal of the History of Ideas* 38:4 (1977), pp. 623-634.
- Johan Jacob von Schmid, *Spinoza's staatkundige verhandeling in de ontwikkeling van de staatsleer* (in de reeks *Mededelingen vanwege Het Spinozahuis*, nr. 26), Leiden: Brill, 1970.
- Hasana Sharp, „Eve's Perfection: Spinoza on Sexual (In)Equality“, *Journal of the History of Philosophy*, 50: 4 (2012), pp. 559-580.
- Dieydi Sy, „L'inachèvement du Tractatus Politicus et le problème de l'unité du spinozisme“, *Annales de la Faculté des lettres et sciences humaines de Dakar*, 10 (1980), pp. 27-44.
- Marin Terpstra, „An Analysis of Power Relations and Class Relations in Spinoza's Tractatus Politicus“, *Studia Spinozana*, 9 (1993), 1993, pp. 79-105.
- id., „What does Spinoza mean by 'Potentia Multitudinis'?,“ in: Etienne Balibar, Helmut Seidel & Manfred Walther (Red.), *Freiheit und Notwendigkeit. Ethische*

Bibliografische Referenties

und politische Aspekte bei Spinoza und in der Geschichte des (Anti-)Spinozismus, (Schriften der Spinoza-Gesellschaft, Band 3), Würzburg: Königshausen & Neumann, 1994, pp. 85-98.

Osamu Ueno, "For Spinoza's Tractatus Politicus", 山口大学哲学研究 (*Filosofische Studies van de Universiteit van Yamaguchi*), 1 (1992), pp. 94-101.

Brief LXXXIV

Waarde vriend,

Je aangename brief is gisteren bij mij aangekomen. Ik dank je van harte voor de goede zorgen waarmee je mij omringt. Ik zou deze gelegenheid niet laten voorbijgaan &c., ware het niet dat ik iets om handen heb waarvan ik meen dat het nuttiger is en waaraan je, denk ik, meer genoegen zal beleven; namelijk de Staatkundige Verhandeling, die ik enige tijd geleden begonnen ben op jouw aanraden.

Zes hoofdstukken daarvan zijn nu al klaar; het eerste is een inleiding op het werk; het tweede handelt over het natuurlijk recht, het derde over het recht van het hoogste gezag; het vierde over welke aangelegenheden in de staat uitsluitend onder de bevoegdheid vallen van het hoogste gezag; het vijfde over wat het einddoel is dat een staat moet betrachten en het zesde over hoe een monarchie ingericht moet worden om niet te vervallen in een tirannie.

Nu ben ik met het zevende bezig, waarin ik ordelijk de bewijzen aanlever voor elk van de onderdelen van het voorgaande hoofdstuk, dat handelt over de ordening van een behoorlijke monarchie. Vervolgens zal ik overgaan tot de aristocratische en de democratische staatsvormen. Ten slotte komen de wetten aan bod en andere bijzondere kwesties in verband met de staatkunde. Hiermee &c.

Brief 84, 's-Gravenhage, tweede helft 1676, in de OP en de NS opgenomen als een inleiding op de Tractatus Politicus. Waarschijnlijk was het manuscript een kopie voor Spinoza's eigen gebruik van een brief in het Nederlands geschreven en mogelijk gericht aan Jarig Jelles (Akkerman 1980, Proietti, Ramon 2005). Klever (2007) stelt Jan Hendricksz Glazemaker voor als bestemming en de Latijnse versie als de originele.

STAATKUNDIGE VERHANDELING

Waarin wij aantonen hoe men gemeenschappen, zowel die waar een monarchie bestaat als waar de aristocratie heerst, moet inrichten zodat zij niet in een tirannie vervallen en de vrede en de vrijheid van de burgers behouden blijven.

Hoofdstuk I

§ 1. De gemoedsaandoeningen waardoor wij getroffen worden, beschouwen de filosofen als ondeugden waarin de mensen door hun eigen schuld vervallen. Daarom lachen ze de mensen gewoonlijk uit, of bewenen hen, of hekelen hen of, als ze erop uit zijn om heiliger te lijken, vervloeken ze hen. Ze menen trouwens dat ze op die manier Gods zaken behartigen en het toppunt van wijsheid bereiken als ze te kennen geven dat ze een bepaalde menselijke natuur, die er helemaal niet is, op alle mogelijke manieren loven, en tegen een andere, die er wel degelijk is, met hun uitspraken te keer gaan. Zij beschouwen de mensen echter niet zoals ze zijn, maar zoals zij zouden willen dat ze zijn. En zo komt het dat zij meestal in plaats van een ethica een satire schrijven. Ze slagen er niet in om een politiek te bedenken die men zich te nutte zou kunnen maken, maar enkel een die men wel voor een waanbeeld moet houden, of die enkel goed is om in Utopia of in een poëtische Gouden Eeuw in te voeren, waar men er overigens het allerm minst behoefte aan heeft. Vandaar dat men aanneemt dat van alle wetenschappen die men beoefent, bij de politiek de theorie het meest afwijkt van de praktijk. Niemand acht men dan ook minder geschikt om over het gemenebest te regeren dan theoretici en filosofen.

§ 2. Van de politici neemt men dan aan dat zij er veeleer op uit zijn om de mensen nadeel te berokkenen dan om hen nuttige raad te geven en men houdt hen veeleer voor listig dan wijs. Geen wonder, want de ervaring heeft hen geleerd dat zolang er mensen zijn, er ook ondeugden zullen zijn. Zij zullen dus proberen om arglistigheid te voorkomen met behulp van al de middelen die zij uit lange ervaring geleerd hebben en die men gewoonlijk veeleer op grond van vrees dan uit redelijkheid toepast. Daardoor aanziet men hen als tegenstanders van de godsdienst; vooral de theologen doen dat, die ervan overtuigd zijn dat het hoogste gezag staatszaken moeten behandelen volgens dezelfde regels van de godsvrucht waartoe een privaat persoon gehouden is. Die politici zelf hebben echter over politieke kwesties veel bevredigender geschreven dan de filosofen, dat lijdt geen twijfel. Omdat zij zich lieten leiden door de ervaring, hebben zij niets verkondigd dat al te ver af stond van de praktijk.

§ 3. Ik voor mijn part ben er ten volle van overtuigd dat de ervaring ons al de soorten van stadstaten heeft laten zien die men maar kan bedenken, waarin de mensen in eendracht samenleven, evenals de middelen waarmee men de massa moet leiden of althans binnen zekere grenzen kan houden. Ik meen dan ook dat er over dit onderwerp niets is dat wij met onze gedachten zouden kunnen achterhalen dat nog niet ontdekt en aan het licht gebracht zou zijn, tenzij het iets is dat vreselijk afwijkt van de ervaring of de praktijk. De mensen zijn immers zo ingesteld dat ze niet kunnen leven zonder een of andere vorm van gemeenschappelijke rechtsordening. Maar die gemeenschappelijke rechten en de staatszaken regelen en behandelen nu juist de meest scherpzinnige lui, of ze nu geslepen dan wel schrander zijn. Vandaar dat het weinig waarschijnlijk is dat wij ook nog maar iets zouden kunnen bedenken dat van nut zou kunnen zijn voor heel de gemeenschap, dat al niet bij toeval of naar aanleiding van een concreet geval ontdekt is, en dat de mensen die bedacht zijn op de gemeenschappelijke aangelegenheden en bezorgd om hun eigen welzijn, niet zouden gezien hebben.

§ 4. Toen ik mijn aandacht op de politiek richtte, was het dus niet mijn bedoeling om iets nieuws of ongehoords naar voren te brengen. Ik wou enkel wat het meest met de praktijk in overeenstemming is secuur en onbetwifelbaar bewijzen en dat afleiden uit de eigen aard zelf van de menselijke natuur. Ik wou ook de kwesties die met deze wetenschap te maken hebben met dezelfde vrijheid van gemoed benaderen als wij gewoon zijn bij de wiskunde. Ik ben er dus voortdurend om bezorgd geweest om niet te lachen of te treuren om wat de mensen doen, noch om hen daarom te verwensen, maar om het te begrijpen. De menselijke gemoedsaandoeningen zoals daar zijn de liefde, de haat, de woede, de naijver, de eerezucht, het medelijden en andere menselijke commoties heb ik daarom niet onder ogen genomen als kwalijke afwijkingen die de menselijke natuur heeft, maar als kenmerken die net zo bij die natuur horen als warmte, koude, onweer en gedonder en dergelijke meer tot de natuur van de lucht behoren, allemaal kenmerken die weliswaar ongemak veroorzaken maar die tevens onvermijdelijk zijn en vaste oorzaken hebben die ons toelaten hun natuur te doorgronden. Wij putten evenveel plezier uit de waarachtige bespiegeling van die eigenschappen als uit het ontdekken van wat aangenaam is voor onze zintuigen.

§ 5. Dit is alvast evident, en in onze *Ethica* hebben we ook bewezen dat het waar is, dat de mensen noodzakelijkerwijze onderhevig zijn aan gemoedsaandoeningen; zij zijn zo ingesteld dat zij meevoelen met hun medemensen die het slecht gaat, maar hen die het goed gaat, benijden; ze zijn veeleer geneigd tot wraakzucht dan tot mededogen. Verder wenst iedereen dat de anderen leven vanuit dezelfde geaardheid als men zelf heeft, dat zij goed vinden wat men zelf goed vindt en afkeuren wat men zelf afkeurt. Aangezien iedereen zich even hard inspant om de eerste te zijn, ontstaat er onderlinge wedijver en probeert men zoveel als mogelijk elkaar de loef af te steken; wie dan als overwinnaar te voorschijn komt, glorieert nog meer over het feit dat men de andere benadeeld heeft, dan dat men er zelf beter is van geworden. Nochtans is men het erover eens dat de godsdienst het tegendeel voorhoudt, namelijk dat men zijn naaste

Hoofdstuk I

moet liefhebben zoals zichzelf of ook dat men het recht van de andere evenzeer moet verdedigen als was het zijn eigen. Wij hebben echter aangetoond dat die overtuiging maar weinig vermag tegen de gemoedsaandoeningen. Ze geldt wel bij het levenseinde, wanneer als het ware de ziekte het heeft gehaald van de gemoedsaandoeningen en de mens er zonder levenskracht bij ligt; of ook nog in de kerken, waar men zich onthoudt van elke bedrijvigheid; bij de rechtbank of aan het hof is ze dan weer allernoodzakelijkst. Wij hebben verder ook aangetoond dat we met de rede onze gemoedsaandoeningen aanzienlijk kunnen beugelen en temperen. Tezelfdertijd hebben we echter vastgesteld dat de weg die de rede zelf ons wijst bijzonder moeilijk is. Wie zich inbeeldt dat het mogelijk is om de massa, of al diegenen die zich laten verscheuren door staatszaken, zover te brengen dat ze uitsluitend volgens de voorschriften van de rede leven, die droomt van een poëtische Gouden Eeuw of het rijk der fabelen.

§ 6. Bijgevolg zal een staatsvorm waarvan het succes enkel afhangt van de toewijding van deze of gene, en die waarin de staatszaken niet naar behoren kunnen afgehandeld worden tenzij diegenen die ermee bezig zijn bereid zijn dat met volle toewijding te doen, allermindst stabiel zijn. Integendeel, om stand te houden moeten de staatszaken zo georganiseerd worden dat wie ermee belast is, of die zich nu laten leiden door de rede of door een gemoedstoestand, niet kan verleid worden om te kwader trouw of verderfelijk te handelen. Voor het welzijn van de staat maakt het niet uit vanuit welke overtuiging de mensen ertoe komen om de zaken behoorlijk aan te pakken, zolang het maar behoorlijk gebeurt. De vrijheid en de daadkracht van eenieders overtuiging zijn persoonlijke goede eigenschappen. Een goed staatsbestel echter kenmerkt het welzijn.

§ 7. Ten slotte: alle mensen, barbaren net zo goed als beschaafde, waar ook ter wereld, komen tot gezamenlijke gewoonten en vormen een of ander staatsverband. Men moet dus de oorzaken en de natuurlijke grondslagen van de staat niet afleiden uit wat de rede ons leert, maar uit de gemeenschappelijke natuur of de gesteldheid van de mens. Dat is wat ik mij voorneem te doen in het volgende hoofdstuk.

Hoofdstuk II

§ 1. In onze *Tractatus Theologico-Politicus* behandelden we het natuurlijk en het burgerlijk recht; in onze *Ethica* legden we uit wat zonde, verdienste, gerechtigheid, ongerechtigheid en ten slotte ook wat de menselijke vrijheid is. Maar omdat de lezers van deze verhandeling niet in andere geschriften zouden moeten gaan zoeken wat ook van het grootste belang is voor deze verhandeling zelf, heb ik beslist om die kwesties hier opnieuw uit te leggen en afdoende te bewijzen.

§ 2. Werkelijk alles wat deel uitmaakt van de natuur kan men zich adequaat voorstellen, of het nu werkelijk bestaat of niet. Bijgevolg is het niet mogelijk om uit hun definitie ook het bestaan van al de onderdelen van de natuur in principe af te leiden; het is evenmin mogelijk om op grond daarvan hun vasthouden aan het bestaan te affirmeren. Hun ideële essentie is immers niet anders nadat ze begonnen te bestaan dan voor ze bestonden. Of ze in principe bestaan of niet volgt dus helemaal niet uit hun essentie en evenmin volgt daaruit hun vasthouden aan het bestaan. Dezelfde macht die zij nodig hebben om te beginnen te bestaan, is tevens vereist om ermee door te gaan. Daaruit volgt dat de macht waardoor alles wat deel uitmaakt van de natuur bestaat en bijgevolg ook waardoor het actief is, geen andere kan zijn dan de eeuwige macht van God zelf. Stel dat het een andere, gecreëerde macht zou zijn; dan kon die onmogelijk zichzelf in stand houden en bijgevolg evenmin al wat deel uitmaakt van de natuur; die andere macht zou immers zelf de macht die nodig was om haar te doen ontstaan, ook nodig hebben om te kunnen blijven bestaan.

§ 3. De macht die de onderdelen van de natuur doet bestaan en actief maakt, is met andere woorden de macht van God zelf. We zien dan zonder veel moeite in wat het natuurlijk recht is. Het recht van God slaat immers op alles; Gods recht is dus niets anders dan Gods macht, die we als absoluut onbeperkt beschouwen. Daaruit volgt dat elk onderdeel van de natuur van nature over net zoveel recht beschikt als het macht heeft om te bestaan en actief te zijn; de macht van elk onderdeel van de natuur, waardoor het bestaat en actief is, is immers niets anders dan de macht van God zelf, die absoluut onbeperkt is.

§ 4. Het natuurlijk recht is voor mij hetzelfde als de wetten zelf van de natuur, de regels die gelden voor al wat gebeurt, met andere woorden de macht van de natuur zelf. Het natuurlijk recht van gans de natuur en bijgevolg ook dat van elk individu, reikt dan even ver als de macht ervan strekt. Wat elke mens dus doet op grond van de wetten van zijn eigen natuur, gebeurt op grond van het hoogste recht van de natuur. Men kan dus op de natuur zoveel recht laten gelden als de macht waarover men beschikt.

§ 5. Als de natuur van de mens zo was dat de mensen uitsluitend volgens de voorschriften van de rede zouden leven en niets zouden nastreven dat ermee strijdig is, dan zou het recht van die typisch menselijke natuur volledig door de macht van de rede bepaald worden. Maar de mens laat zich veel gemakkelijker

leiden door zijn blinde begeerte dan door de rede. Bijgevolg moeten we de natuurlijke macht van de mens, en dus ook zijn recht, niet definiëren vanuit de rede, maar vanuit al de mogelijke neigingen die ons gedrag bepalen en waarmee we ons proberen in stand te houden. Ik beweer echter dat die begeerten die niet uit de rede ontstaan, niet zozeer actieve gemoedstoestanden zijn, maar veeleer passies die men ondergaat. Maar nu we hebben het echt wel over de universele macht van de natuur; we kunnen hier dus helemaal geen onderscheid gaan maken tussen begeerten die voortkomen uit de rede en andere, die op een andere manier in ons ontstaan; beide zijn immers het gevolg van de natuur en drukken de natuurlijke kracht uit waarmee de mens in zijn bestaan tracht te volharden. De mens, of hij nu wijs is of onwetend, maakt deel uit van de natuur; alles waardoor wij ertoe gebracht worden om iets te doen, moeten wij toeschrijven aan de macht van de natuur, zoals we dat in de natuur van deze of gene persoon kunnen vaststellen. Er is immers niets dat een mens doet, of hij zich nu laat leiden door de rede of enkel door de begeerte, dat hij niet volgens de wetten en de regels van de natuur doet, of, volgens paragraaf 4 van dit hoofdstuk, volgens het recht van de natuur.

§ 6. Men neemt echter meestal ten onrechte aan dat de mens de orde van de natuur verstoort, veeleer dan ernaar te leven. Men ziet de mens in de natuur dan als een imperium binnen een imperium. Men beweert dat de mentale vermogens van de mens niet door natuurlijke oorzaken tot stand gekomen zijn, maar rechtstreeks door God geschapen zijn. Zodoende zijn ze niet afhankelijk van al het andere in de natuur en beschikken die vermogens zelf over de absolute macht om zichzelf te bevestigen en om de rede naar behoren te gebruiken. Maar de ervaring leert ons maar al te goed dat wij net zo min bij machte zijn om mentaal helemaal gezond te zijn als lichamelijk gezond. Al wat er is, probeert naar best vermogen het eigen bestaan te bewaren; als we ons evengoed konden laten leiden door de voorschriften van de rede als door de blinde begeerte, zou de rede ongetwijfeld iedereen leiden en zou iedereen wijs leven. Dat is echter helemaal niet het geval. Ieder laat zich immers meeslepen door zijn genot. De theologen hebben voor dit probleem geen oplossing wanneer ze met name stellen dat de oorzaak voor dit onvermogen ligt in de kwalijke eigenschappen en de zondigheid van de menselijke natuur, die zijn oorsprong vindt in de zondeval van onze eerste voorouders. Als de eerste mens immers bij machte geweest was om zowel stand te houden als ten val te komen, en bij zijn zinnen was, en beschikte over een ongeschonden natuur, hoe kon hij dan wetens en willens vallen? Ja maar, zeggen ze dan, hij is misleid door de duivel. En wie heeft dan de duivel zelf misleid? Wie heeft het meest uitzonderlijk begaafde van alle verstandige schepselen zo uitzinnig gemaakt dat het machtiger wou zijn dan God? Is het misschien niet zo dat wie mentaal gezond is, ook zal proberen zijn bestaan naar best vermogen te bewaren? En hoe kon het dan dat de eerste mens zelf, die zogezegd bij zijn zinnen was en meester over zijn eigen wil, toch verleid werd en moest toestaan dat iemand anders hem aan zijn wil onderwierp? Als hij over de macht beschikte om de rede naar behoren te gebruiken, dan was het onmogelijk om

Hoofdstuk II

hem te misleiden; hij zou dan inderdaad niet anders kunnen dan naar best vermogen zijn bestaan en zijn gezonde geestelijke vermogens in stand te houden. Men gaat ervan uit dat hij inderdaad over die macht beschikte en dus heeft hij zijn mentale vermogens onvermijdelijk gezond gehouden, en dus kon hij niet misleid worden. Maar dat is nu precies wat we in dit verhaal vernemen. Vandaar dat we moeten besluiten dat de eerste mens niet bij machte was om de rede werkelijk naar behoren te gebruiken, maar dat hij, net zoals wij, onderhevig was aan gemoedsaandoeningen.

§ 7. Niemand kan ontkennen dat de mens, zoals elk ander individueel wezen, probeert om zijn bestaan naar best vermogen te bestendigen. Mocht men het tegendeel beweren, dan zou daaruit volgen dat de mens beschikt over de totale vrijheid van wil. Maar hoe meer wij de vrijheid van de mens benadrukken, hoe meer wij genoodzaakt zijn om te stellen dat hij niet anders kan dan zichzelf in stand te houden en dat hij bij zijn zinnen is. Dat zal iedereen mij toegeven die vrijheid niet verwacht met willekeur. Vrijheid is immers een deugd of iets volmaakts. Welnu, iets dat aan de mens onmacht toeschrijft, kan onmogelijk met zijn vrijheid te maken hebben. Om die reden is het werkelijk onmogelijk de mens als vrij te bestempelen als wij zeggen dat hij ook niet kan bestaan, of omdat hij ook niet de rede kan gebruiken; hij is integendeel enkel vrij wanneer hij bij machte is om te bestaan en te handelen volgens de wetten van de menselijke natuur. Hoe meer we dus de vrijheid van de mens benadrukken, hoe minder we kunnen stellen dat hij ook kan afzien van het gebruik van de rede en zelfs de voorkeur kan geven aan het kwade boven het goede. God zelf, die absoluut vrij bestaat, denkt en handelt, moet wel uit zijn noodzakelijke natuur bestaan, denken en handelen. Er valt dan ook niet aan te twijfelen dat God met dezelfde vrijheid handelt als waarmee hij bestaat. En omdat hij precies vanuit zijn noodzakelijke natuur bestaat, handelt hij ook vanuit zijn noodzakelijke natuur of, met andere woorden: hij handelt absoluut vrij.

§ 8. Wij komen op die manier tot het besluit dat niet iedereen altijd in staat is om de rede te gebruiken en de hoogste toppen te scheren van de menselijke vrijheid. Maar ieder probeert wel steeds naar best vermogen zijn bestaan te bestendigen; iedereen heeft ook zoveel recht als de macht waarover men beschikt; bijgevolg betracht en doet iedereen, de wijze zowel als de dwaze, al wat men betracht en doet met het hoogste natuurlijk recht. Uit dat alles volgt dat het recht en de natuurlijke instelling waarin alle mensen geboren worden en grotendeels leven, niets verbiedt behalve wat toch niemand verlangt en wat toch niemand kan; evenmin sluit het wedijver uit, of haat, woede, bedrog of werkelijk om het even wat ons drijft. Dit hoeft ons overigens niet te verwonderen. De natuur wordt immers niet bepaald door de wetten van het menselijk inzicht, die in feite niets anders op het oog hebben dan wat echt nuttig is voor de mens en voor zijn behoud, maar door oneindig veel andere, die van toepassing zijn op de eeuwige ordening van heel de natuur, waarvan de mens maar een klein deeltje is. Het is enkel en alleen volgens die noodzakelijke ordening dat alle individuele wezens op een vaste wijze bepaald zijn in hun bestaan en hun activiteit. Wanneer wij dus

in de natuur iets opmerken dat lachwekkend is, absurd of slecht, dan komt dat omdat wij dat slechts ten dele begrijpen en de ordening en de samenhang van de hele natuur voor het grootste gedeelte niet kennen; of omdat wij alles willen geordend zien volgens de voorschriften van de menselijke inzichten. Wat we dan vanuit onze inzichten als slecht bestempelen, is in feite niet slecht vanuit het standpunt van de ordening en de wetten van de universele natuur, maar uitsluitend vanuit het standpunt van de wetten van onze eigen natuur.

§ 9. Verder volgt daaruit dat men voor zijn recht zolang afhankelijk blijft van iemand anders, als die andere ons in zijn macht heeft; zelfgerechtigd zijn we in de mate dat wij kunnen weerstaan aan elk geweld en dat we het kwaad dat ons wordt aangedaan ook kunnen vergelden naar eigen goeddunken, kortom in absolute termen, in de mate waarin wij kunnen leven volgens ons eigen goeddunken.

§ 10. Men heeft iemand anders in zijn macht als men die in de boeien heeft geslagen, of hem de wapens en de middelen om zich te verdedigen ontnomen heeft, of hem angst aanjaagt, of door het verlenen van gunsten zo aan zich bindt dat hij niet meer naar eigen goeddunken handelt en uiteindelijk niet meer verlangt te leven volgens zijn eigen zin, maar naar die van een ander. Wie iemand in zijn macht heeft op de eerste of tweede manier, die heeft hem wel lichamelijk in zijn greep, maar niet mentaal. Als het op de derde of de vierde manier is, dan heeft hij die persoon zowel lichamelijk als mentaal in rechte aan zich gebonden, maar enkel zolang de angst of de verwachtingen duren; als die wegvallen, dan is de andere toch nog zelfgerechtigd.

§ 11. Ook voor het oordeelsvermogen kan men in rechte afhankelijk zijn van een ander, omdat het altijd mogelijk is dat men iemand iets wijsmaakt. Daaruit volgt dat men mentaal geheel en al zelfgerechtigd is als men ook in staat is naar behoren de rede te gebruiken. Waartoe een mens in staat is, moeten we immers niet afmeten aan zijn lichaamskracht maar aan die van zijn mentale vermogens; bijgevolg zijn die personen het meest zelfgerechtigd die het meest uitblinken in redelijkheid en die zich het meest daardoor laten leiden. Vandaar dat ik zonder meer een mens als vrij zal bestempelen in de mate dat hij zich laat leiden door de rede. Aangezien hij bestaat als gevolg van de oorzaken die wij enkel adequaat kunnen begrijpen door middel van zijn natuur, zal hij noodzakelijkerwijze ook daarnaar handelen. De vrijheid, zo toonden we aan in paragraaf 7 van dit hoofdstuk, maakt het niet onmogelijk dat wij uit noodzaak handelen, maar bevestigt dat juist.

§ 12. Wanneer men iemand uitsluitend mondeling belooft dat men iets zal doen wat men rechtens evengoed kan laten, of omgekeerd, dan blijft die belofte maar van kracht zolang degene die de belofte deed niet van gedacht verandert. Men kan een belofte verbreken, want men heeft helemaal geen afstand gedaan van zijn zelfgerechtigdheid; het gaat alleen maar om een mondelinge toezegging. Het is dus mogelijk dat iemand die op grond van het natuurrecht zijn eigen meester is, tot het besluit komt – terecht of ten onrechte, want iedereen kan zich

Hoofdstuk II

vergissen – dat de aangegane belofte meer negatieve gevolgen heeft dan dat ze nut oplevert; hij zal dan op grond van die verstandelijke conclusie oordelen dat de belofte moet verbroken worden en op grond van het natuurrecht (volgens par. 9 van dit hoofdstuk) zal hij die ook terecht verbreken.

§ 13. Wanneer twee personen tot een akkoord komen en hun krachten bundelen, zijn ze tegelijk tot meer in staat en hebben ze bijgevolg tegelijk ook meer rechten met betrekking tot de natuur dan elk afzonderlijk. Hoe meer personen op die manier nauwe banden met elkaar smeden, hoe meer rechten zij allen tegelijk hebben.

§ 14. Als mensen door woede, naijver of een of ander haatgevoel bevangen worden, dan worden ze door tegengestelde belangen verdeeld en keren ze zich tegen elkaar. Wie daarin het verst gaat en nog meer geslepen en sluw is dan zelfs de meeste dieren, die moet men het meest vrezen. En omdat de mensen meestal (zoals we zeiden in par. 5 van het voorgaande hoofdstuk) aan dergelijke gemoedsaandoeningen onderhevig zijn, zijn wij elkaar van nature vijandig gezind. Mijn ergste vijand is diegene die ik het meest vrees en voor wie ik het meest op mijn hoede moet zijn.

§ 15. Volgens par. 9 van dit hoofdstuk is men zelfgerechtigd zolang men zich ervoor kan behoeden om door een ander overmeesterd te worden; wie helemaal alleen staat, zal zich vergeefs proberen te beschermen tegen al de anderen. Als de natuurlijke mensenrechten bepaald worden door de macht van ieder afzonderlijk en aan ieder afzonderlijk toekomen, bestaan die mensenrechten in feite niet; ze zijn niet meer dan een indruk en geen feit, want niemand is in staat om alleen zijn eigen welzijn te garanderen. Ongetwijfeld vermag elk afzonderlijk minder en men beschikt dus over minder rechten naarmate men meer reden heeft om bevreesd te zijn. Komt daar nog bij dat de mens er maar met veel moeite, en dan nog met wederzijdse hulp, in slaagt om in leven te blijven en zich mentaal te ontwikkelen. Wij besluiten daaruit bijgevolg dat er geen sprake kan zijn van het natuurrecht dat eigen is aan de menselijke soort, dan wanneer de mensen over gemeenschappelijke rechten beschikken, wanneer ze hun gronden kunnen bewonen en bewerken, ze voor zich kunnen opeisen en ze verdedigen en elke bedreiging kunnen afweren en eensgezind kunnen samenleven. Volgens par. 13 van dit hoofdstuk geldt immers dat hoe meer mensen zich op die manier verenigen, hoe meer rechten zij ook hebben. De scholastiek drukt dat zelfde idee uit, namelijk dat de mens in zijn natuurlijke staat nauwelijks zelfgerechtigd kan zijn, wanneer men stelt dat de mens een dier is dat sociaal is. Ik ben het daarmee volledig eens.

§ 16. Wanneer mensen gemeenschappelijke rechten hebben en met een zelfde gezindheid bezielde zijn, dan kan men er niet aan twifelen dat, zoals volgt uit par. 13 van dit hoofdstuk, elk van hen afzonderlijk over minder rechten beschikt, aangezien de anderen samen veel machtiger zijn. Dat komt erop neer dat men in feite in de natuur over geen enkele macht beschikt, behalve wat het gemeenschappelijke recht aan iemand toekent; overigens moet iedereen al wat in geza-

menlijk overleg beslist wordt ook uitvoeren, zo niet wordt men er (als gevolg van par. 4 van dit hoofdstuk) rechtens toe gedwongen.

§ 17. Dit recht, waarbij men zich beroept op de macht van het grotere aantal, noemt men gewoonlijk de staatsmacht. Daarover beschikt op absolute wijze degene die op grond van gezamenlijk overleg zorg draagt voor het gemenebest, vooral door het vastleggen, interpreteren en eventueel intrekken van de rechten waarover men beschikt, het verdedigen van de steden, het nemen van beslissingen over oorlog en vrede &c. Wanneer deze zorg toevertrouwd is aan een raad die is samengesteld uit leden van heel de gemeenschap, noemt men dat een democratie; worden de leden echter verkozen uit slechts een selecte groep, dan is het een aristocratie; ten slotte, wanneer de zorg om het gemenebest en dus ook de staatsmacht berust bij een enkele persoon, dan noemt men dat een monarchie.

§ 18. Uit alles wat we in dit hoofdstuk hebben aangetoond, is het ons duidelijk dat er in de natuurlijke toestand geen sprake is van zondigen, of anders, dat wanneer iemand zondigt, hij dit niet doet ten nadele van iemand anders, maar van zichzelf. Niemand is immers vanuit het natuurlijk recht verplicht om naar de zin van iemand anders te leven, tenzij men dat zelf zo wil. Verder is er niets goed of slecht, tenzij men dat vanuit zijn eigen inzichten als goed of slecht beschouwt. Er is ook niets dat absoluut verboden is vanuit het natuurlijk recht, tenzij wat toch niemand kan (zie par. 5 en 8 van dit hoofdstuk). Een zonde is dus een handeling die niet rechtens kan gebeuren. Als de mensen door de wetten van de natuur zelf gedwongen zouden zijn om zich te laten leiden door de rede, dan zou vanzelfsprekend iedereen de rede volgen. De wetten van de natuur zijn immers Gods wetten (als gevolg van par. 2 en 3 van dit hoofdstuk), die God heeft ingesteld met dezelfde vrijheid als die waarmee hij bestaat en die bijgevolg voortvloeien uit zijn noodzakelijke goddelijke natuur (zie par. 7 van dit hoofdstuk) en die bijgevolg eeuwig zijn en onverbreekelijk. De mensen laten zich echter nog meest van al leiden door hun driften, zonder enige redelijkheid; maar daarmee verstoren ze de natuurlijke ordening helemaal niet, maar volgen die integendeel noodzakelijk. Daaruit volgt dat wie onwetend is en krachteloos van aard, vanuit het natuurlijk recht in feite niet kan gedwongen worden om als een wijze te gaan leven, net zoals men ook een zieke niet kan dwingen om gezond te zijn.

§ 19. Net zo kan men enkel van zonden spreken binnen de context van de staatsstructuren; het is immers daar dat beslist wordt over goed en kwaad, op grond van het gemeenschappelijke recht van de volledige staatsmacht. Niemand kan dus (als gevolg van par. 16 van dit hoofdstuk) ook maar iets rechtens doen, tenzij dat gebeurt volgens een gemeenschappelijk besluit of in algehele overeenstemming. Een zonde is (zoals we in de vorige paragraaf uitgelegd hebben) iets dat niet rechtens kan gebeuren; maar het kan wel rechtens verboden worden. Gehoorzaamheid is dan de volgehouden wil om te doen wat rechtens goed is en wat men moet doen op grond van een gemeenschappelijke verordening.

§ 20. Gewoonlijk noemen we ook iets zondig, wanneer het ingaat tegen wat het gezond verstand zegt; gehoorzaamheid is in dat geval de constante wil om de

Hoofdstuk II

driften te matigen volgens de voorschriften van de rede. Ik zou dat helemaal onderschrijven, mocht het waar zijn dat de menselijke vrijheid gelegen is in de totale bandeloosheid van de driften, en de slavernij in de heerschappij van de rede. Het tegendeel is echter waar: de mens is vrij in de mate dat men zich meer laat leiden door de rede en zijn driften weet te matigen. En dus zouden we wel helemaal ten onrechte gehoorzaamheid een rationele manier van leven noemen; evenmin is iets een zonde wanneer er weliswaar sprake is van een mentaal onvermogen, maar geen bandeloosheid tegenover zichzelf; de zonde is iets dat van de mens veeleer een slaaf dan een vrij mens maakt. Zie hiervoor par. 7 en 11 van dit hoofdstuk.

§ 21. Anderzijds leert de rede ons tevens dat we ons zachtmoedig moeten gedragen en rustig en welwillend. Ook dat kan enkel binnen de staatsstructuren het geval zijn. Evenmin is het mogelijk dat een gemeenschap eensgezind is, zoals nodig is in een staat, tenzij zij over rechten beschikt die ingesteld zijn op grond van de voorschriften van de rede. Daarom is het niet meteen ten onrechte dat men, als men gewoon is om in gemeenschap samen te leven, iets zondig noemt wat tegen de rede ingaat; volgens par. 18 van dit hoofdstuk moeten de rechten van de beste staatsvorm trouwens vastgelegd worden op grond van wat de rede voorschrijft. Zoals ik in die paragraaf zei, zondigt in de natuurlijke toestand de mens tegen zichzelf, als hij al zondigt. Zie daarover hoofdstuk 4, par. 4 en 5, waar ik uitleg hoe we kunnen stellen dat iemand die over de staatsmacht beschikt en het gezag uitoefent op grond van het natuurlijk recht, toch aan de wetten onderworpen is en dus ook kan zondigen.

§ 22. Laten we het nu even over de godsdienst hebben. Het is duidelijk dat een mens maar vrij is en het meest met zichzelf in het reine, wanneer hij God liefheeft en hem zuiver van hart eert. Maar wat de godsdienst betreft houden wij niet zozeer rekening met de ordening van de natuur, die wij trouwens niet doorgronden, maar enkel met wat onze rede daarover zegt. Tegelijk nemen we aan dat God zelf dat geopenbaard heeft door ons als het ware in ons binnenste aan te spreken, of dat het eveneens geopenbaard is door de profeten in de vorm van rechtsregels. Als gevolg daarvan zeggen we, menselijk gesproken, dat een mens aan God gehoorzaamt wanneer hij Hem liefheeft met een zuiver hart en dat hij zondigt wanneer hij zich laat leiden door de blinde begeerte. Ondertussen moeten we er daarbij wel bedenken dat wij in Gods macht zijn, als klei in de handen van een pottendraaier; die maakt namelijk uit het zelfde materiaal soms potten die mooi zijn en andere die dat helemaal niet zijn. Zo zien we dat een mens misschien wel bij machte is om zich althans tegen die goddelijke decreten te verzetten die als het ware in ons binnenste of als rechtsregels in dat van de profeten ingeprent zijn, maar dat wij helemaal niets vermogen tegen het eeuwige decreet van God dat in de universele natuur staat geschreven en dat slaat op de ordening van heel de natuur.

§ 23. Net zoals de zonde en de gehoorzaamheid kunnen we ook recht en onrecht enkel binnen de context van de staatsstructuren begrijpen. Er is immers niets in de hele natuur waarvan men rechtens kan zeggen dat het aan deze

persoon toebehoort en niet aan een andere. Alles is van iedereen die de macht heeft om het voor zich op te eisen. Het is pas in een staatsstructuur dat men op grond van het gemeenschapsrecht beslist wat tot het bezit van de ene of de andere behoort. Bijgevolg zal men iemand rechtvaardig noemen die over de vaste wil beschikt om ieder het zijne te gunnen; onrechtvaardig is integendeel degene die zal proberen om zich iets toe te eigen dat van iemand anders is.

§ 24. Overigens hebben we in onze *Ethica* uitgelegd dat loven en laken geoefeningen zijn die te maken hebben met blijheid en droefheid en die gepaard gaan met het besef van de menselijke kracht of onmacht als hun oorzaak.

Hoofdstuk III

§ 1. Het statuut van elke staatsstructuur noemen we het burgerlijk statuut; het gehele corpus van het rijk noemen we de stadstaat; de gemeenschappelijke staatszaken die afhangen van het beleid van degene die het staatsgezag bekleedt, noemen we het gemenebest. Verder noemen we burgers de personen die op basis van hun burgerrecht genieten van al de voordelen van de stadstaat. We noemen hen onderdanen in hun hoedanigheid van personen die de plicht hebben om te gehoorzamen aan de instellingen en de wetten van de stadstaat. Ten slotte onderscheiden we drie soorten van burgerlijke staatsvormen, namelijk de democratie, de aristocratie en de monarchie, zoals we in par. 17 van het vorige hoofdstuk al aangaven. Voor ik begin met de bespreking van elk van die drie staatsvormen afzonderlijk, wil ik eerst de kwesties behandelen die van belang zijn voor alle burgerlijke staatsstructuren. Eerst en vooral komt daarbij het recht aan bod van het opperste gezag van de stadsgemeenschap zelf of van de hoogste machthebbers.

§ 2. Uit par. 15 van het vorige hoofdstuk blijkt dat het recht van een staat of van de hoogste machthebbers hetzelfde is als het natuurlijk recht, dat hier echter niet bepaald wordt door de macht van elk afzonderlijk, maar wel door die van allen eensgezind samen. In de natuurlijke toestand beschikt iedereen over zoveel rechten als men kan waarmaken; iedere burger en elke onderdaan heeft dus minder rechten naarmate de stadsstaat machtiger is dan hijzelf (zie par. 16 van het vorige hoofdstuk). Bijgevolg kan een individuele burger rechtens niets doen en niets bezitten, tenzij wat hij kan verdedigen op grond van een gemeenschappelijk besluit van de stadstaat.

§ 3. Als een stadstaat aan iemand het recht toekent, en dus ook de macht (want anders was dat, volgens par. 12 van het vorig hoofdstuk, slechts een mondelinge toezegging) om te leven volgens zijn eigen zin, dan doet zij daarmee zelf afstand van het eigen recht en staat het af aan de persoon aan wie ze die macht geeft. Verleent ze die macht echter aan twee of meer personen, zodat elk van hen kan leven zoals het hem belieft, dan scheidt zij precies daardoor verdeeldheid in haar midden; en ten slotte, wanneer zij diezelfde macht toekent aan elk van de burgers, dan vernietigt zij zichzelf precies daardoor. Dan blijft er geen stadstaat meer over, maar vervalt alles weer in de natuurlijke toestand. Dit blijkt allemaal overduidelijk uit wat voorafging. Men kan zich dan ook op geen enkele manier inbeelden dat de instellingen van de stadsstaat aan elk van de burgers zouden toestaan om te leven zoals het hen belieft. Het natuurlijk recht, namelijk dat iedereen meester is over zichzelf, houdt bijgevolg op te bestaan in een burgerlijk statuut. Ik zeg met opzet: de instellingen van de stadsstaat, want het weloverwogen natuurlijk recht van iedereen afzonderlijk houdt immers niet helemaal op te bestaan in het burgerlijk statuut. De mens handelt immers zowel in zijn natuurlijke toestand als in het burgerlijk statuut volgens de wetten van zijn eigen natuur en is dus altijd begaan met zijn eigen belangen. Zoals ik zei, de

Hoofdstuk III

mens kan in elk van beide toestanden door hoop of vrees ertoe gebracht worden om iets te doen of te laten. Het grootste verschil tussen de beide toestanden is wel dit, dat in het burgerlijke statuut iedereen bevreesd is voor hetzelfde en iedereen op hetzelfde is aangewezen voor zijn welzijn en zijn levenswijze. Dit doet echter geen afbreuk aan de mogelijkheid die iedereen heeft om zelf gezond te oordelen. Wie zich dus voorneemt om zich te schikken naar al de verordeningen van de stadsstaat, of dat nu is uit vrees voor diens macht of uit bezorgdheid voor de eigen gemoedsrust, die zorgt terdege vanuit zijn eigen inzichten voor zijn eigen welzijn en zijn eigen belangen.

§ 4. Overigens kunnen we ons ook niet voorstellen dat men aan elke burger zou toelaten om zelf de decreten en de wetten van de stadsstaat te interpreteren. Als iedereen dat zomaar mocht, dan was iedereen ook zijn eigen meester; iedereen zou dan gemakkelijk zijn daden kunnen goedpraten of verschonen onder het mom van het recht en dan maar leven zoals het hem goeddunkt; we zagen in de voorgaande paragraaf dat dit absurd is.

§ 5. We stellen dus vast dat de burgers niet allemaal zelfgerechtigd zijn, maar onder het recht van de stadsstaat vallen en verplicht zijn om al de verordeningen van de stadsstaat uit te voeren; ze hebben ook het recht niet om zelf uit te maken wat billijk of niet billijk is, wat behoorlijk is of onbehoorlijk. Integendeel: het geheel van de staatsmacht moet vanuit eenzelfde gezindheid bestuurd worden; daarom moeten we de wil van de stadstaat beschouwen als de wil van iedereen; als de stadstaat iets als rechtmatig en goed kenmerkt, is dat alsof elk afzonderlijk dat zo beslist heeft. Als er dus een onderdaan is die meent dat de decreten van de stadsstaat niet billijk zijn, is die toch verplicht om ze op te volgen.

§ 6. Men zou daartegen kunnen inbrengen dat het indruist tegen wat de rede zegt wanneer iemand zich helemaal onderwerpt aan het gezag van iemand anders; met andere woorden: is het burgerlijk statuut niet in tegenspraak met de rede? Dat zou dan betekenen dat het burgerlijk statuut onredelijk is en alleen maar kan tot stand gebracht worden door mensen die van alle redelijkheid verstoken zijn, en al helemaal niet door mensen die zich door de rede laten leiden. Maar de rede leert ons niets dat indruist tegen de natuur en dus kan het gezond verstand ook niet stellen dat iedereen volledig zelfgerechtigd blijft: aangezien iedereen onderhevig is aan gemoedsaandoeningen (zie par. 15 van het voorgaande hoofdstuk), betekent dit (volgens par. 5 van hoofdstuk 1), dat de rede ontkent dat dit het geval zou zijn. Voeg daar nog aan toe dat de rede steeds voorhoudt dat we naar vrede moeten streven, en die is maar mogelijk als de gemeenschappelijke rechten van de stadsstaat ongeschonden bewaard blijven. Hoe meer men zich veeleer door de rede laat leiden, dat wil zeggen, volgens par. 5 van het eerste hoofdstuk, hoe vrijer men ook is, des te meer zal men ook de rechten van de stadsstaat onverpoosd vrijwaren en de beslissingen uitvoeren van het hoogste gezag waarvan men een onderdaan is. Bovendien is men als vanzelf overgegaan tot het burgerlijk statuut om gemeenschappelijke angsten weg te nemen en gemeenschappelijke ellende te vermijden. Het burgerlijk statuut probeert dus precies te realiseren wat iedereen die zich door de rede laat leiden in de natuur-

lijke toestand nastreeft zonder erin te slagen (zie par. 15 van voorgaand hoofdstuk). Als een mens die zich door de rede laat leiden, op last van een stadsbesluit iets zou moeten verrichten waarvan hij weet dat het indruist tegen de rede, dan wordt dat nadeel ruimschoots goedge maakt door het voordeel dat hij put uit zijn status als burger. Het is trouwens een regel van het gezond verstand dat men van twee nadelen altijd het minste moet kiezen. Daaruit mogen we besluiten dat men nooit iets kan doen dat tegen zijn eigen inzichten ingaat, wanneer men altijd doet wat de stadsstaat voorschrijft. Men zal dit standpunt gemakkelijker bijtreden als men onze uitleg volgt over de reikwijdte van de macht, en dus ook van de rechten, van de stadsstaat.

§ 7. Een eerste consideratie. Net zoals in de natuurlijke toestand (volgens par. 11 van vorig hoofdstuk) de mens machtig en zelfgerechtigd is als hij zich laat leiden door de rede, zo zal een stadstaat over de meeste macht beschikken en het meest zelfgerechtigd zijn wanneer hij gegrond is op de rede en volgens de rede geleid wordt. Het recht van de stadsstaat wordt gemeten naar de macht van haar eensgezinde bevolking. Die eensgezindheid is maar denkbaar als de stadstaat precies datgene nastreeft wat het gezond verstand als nuttig erkent voor alle mensen.

§ 8. Een tweede overweging: of een onderdaan zelfgerechtigd is of integendeel onderworpen aan het recht van de stadsstaat, hangt af van de mate waarin hij bevreesd is voor de macht van de stadsstaat en de dreiging die ervan uitgaat, ofwel van hoezeer hij het burgerlijk statuut genegen is (volgens par. 10 van vorig hoofdstuk). Bijgevolg kan iets waartoe men niemand kan overhalen, met beloningen noch met dreigementen, nooit het voorwerp van een stadsrecht uitmaken. Zo kan bijvoorbeeld niemand afstand doen van zijn vermogen om zelfstandig te oordelen. Met wat voor beloningen of dreigementen zou men er trouwens iemand kunnen toe brengen om te geloven dat een geheel niet groter is dan zijn delen? Of dat er geen God is? Of dat een lichaam dat men als beperkt waarneemt in feite een oneindig wezen zou zijn? Of meer algemeen gesteld, dat men iets zou geloven dat strijdig is met wat men waarneemt of denkt? Of nog: met wat voor beloning of dreigement kan men iemand ertoe bewegen om iemand lief te hebben die men haat, of iemand te gaan haten die men bemint? Hierbij moeten we ook nog die zaken vermelden waarvan de mens van nature zo een afschuw heeft dat men die voor het allerslechtste houdt dat er is, bijvoorbeeld dat men tegen zichzelf zou kunnen getuigen, of zichzelf zou folteren, of zijn ouders zou vermoorden, of niet zou proberen om de dood te vermijden en dergelijke zaken meer, waartoe men niemand kan bewegen met beloningen of dreigementen. Als we namelijk zouden aannemen dat de stadstaat het recht of de macht heeft om dergelijke zaken op te leggen, dan valt dat al evenmin uit te leggen als wanneer men zou stellen dat men ook het recht heeft om onzin uit te kramen en te raaskallen. Hoe zou een dergelijk recht immers iets anders kunnen zijn dan pure waanzin, als het niemand kan dwingen? Ik vermeld hier nadrukkelijk al wat niet tot het recht van de stadsstaat kan behoren en al wat de mensen van nature meestentijds verafschuwen. Stel dat een domoor of een waanzinnige met geen

Hoofdstuk III

enkele mooie belofte of dreigement ertoe gebracht kan worden om bevelen op te volgen; of dat deze of gene omdat hij een of andere godsdienst toegedaan is, meent dat het recht van het staatsgezag erger is dan het ergste kwaad; ook dan blijven de rechten van de stadstaat gelden, omdat de meeste burgers ze wel respecteren. Mensen die geen enkele vrees en geen enkele hoop meer koesteren, zijn zo extreem zelfgerechtigd (volgens par. 10 van vorig hoofdstuk) dat zij (volgens par. 14 van vorig hoofdstuk) staatsvijanden zijn, die men dus rechtens mag in toom houden.

§ 9. Ten derde: tot het staatsrecht behoort evenmin wat bij iedereen verontwaardiging opwekt. Het is overduidelijk dat mensen van nature geneigd zijn om hetzelfde na te streven als ze gedreven zijn door een gezamenlijke hoop of vrees, of door het verlangen om zich te wreken voor een kwaad dat men gezamenlijk heeft ondergaan. Het recht van de stadsstaat wordt bepaald door de gezamenlijke macht van de gemeenschap; bijgevolg is het evident dat de macht en het recht van een stadsstaat ernstig in het gedrang zullen komen wanneer de staat zelf mensen ertoe aanzet om zich te verenigen in hun verzet. Een stadstaat heeft wel degelijk redenen om voor zichzelf te vrezen; zoals elke burger en elke mens in de natuurlijke toestand, zo is ook elke stadsstaat minder zelfgerechtigd naarmate die meer reden heeft om bevreesd te zijn. Dat volstaat nu voor het recht van het hoogste gezag over zijn onderdanen; voor we overgaan naar de rechten die ze tegenover anderen hebben, moeten we een kwestie behandelen die men gewoonlijk aanhaalt in verband met de godsdienst.

§ 10. Men kan ons inderdaad de vraag stellen of het statuut van burger en de gehoorzaamheid van de onderdanen die zoals we aantoonde, vereist is onder het burgerlijk statuut, in feite de godsdienstigheid niet uitsluiten die we aan God verschuldigd zijn. Als we die kwestie op zichzelf terdege overwegen, dan vinden we daarin niets dat aanleiding zou kunnen geven tot enige gewetensnood. Als we gebruik maken van de rede, zijn we mentaal in rechte niet onderworpen aan het hoogste gezag, maar zijn we zelfgerechtigd (volgens par. 11 van vorig hoofdstuk). De ware kennis en liefde voor God hangt niet af van het gezag van iemand anders, net zo min als de naastenliefde (volgens par. 8 van dit hoofdstuk). We gaan er tevens vanuit dat de beste toepassing van de naastenliefde bestaat uit het zorgen voor het behoud van de vrede en het aanzetten tot eendracht; bijgevolg is het ongetwijfeld zo dat men werkelijk ten volle zijn plicht vervult wanneer men iedereen behulpzaam is, zoveel als de rechten van de stadsgemeenschap, meer bepaald het recht op eendracht en rust, dat toelaten. Wat de andere godsdiensten betreft, staat het vast dat die de ware kennis van God en de liefde die er noodzakelijk uit voortvloeit hoe dan ook niet kunnen bevorderen noch verhinderen. Vandaar dat men er niet zoveel aandacht moet aan besteden dat men omwille van hen de vrede en de rust laat verstoren. Overigens ben ik vanuit het natuurlijk recht, dat wil zeggen (volgens par. 3 van vorig hoofdstuk) volgens een goddelijk decreet, niet aangesteld als verdediger van de godsdienst; ik beschik immers niet, zoals destijds de leerlingen van Christus, over de macht om boze geesten uit te drijven of mirakelen te doen. Dergelijke macht is echt wel vereist om een gods-

dienst te verbreiden op plaatsen waar die verboden is, want zonder die macht is het zoals men zegt allemaal boter aan de galg en bovendien komt er veel onheil van; daarvan hebben we eeuwenlang de allerkwalijkste voorbeelden gezien. Ieder-een, waar die zich ook bevindt, kan God eren met ware godsdienstigheid en voor zijn eigen heil zorgen; dat is trouwens wat een privépersoon hoort te doen. En voor het overige is het de zorg van God om de godsdienst te verbreiden, en ook die van het hoogste gezag, want de zorg voor het gemenebest moet uitsluitend aan hen worden toevertrouwd. Ik keer nu terug naar mijn onderwerp.

§ 11. We hebben al uitgelegd waarin het recht van het hoogste gezag tegenover de burgers bestaat, evenals de plichten van de onderdanen. We moeten het nu ook nog over de andere rechten hebben; die zal men gemakkelijk begrijpen uit wat wij al gezegd hebben. Volgens par. 2 van dit hoofdstuk bestaat het recht van het hoogste gezag gewoon uit het natuurlijk recht; bijgevolg staan twee staten tegenover elkaar zoals twee mensen in de natuurlijke toestand, met deze uitzondering dat een stadsstaat er moet op toezien dat hij niet door een andere onderdrukt wordt. In de natuurlijke toestand kan een mens alleen dat niet: hij heeft elke dag af te rekenen met de slaap, vaak ook met ziekte of een bezwaard gemoed en ten slotte ook met de ouderdom; bovendien wordt hij ook nog geplaagd door allerlei andere ongemakken, waartegen de stadsstaat hem niet kan beschermen.

§ 12. Een stadsstaat is zelfgerechtigd in de mate dat hij voor zichzelf kan opkomen en zichzelf kan behoeden voor overheersing door een andere (volgens par. 9 en 15 van vorig hoofdstuk). Volgens par. 10 en 15 van vorig hoofdstuk is een stadsstaat minder zelfgerechtigd naarmate hij bevreesd is voor de macht van een andere staat of door een andere staat verhinderd wordt om te doen wat hij zelf wil, of ten slotte wanneer hij op de hulp van die andere staat is aangewezen voor zijn voortbestaan of bloei. Het valt helemaal niet te betwijfelen dat wanneer twee staten bereid zijn om elkaar hulp te bieden, zij allebei tot meer in staat zijn en dus over meer rechten beschikken dan elk van beide alleen. Zie par. 13 van het vorige hoofdstuk.

§ 13. Dit wordt nog meer duidelijk wanneer we bedenken dat twee staten van nature elkaars vijand zijn. Ook mensen zijn in hun natuurlijke toestand trouwens vijanden, zoals blijkt uit par. 14 van vorig hoofdstuk. Mensen buiten de stadsgemeenschap behouden het natuurlijk recht, maar zijn elkaars vijand. Als een staat dus een oorlog wil beginnen tegen een andere en extreme middelen wil gebruiken om die staat te onderwerpen aan zijn gezag, dan heeft die staat het recht om dat te proberen; om over te gaan tot de oorlog volstaat het immers om dat zelf te willen. Maar van vrede kan er geen sprake zijn tenzij met de medewerking van een andere staat. We besluiten daaruit dat het recht om oorlog te voeren aan elke staat afzonderlijk toekomt. Het recht op vrede berust niet bij een enkele, maar bij ten minste twee staten, die men om die reden geconfedereerd noemt.

Hoofdstuk III

§ 14. Een dergelijke confederatie houdt stand zolang de reden waarom het verdrag gesloten werd, uit vrees voor onheil of op hoop van voordeel, van kracht is. Komt er voor een van beide staten een einde aan een van beide redenen, dan is die volgens par. 10 van het vorig hoofdstuk weer zelfgerechtigd en worden de banden die de beide staten met elkaar verbonden spontaan verbroken. Elke staat beschikt dan ook over het volste recht om de federatie op te zeggen wanneer men dat ook maar wil. Men kan niet zeggen dat die staat dan bedrog pleegt of zijn woord breekt omdat men zijn trouw opzegt op het moment dat de oorzaak van de vrees of hoop wegvalt; die voorwaarde gold immers evengoed voor beide contractanten, namelijk dat de eerste die zich kan onttrekken aan de vrees weer beschikt over zijn zelfgerechtigdheid en daarvan gebruik kan maken naar eigen goeddunken. Overigens gaat niemand een overeenkomst aan voor de toekomst als er geen specifieke voorafgaande omstandigheden zijn. Komt daarin enige verandering, dan verandert ook de zin zelf van heel het statuut en elk van de geconfedereerden behoudt dan het recht om zijn eigen belangen voorop te stellen. Elk van hen zal dus proberen om zoveel mogelijk vrij van vrees te zijn en dus zelfgerechtigd, en te verhinderen dat de andere als de sterkste uit de het verbond komt. Als een staat dus aanvoert dat hij bedrogen is, dan moet hij de schuld daarvoor niet leggen bij de overeenkomst die werd gesloten tussen de beide geconfedereerde staten, maar enkel bij zijn eigen domheid, want hij heeft namelijk zijn heil in de handen gelegd van een ander die zelfgerechtigd was en voor wie het eigen heil als de hoogste wet gold.

§ 15. Aan de staten die gezamenlijk een vredesverdrag gesloten hebben, komt het recht toe om te beslissen over de vragen die men kan opwerpen over de vredesvoorwaarden of over de wetten waarin ze hun wederzijds vertrouwen vastleggen, aangezien het recht op vrede niet van één staat alleen maar van alle contractanten samen is (volgens par. 13 van dit hoofdstuk). Want als zij daarover onder elkaar geen akkoord kunnen bereiken, verkeren zij daardoor vanzelf weer in staat van oorlog.

§ 16. Hoe meer staten gezamenlijk vrede sluiten, des te minder moeten zij voor elke staat afzonderlijk bevreesd zijn; elk afzonderlijk zijn zij ook minder bij machte om de oorlog te verklaren, en meer gedwongen om de vredesvoorwaarden te onderhouden; dat wil zeggen, volgens par. 13 van dit hoofdstuk, dat elke staat daardoor ook minder zelfgerechtigd is, en zich tegelijkertijd ook meer zal moeten houden aan de gemeenschappelijke wil van de geconfedereerden samen.

§ 17. Dit doet helemaal niets af van de goede trouw die het gezond verstand en de godsdienstigheid ons leren te onderhouden. De redelijkheid noch de Schrift schrijven immers voor dat men elk gegeven woord moet gestand doen. Stel dat ik bijvoorbeeld aan iemand beloofd heb om te waken over een geldsom die hij bij mij in het geheim in bewaring heeft gegeven; indien ik dan zou vernemen of meen te weten dat wat hij mij heeft gegeven gestolen goed is, dan ben ik niet verplicht om mijn belofte te houden; ik zou veel correcter handelen indien ik mij zou beijveren om het geld aan de rechtmatige eigenaar terug te bezorgen. Zo moet ook het hoogste gezag, wanneer het belooft iets voor een an-

dere te doen waarvan de tijd of de rede nadien leert of de indruk wekt dat het niet in het gezamenlijk belang is van de onderdanen, zijn belofte verbreken. De Schrift zegt enkel in het algemeen dat men zijn woord moet houden en laat de bijzondere toepassingen over aan het oordeel van eenieder; er staat dus niets in de Schrift dat een veroordeling zou inhouden van wat wij net gezegd hebben.

§ 18. Om de draad van ons betoog niet voortdurend te moeten afbreken om al dergelijke tegenwerpingen te beantwoorden, wil ik erop wijzen dat ik dit alles hoe dan ook heb bewezen op grond van de noodzakelijke natuur van de mens, meer bepaald op grond van de algemeen menselijke aandrift om zichzelf in stand te houden, een aandrift die aanwezig is in alle mensen, de dwazen zowel als de wijzen. Het maakt dan ook niets uit hoe men de mensen bekijkt, namelijk dat ze zich laten leiden door hun gemoedsaandoeningen of door de redelijkheid: het is om het even, omdat onze bewijsvoering zoals gezegd universeel is.

Hoofdstuk IV

§ 1. In het voorgaande hoofdstuk hebben we aangetoond waarin het recht van het hoogste gezag bestaat, zoals dat wordt bepaald door zijn macht. Wij hebben daarbij vastgesteld dat dit recht hoofdzakelijk hierin bestaat, dat het als een soort mentaal vermogen van de stadsstaat fungeert, waardoor iedereen zich moet laten leiden. Bijgevolg komt enkel aan het hoogste gezag het recht toe om uit te maken wat goed is en wat slecht, wat billijk is en wat niet, kortom, wat elk afzonderlijk en iedereen samen te doen staat of moet laten. Vervolgens hebben we gezien dat het tot zijn uitsluitende competentie behoort om wetten op te stellen en, wanneer daarover vragen gesteld worden, ze desgevallend te interpreteren en uit te maken of in dat bepaald geval volgens het recht gehandeld is of niet (zie par. 3, 4 en 5 van vorig hoofdstuk) en ten slotte ook het recht om de oorlog te verklaren, vredesvoorwaarden op te stellen en voor te leggen, of om de voorgestelde voorwaarden te aanvaarden. Zie par. 12 en 13 van vorig hoofdstuk.

§ 2. Al die beslissingen, en bovendien ook de middelen die nodig zijn om ze uit te voeren, zijn kwesties die betrekking hebben op het volledige staatsapparaat, met andere woorden, op het gemenebest; daaruit volgt dat het gemenebest volledig afhankelijk is van de leiding van diegene die het hoogste gezag heeft. Enkel het hoogste gezag heeft dan ook het recht om te oordelen over wat iedereen doet, om van iedereen verantwoording te vragen voor zijn daden, om misdadigers straffen op te leggen, om uitspraak te doen in rechtszaken tussen de burgers onderling, of om juristen met een brede ervaring aan te stellen die in zijn plaats de wet toepassen; ten slotte het recht om te zorgen voor al wat nodig is voor de oorlog of voor de vrede en daartoe alle regelingen te treffen, zoals het bouwen en versterken van steden, het lichten van troepen, het toewijzen van militaire ambten; het recht ook om te doen uitvoeren wat men beslist heeft, om vredesgezanten uit te sturen en te ontvangen, en ten slotte om voor dat alles de nodige belastingen op te leggen.

§ 3. Enkel het hoogste gezag heeft dus het recht om staatszaken te behandelen, of daartoe ambtenaren te selecteren. Wanneer bijgevolg een onderdaan op eigen houtje en zonder medeweten van de Hoge Raad zich met een of andere staatsaangelegenheid inlaat, dan vergrijpt hij zich aan het staatsgezag, zelfs wanneer hij van oordeel was dat wat hij wou doen uitermate in het voordeel van de stadsgemeenschap zou zijn.

§ 4. De vraag kan echter gesteld worden of ook het hoogste gezag gebonden is aan wetten, en bijgevolg of het 'zonden' kan begaan. Men neemt aan dat de begrippen 'wet' en 'zonde' niet slaan op de rechten binnen de stadstaat alleen, maar ook op de gemeenschappelijke regels van al wat er bestaat in de natuur en in de eerste plaats die van de rede. Vandaar dat men niet absoluut kan stellen dat een stadsstaat aan geen enkele wet zou gebonden zijn en geen 'zonden' kan begaan. Want als een stadsstaat enkel gebonden is door die regels waarzonder hij

geen stadsstaat zou zijn, dan zou die stadsstaat niet werkelijk bestaan, maar een hersenschim zijn. Een stadsstaat begaat dus een 'zonde' wanneer hij zelf iets doet, of toestaat dat het gebeurt, dat de oorzaak kan zijn van zijn eigen ondergang; wij zeggen dan dat het een 'zonde' is, zoals ook de filosofen en de artsen zeggen dat de natuur 'zondigt'; in die zin kan men zeggen dat een stadsstaat zondigt, wanneer hij iets doet dat ingaat tegen wat de rede zegt. Een stadsstaat is dus het meest zelfgerechtigd, wanneer hij handelt volgens wat de rede zegt (volgens par. 7 van vorig hoofdstuk); handelt hij echter tegen de rede in, dan doet hij zichzelf tekort en zondigt dus. Dit wordt veel duidelijker als we rekening houden met wat we eerder gesteld hebben, namelijk dat iedereen kan beslissen zoals hij wil over iets waarover hij zelfgerechtigd is; die macht hangt echter niet alleen af van de vermogens van degene die iets doet, maar ook van de mogelijkheden van wat de actie ondergaat. Als ik bijvoorbeeld beweer dat ik met deze tafel kan doen wat ik wil, betekent dat verdorie toch niet dat ik het recht heb om te maken dat die tafel gras eet. Als we zeggen dat de mensen niet zelfgerechtigd zijn, maar onder het staatsrecht vallen, dan bedoelen we evenmin dat de mensen afstand doen van hun menselijke natuur en een andere natuur aannemen; het betekent ook niet dat de staat het recht heeft om te maken dat de mensen iets zouden willen dat al even onmogelijk is, namelijk dat ze iets eerbaar zouden vinden dat de lachlust of de weerzin opwekt. Wel is het zo dat onder bepaalde omstandigheden de mensen de staat met eerbied en ontzag zullen bejegenen, terwijl onder andere omstandigheden die eerbied en dat ontzag verzwinden, en daarmee ook heel de stadsstaat. Om zelfgerechtigd te zijn moet een staat dus de voorwaarden scheppen voor die eerbied en dat ontzag, anders houdt hij op te bestaan. Het kan dan natuurlijk niet dat de persoon of personen die met het gezag bekleed zijn, dronken of naakt met de hoeren door de straten lopen, of toneel spelen, of openlijk de wetten overtreden of misprijzen die ze zelf uitgevaardigd hebben, en toch hun waardigheid bewaren; dat is even onmogelijk als tegelijkertijd bestaan en niet bestaan. Onderdanen uitmoorden, hen beroven, jonge meisjes onteren en dergelijke meer doen het ontzag omslaan in verontwaardiging en zo ook het burgerlijk statuut in een staat van vijandschap.

§ 5. Zo hebben we kunnen vaststellen in welke zin men kan zeggen dat ook de staat aan wetten gebonden is en kan 'zondigen'. Als we echter onder 'wet' verstaan een burgerlijk recht, dat op grond van dat burgerlijk recht zelf kan opgeëist worden; en onder 'zonde' iets dat kan verboden worden door het burgerlijk recht; met andere woorden als we die beide begrippen in hun waarachtige betekenis nemen, kunnen we op geen enkele manier volhouden dat een staat aan wetten gebonden is of in staat is om te 'zondigen'. De regels en de oorzaken van het ontzag en de eerbied, die de staat uit eigenbelang moet onderhouden, hebben immers geen betrekking op het burgerlijk recht, maar op het natuurlijk recht, aangezien ze, volgens de vorige paragraaf, niet kunnen opgeëist worden op grond van het burgerlijk recht, maar op grond van het oorlogsrecht. Een staat is dan precies op dezelfde manier aan wetten gebonden zoals een mens in de natuurlijke staat, namelijk om zelfgerechtigd te kunnen zijn en zichzelf niet tot

Hoofdstuk IV

vijand te hebben, en ervoor te zorgen dat men zichzelf niet om het leven brengt. Die voorzorg is evident geen kwestie van gehoorzaamheid, maar van vrijheid van de menselijke natuur. De burgerlijke rechten hangen enkel af van een besluit van de staat en die moet zijn doen en laten enkel op zichzelf afstellen en niet op iemand anders, en meer bepaald zorgen dat de staat zijn vrijheid behoudt, en niets voor goed of slecht houden tenzij wat hij onderkent als goed of slecht voor zichzelf. Daarom heeft een staat het recht om zichzelf te handhaven, wetten op te stellen en te interpreteren, maar ook om die wetten op te heffen en de volmacht om elke schuld kwijt te schelden.

§ 6. Ongetwijfeld zal men het contract of de wetten, waarmee een grote groep mensen zijn rechten heeft overgedragen aan een raad of aan één persoon, wel moeten schenden, wanneer het in het belang van de gemeenschap is om die te schenden. Het oordeel daarover, namelijk of het al dan niet in het belang van allen is om ze te schenden, kan een privaat persoon zelf nooit rechtens vellen, maar enkel diegene die instaat voor het gezag (volgens par. 3 van dit hoofdstuk). Volgens het burgerlijk recht is bijgevolg de drager van het gezag de enige die de wetten ervan mag interpreteren. Daarbij komt nog dat een privaat persoon het recht niet heeft om die wetten te handhaven. En ook dit: de wetten zijn niet bindend voor diegene die met het gezag bekleed is. Als het echter gaat om wetten die onverbreekelijk zijn omdat men anders afbreuk doet aan de kracht van de staat, dat wil zeggen, dat tegelijk het gezamenlijk ontzag van de meerderheid van de burgers omslaat in verontwaardiging, wordt daardoor de staat zelf ontbonden wordt en het contract verbroken; bijgevolg valt dit contract niet onder het burgerlijk recht, maar onder het oorlogsrecht. Vandaar dat de hoogste gezagsdragers geen enkele andere reden hebben om de bepalingen van dit contract te onderhouden dan een mens in de natuurlijke toestand, dat wil zeggen dat zij er moeten voor zorgen dat zij niet hun eigen vijand zijn, noch zichzelf om het leven brengen, zoals in de vorige paragraaf gezegd.

Hoofdstuk V

§ 1. In par. 11 van het tweede hoofdstuk hebben we aangetoond dat een mens het meest zelfgerechtigd is wanneer hij zich het meest door de rede laat leiden; om dezelfde reden (zie par. 7 van hoofdstuk 3) heeft een staat de meeste macht en is het meest zelfgerechtigd wanneer hij gegrond is op de rede en geleid volgens de rede. De beste manier om zo te leven, dat men zoveel mogelijk zichzelf in stand houdt, is dan een levenswijze volgens de rede. Bijgevolg is dat het allerhoogste goed, wat een mens of een staat doet die in de hoogste mate zelfgerechtigd is. Want niet alles waarvan we zeiden dat het terecht gebeurt, kunnen we ook als optimaal beschouwen. Een akker bebouwen is één zaak, hem goed bebouwen is een andere. Zoals ik zei, het is één zaak om zich met recht te verdedigen, in stand te houden, een oordeel te vellen &c.; het is helemaal iets anders om zich optimaal te verdedigen, in stand te houden en het beste oordeel te vellen. En dus is het ook één zaak om rechtens het gezag uit te oefenen en de zorg voor het gemenebest te dragen, en een gans andere om het gezag optimaal uit te oefenen en het gemenebest optimaal te besturen. Terwijl we het in het voorgaande vooral hadden over het recht dat geldt voor elke staat in het algemeen, is het nu tijd om het te hebben over wat voor elke staat het best mogelijke statuut is.

§ 2. Wat dan het best mogelijke statuut is voor elke staat, kunnen we gemakkelijk afleiden uit het doel zelf van het burgerlijk statuut, en dat is niets anders dan de vrede en het leven in veiligheid. Dus zal de beste staatsvorm die zijn waarin de mensen eensgezind samenleven en de rechten van de staat ongeschonden blijven. Het is wel duidelijk dat burger twisten, oorlogen, een gebrek aan respect of inbreuken op de wet niet zozeer moeten toegeschreven worden aan de slechte bedoelingen van de bevolking, als wel aan een verkeerde staatsinstelling. Mensen worden immers niet beschaafd geboren, ze worden het. Bovendien zijn de natuurlijke gemoedsaandoeningen van de mensen overal dezelfde. Als er dus in een bepaalde staat meer slechte wil heerst en men er meer zondigt dan in een andere, dan moeten we de oorzaak daarvan zeker zoeken in het feit dat die staat niet voldoende gezorgd heeft voor de eendracht en de rechten niet met voldoende vooruitziendheid heeft ingesteld, en dus ook het hoogste burgerlijk recht niet heeft bereikt. Een burgerlijk statuut dat de oorzaken van burger twisten niet wegneemt en waarin men voortdurend bevreesd moet zijn voor oorlogen, en waarin men de wetten voortdurend met voeten treedt, verschilt in feite maar weinig van de natuurlijke toestand zelf, waarin iedereen naar eigen goeddunken leeft in het grootste gevaar voor het eigen leven.

§ 3. Net zoals men de kwalijke eigenschappen van de onderdanen en hun buitensporige losbandigheid en weerspanning mag toeschrijven aan de staat, zo is aan de andere kant hun voorbeeldig gedrag en hun volgehouden respect voor de wetten vooral te wijten aan de voortreffelijkheid en het absolute recht van de staat, zoals blijkt uit par. 15 van hoofdstuk 2. Vandaar dat men aan Han-

Hoofstuk V

nibal de hoogste verdienste toewijst, omdat in zijn leger nooit een muitерij heeft plaatsgevonden.

§ 4. Als de onderdanen van een staat de wapens niet opnemen omdat ze door vrees verschrikt zijn, dan past het veeleer dat we zeggen dat er geen oorlog is dan dat er vrede heerst. De vrede is immers niet zomaar de afwezigheid van oorlog, maar een heilstoestand die voortkomt uit grootmoedigheid. Gehoorzaamheid is, volgens par. 19 van hoofdstuk 2, de constante bereidheid om al te doen wat de staat bij algemeen besluit verordent. Maar een staat waarin de vrede het resultaat is van de laksheid van de onderdanen die zich laten leiden als vee en van niet beter weten dan slavernij, dat kunnen we beter een woestениj noemen dan een stadsgemeenschap.

§ 5. We noemen die staatsstructuur de beste waarin de mensen eendrachtig samenleven; ik bedoel dan wel een menswaardig leven, dat niet bestaat uit het circuleren van ons bloed en al die andere dingen die we gemeen hebben met alle dieren, maar dat vooral gekenmerkt wordt door de rede, onze echte mentale levenskracht.

§ 6. Het valt te noteren dat waar ik sprak over een staat die opgericht is met dat doel voor ogen, ik een staat bedoelde die de bevolking in volle vrijheid heeft opgericht, en niet een die tegen de wil van de bevolking tot stand komt ten gevolge van het oorlogsrecht. Een vrije bevolking laat zich veeleer leiden door hoop dan door angst, een onderworpen bevolking veeleer door angst dan door hoop. In het ene geval is men erop uit om te leven, in het andere geval probeert men alleen maar te vermijden dat men sterft; de ene is erop uit om een eigen leven te leiden, van de andere behoort het leven de overwinnaar toe; de ene noemen we dus een slaaf, de andere een vrije persoon. Bijgevolg is het uiteindelijke doel van een staat die iemand tot stand heeft gebracht op grond van het oorlogsrecht enkel het overheersen van anderen en veeleer slaven te hebben dan onderdanen. Er is geen essentieel verschil tussen een staat die door een vrije bevolking is opgericht en een die men tot stand brengt met oorlogsgeweld, als wij enkel rekening houden met het recht waarover elk van hen in het algemeen gesproken beschikt; maar zoals we aantoonen zijn er aanzienlijke verschillen in hun doelstelling en in de middelen die ze elk aanwenden om zichzelf in stand te houden.

§ 7. Welke middelen een leider, die enkel gedreven wordt door zijn heerszucht, moet aanwenden om zijn staat te verstevigen en in stand te houden, heeft Machiavelli op zeer scherpzinnige wijze aangetoond; alleen is het niet duidelijk wat zijn bedoeling was. Als hij goede bedoelingen had, wat men van een verstandig man mag aannemen, dan zou het kunnen dat hij wou aantonen dat het in veel gevallen onvoorzichtig was om te proberen een tiran uit te schakelen; daarmee nam men immers de oorzaak niet weg die van een leider een tiran maakte. Integendeel: men maakte dat er nog meer reden was om de leider te vrezen; dat is namelijk het geval wanneer de bevolking al blijk heeft gegeven van haar vijandigheid tegenover de leider en zich beroemt op de vadermoord als was het een

Staatkundige Verhandeling

heldendaad. Misschien heeft hij ook willen aantonen dat een vrije bevolking zich ervoor moet hoeden om haar heil aan een enkele persoon toe te vertrouwen. Tenzij die overmoedig genoeg is om te denken dat hij iedereen kan tevreden stellen, moet hij immers elke dag op zijn hoede zijn voor hinderlagen en dus vooral bezorgd zijn over zichzelf; hij zal dan niet anders kunnen dan op zijn beurt de bevolking te belagen, veeleer dan ze te beschermen. Ik meen dan ook dat we mogen aannemen dat die zeer vooruitziende man er inderdaad zo over dacht, temeer daar het wel vaststaat dat hij een voorstander was van de vrijheid en dat hij heel heilzame raadgevingen heeft geformuleerd om haar te beschermen.

Hoofdstuk VI

§ 1. Wij merkten al eerder op dat de mensen zich meer laten leiden door hun gemoedsaandoeningen dan door de rede. Het is dus niet vanuit redelijke overwegingen, maar veeleer vanuit een gemeenschappelijk aanvoelen dat een bevolking zich als van nature zoekt te verenigen en zich te laten leiden door eenzelfde gedachte. Zoals we stelden in par. 9 van hoofdstuk 3 zal dat zijn vanuit een gemeenschappelijke hoop of vrees, of vanuit een verlangen om zich te wreken voor een nadeel dat men samen heeft ondergaan. De vrees om er alleen voor te staan is aanwezig in elke mens; helemaal alleen heeft een mens immers niet de kracht om zich te verdedigen noch om alleen te zorgen voor al wat nodig is om in leven te blijven. Daarom streven mensen van nature naar het burgerlijk statuut en is het onmogelijk om dat statuut helemaal te niet te doen.

§ 2. Zelfs wanneer er tweedracht ontstaat en burgerwist, zoals dat in een staat vaak gebeurt, komt het nooit voor dat men de staat zelf opheft (zoals wel vaak gebeurt in andere organisaties). Men beperkt zich ertoe om de staat een andere vorm te geven, zeker als het onmogelijk blijkt om binnen de bestaande staatsvorm de tegenstellingen weg te werken. De middelen waarvan ik zei dat ze nodig zijn om de staat in stand te houden, zijn dus precies die welke noodzakelijk zijn om de vorm van de staat te behouden, zonder enige aanzienlijke wijziging.

§ 3. Als de mensen van nature zo ingesteld waren dat ze altijd het meest nuttige zouden nastreven, dan was het een koud kunstje om tot eendracht te komen en tot wederzijds vertrouwen. We weten echter al lang dat het met de menselijke natuur anders gesteld is. Vandaar dat het noodzakelijk is de staat zo in te richten dat iedereen, zowel zij die regeren als zij die geregeerd worden, willens nillens toch altijd doen wat het gemeenschappelijk belang dient, dat wil zeggen dat iedereen spontaan, of onder dwang of uit noodzaak, ertoe komt om te leven volgens de voorschriften van de rede. Dat zal het geval zijn wanneer de staatszaak zo geregeld is, dat men niets van wat te maken heeft met het gemeenschappelijk belang zonder enige beperking toevertrouwt aan de goede trouw van de eerste de beste. Niemand is immers in die mate waakzaam dat hij niet af en toe indommelt; noch is er iemand zo sterk en zo integer, dat hij nooit begeeft en zich laat doen, vooral op momenten wanneer men het meest blijk moet geven van karaktersterkte. Het is verder ook dwaasheid om van een ander iets te eisen wat men zelf niet kan waarmaken, bijvoorbeeld dat men zou zorgen voor een ander en niet voor zichzelf, dat men niet gierig zou zijn, noch afgunstig, noch aanmatigend enzovoort. Dat geldt vooral voor al wie dagelijks geconfronteerd wordt met de sterkste prikkels van al de gemoedsaandoeningen.

§ 4. En toch lijkt de ervaring ons integendeel te leren dat het goed is voor de vrede en de eendracht dat men alle macht sterk concentreert. Er is geen enkel imperium dat zo lang heeft standgehouden zonder enige grondige wijziging als

het Ottomaanse rijk; in tegenstelling daarmee waren er geen die zo kortstondig waren of die zo door burger-twisten geteisterd werden als de volksdemocratieën. Maar als vrede neerkomt op slavernij, barbarij en verlatenheid, dan is er niets erger voor de mens dan vrede. Twisten komen vaker voor en zijn ook scherper tussen ouders en kinderen dan tussen meester en knecht; nochtans is het geen goed idee om van de ouderlijke macht een tirannie te maken en kinderen als slaven te behandelen. En dus is het concentreren van de macht goed voor slavernij, niet voor de vrede. Wij zagen inderdaad al dat de vrede niet bestaat in de afwezigheid van oorlog, maar in eensgezindheid en eendracht.

§ 5. Wie meent dat het best mogelijk is dat een enkele persoon de gehele staatsmacht in handen neemt, die vergist zich ongetwijfeld schromelijk. We hebben in hoofdstuk 2 gezien dat het recht enkel bepaald wordt door de macht. Een enkele persoon is dus op verre na niet bij machte om een dergelijke last op zich te nemen. Zo komt het dat wanneer de bevolking zich een koning kiest, die meteen op zoek gaat naar aanvoeders voor het leger, naar raadslieden en vrienden, aan wie hij zijn heil en dat van iedereen toevertrouwt. Op die manier is een staatsvorm die men voor een absolute monarchie aanziet, in de praktijk een aristocratie, maar dan niet openlijk, maar in het geniep, wat tevens de allerslechtste manier is. Daarbij komt nog dat een koning die nog een kind is, of ziek, of door de ouderdom getekend, heel kwetsbaar is en dat dan in werkelijkheid het hoogste gezag bij die personen berust die belast zijn met het beheer van de hoogste staatszaken, of die het dichtst bij de koning staan. En dan heb ik het nog niet eens over een koning die een slaaf is van zijn lusten en zich in het beheer van de staatszaken vaak laat leiden door zijn wellust voor een of andere minnaar of wekeling. "Ik heb me laten vertellen" zei Orsines "dat in Azië ooit de vrouwen aan de macht waren; maar dit is wel iets nieuws: nu regeert een eunuch!" (Curtius, boek 10, hoofdstuk 1)

§ 6. Overigens is het ook zo dat een staat altijd meer gevaar loopt van zijn eigen burgers dan van zijn vijanden. Goede mensen zijn voorwaar zeldzaam. En zo komt het dat iemand aan wie men de volledige staatsmacht heeft afgestaan, altijd meer bevreesd is voor zijn onderdanen dan voor zijn vijanden, dat hij zijn eigenbelang zal dienen en niet voor de burgers zal zorgen, maar hen zal belagen, vooral dan mensen die men roemt om hun wijsheid of die door hun rijkdom over veel macht beschikken.

§ 7. Daar komt nog bij dat koningen zelfs hun zonen meer vrezen dan ze hen liefhebben, vooral wanneer zij meer uitblinken in de krijgskunst en bij de onderdanen meer geliefd zijn om hun dapperheid. Zij leggen het er dan op aan om hun zonen zo op te voeden dat ze geen aanleiding geven tot enige vrees. De hooggeplaatste ambtenaren zijn maar al te graag bereid om de koning daarin ter wille te zijn en doen ook hun uiterste best om ervoor te zorgen dat de koning een onbehouden kinkel als opvolger heeft, die ze dan handig kunnen manipuleren.

§ 8. Uit dat alles blijkt dat een koning in feite minder zelfgerechtigd is, en de situatie van de onderdanen meer betreurenswaardig, wanneer men de staats-

Hoofdstuk VI

macht op absolute wijze aan hem toevertrouwt. Vandaar dat het om een behoorlijke monarchie op te richten noodzakelijk is dat men goede grondvesten legt waarop men kan bouwen om de veiligheid van de vorst en de vrede van de bevolking te waarborgen. Een vorst zal het meest zelfgerechtigd zijn, wanneer hij het meest begaan is met het heil van de bevolking. Welke nu de fundamenten moeten zijn van een monarchie zal ik vooreerst kort opsommen en ze vervolgens ordentelijk toelichten.

§ 9. Men moet steden stichten en ze van omwallingen voorzien; alle burgers, of ze binnen de stadmuren wonen of daarbuiten omwille van de landbouw, genieten er dezelfde burgerrechten. Elke stad moet wel een zeker aantal burgers hebben die voor hun eigen verdediging en die van de gemeenschap instaan; als een stad daar niet kan voor zorgen, zal men die onder andere voorwaarden onder toezicht plaatsen.

§ 10. Het leger moet uitsluitend bestaan uit burgers, zonder enige uitzondering, en met uitsluiting van alle anderen; iedereen moet zelfs verplicht worden om in het bezit te zijn van wapens en niemand kan deel uitmaken van de burgerij tenzij hij vooraf de krijgskunst heeft geleerd en zich geëngageerd heeft om de dienstplicht te vervullen tijdens de voorgeschreven periodes van het jaar. Vervolgens deelt men de legereenheden van elke clan in in cohorten en legioenen; men komt maar in aanmerking als aanvoerder van een cohorte wanneer men op de hoogte is van de militaire genie. De aanvoerders van de cohorten en de legioenen kiest men voor het leven. Wie de legerafdelingen van een hele clan of het hele leger aanvoert, verkiest men uitsluitend voor een bepaalde oorlogssituatie; die krijgt dan het opperbevel gedurende een jaar; zijn mandaat kan men niet verlengen en hij is ook niet herkiesbaar. Die legeraanvoerders kiest men onder de koninklijke raadslieden, over wie we het in par. 15 en volgende zullen hebben, of onder de voormalige raadslieden.

§ 11. Al de inwoners van de steden en al de landbouwers, met andere woorden alle burgers, deelt men in in clans, die men onderscheidt met een eigen naam en een of ander symbool. Al wie geboren is in een van deze clans is als burger erkend en hun namen worden opgenomen in de registers van hun clan vanaf het ogenblik dat ze de leeftijd bereiken dat ze de wapens kunnen dragen en weten wat hun taken zijn; dit geldt niet voor wie een slechte reputatie heeft omwille van een misdaad, of voor wie stom is of niet bij zijn verstand, en ook niet voor huispersoneel of voor wie een of ander slafelijk beroep uitoefent.

§ 12. De akkers en alle gronden en, als dat mogelijk is ook de huizen, vallen onder het publieke recht; dat wil zeggen dat ze toebehoren aan iemand die burgerrechten heeft en die ze voor een jaarlijkse huurprijs aan de stedelingen of de landbouwers verhuurt. Afgezien daarvan is iedereen in vreedstijd vrijgesteld of ontheven van alle vormen van belasting. Van de huurgelden gaat een deel naar de verdedigingswerken van de stadsstaat, een ander deel is bestemd voor de koninklijke hofhouding. Het is immers in periodes van vrede dat men de steden

moet beveiligen tegen het oorlogsgeweld, en verder ook oorlogsschepen bouwen en ander krijgsmateriaal klaarmaken.

§ 13. Wanneer men een koning gekozen heeft uit een bepaalde familie, dan zijn alleen de afstammelingen van de koning van adel; men zal hen van de andere leden van hun clan en van de andere clans onderscheiden met de koninklijke insignes.

§ 14. De mannelijke adellijke bloedverwanten van de koning die met de regerende vorst verwant zijn tot in de derde of vierde graad, mogen niet huwen. Als ze toch kinderen verwekken, zal men die als onwettig beschouwen en ongeschikt om enige waardigheid te bekleden; zij kunnen ook niet erven van hun ouders, wier bezit vervalt aan de troon.

§ 15. De overige raadslieden van de koning die het dichtst bij hem staan of na hem op de tweede rang komen in waardigheid, moeten in voldoende aantal zijn en uitsluitend gekozen onder de burgers. Men zal daartoe uit elk van de clans drie, vier of vijf personen (als er niet meer dan 600 clans zijn) verkiezen, die samen één zetel bezetten in die raad, niet voor het leven, maar voor drie, vier of vijf jaar, en wel zo dat men elk jaar een derde, vierde of vijfde deel nieuwe leden kiest. Bij die verkiezingen let men er in de eerste plaats op dat er uit elke clan ten minste één raadslid is dat op de hoogte is van de rechtsgeleerdheid.

§ 16. Die verkiezing gebeurt door de koning zelf. Elke clan bezorgt hem op het tijdstip van het jaar waarop men de nieuwe raadsleden kiest, een lijst met de namen van al hun burgers die de leeftijd van veertig jaar bereikt hebben en die volgens de regels in aanmerking komen als kandidaat voor dit ambt; de koning kiest daaruit wie hij wil. In het jaar van de opvolging van het raadslid van een clan dat een jurist is, legt men aan de koning alleen de namen voor van juristen. Wie gedurende de voorziene tijd deze functie van raadslid heeft waargenomen, mag niet in functie blijven en zijn naam zal ook niet voorkomen in de catalogus van de verkiesbaren voor ten minste vijf jaar. Het is wel noodzakelijk dat men elk jaar uit elke clan een nieuw raadslid kiest; anders zou de raad ofwel bestaan uit niets dan onervaren beginnelingen, ofwel uit ouderen die de gang van zaken goed kennen; dat zou het geval zijn wanneer alle raadsleden samen zouden aftreden en door nieuwe vervangen worden. Als men echter jaarlijks uit elke clan een nieuw raadslid kiest, dan zal slechts een vijfde, vierde of ten hoogste een derde deel van de raad uit nieuwelingen bestaan. Wanneer de koning verhinderd is, door andere bezigheden of om een andere reden, om zich gedurende enige tijd bezig te houden met die verkiezingen, zullen de raadslieden tijdelijke vervangers kiezen tot de koning zelf andere kiest of de keuze van de raadslieden bevestigt.

§ 17. De eerste taak van deze raad bestaat erin de fundamentele rechten van de staat te verdedigen en advies uit te brengen over wat er te doen staat, zodat de koning weet wat er moet beslist worden in het belang van iedereen. Meer nog: de koning kan slechts een beslissing nemen over een aangelegenheid nadat hij vooraf heeft kennis genomen van de mening van deze raad. Als de raad echter zoals zo vaak gebeurt niet eenstemmig is, maar verscheidene meningen naar

Hoofdstuk VI

voren brengt, dan moet men de kwestie niet al te lang rekken, maar de uiteenlopende meningen meteen doorverwijzen naar de koning, zoals ik zal aantonen in par. 25 van dit hoofdstuk.

§ 18. Het is tevens de taak van deze raad om de beslissingen en de decreten van de koning uit te vaardigen en te zorgen voor de uitvoering van beslissingen over het gemeenebest, en als plaatsvervangers van de koning de zorg over de hele staatsadministratie waar te nemen.

§ 19. De burgers kunnen zich enkel via deze raad tot de koning wenden; alle aanvragen en verzoekschriften dient men in bij de raad, die ze aan de koning voorlegt. De gezanten van andere staten kunnen enkel door tussenkomst van deze raad de toelating krijgen om zich tot de koning te richten. Ook de brieven die men ergens vandaan aan de koning richt, zal deze raad aan hem overmaken. In het algemeen moet men de koning om zo te zeggen zien als het verstand van de staat en de raad als de zintuigen voor de uitwendige waarneming, of als het lichaam van de staat, aan de hand waarvan het verstand zich een idee vormt over de toestand van de staat en alles doet wat het als het beste ziet.

§ 20. Wanneer de koning sterft en een onmondige peuter of een kind als erfgenaam nalaat, zal de raad de zorg op zich nemen om de kinderen van de koning op te voeden en zelfs hun voogdij waarnemen. Opdat de raad ondertussen niet een tijdlang zonder vorst zou zitten, zal men uit de adel van de staat een oudste kiezen, die de plaats van de koning inneemt tot wanneer de legitieme opvolger de leeftijd bereikt waarop hij de lasten van het bewind op zich kan nemen.

§ 21. De kandidaten voor deze raad moeten op de hoogte zijn van het reilen en zeilen van de staat waarvan ze onderdaan zijn, en zijn grondslagen, zijn statuut en de concrete toestand van de staat kennen. Wie de functie van jurist wenst op te nemen, moet naast het reilen en zeilen en de toestand van de staat waarvan hij een onderdaan is, ook die van andere staten kennen, waarmee zijn eigen staat handelsbetrekkingen onderhoudt; overigens kan men enkel in de catalogoog van de verkiesbaren voor deze functie opgenomen worden wanneer men het vijftigste levensjaar bereikt heeft, en wel zonder enige criminele veroordeling.

§ 22. In de raad kan men over staatszaken enkel beslissingen nemen wanneer alle leden aanwezig zijn. Wanneer een lid wegens ziekte of om een andere reden verhinderd is, moet men een ander lid afvaardigen in zijn plaats, iemand die deze functie al uitgeoefend heeft, ofwel iemand uit de lijst van de verkiesbaren. Gebeurt dat niet en is de raad omwille van die afwezigheid verplicht om een zaak tot een latere datum te verdagen, dan zal men de afwezige een redelijke geldboete opleggen. Deze regeling geldt uiteraard enkel voor de behandeling van aangelegenheden die het gemeenebest als een geheel aanbelangen, bijvoorbeeld wanneer men moet beslissen over oorlog en vrede, over het toekennen of intrekken van een of ander recht, over economische kwesties enzovoort. Als het gaat om zaken die slechts de ene of de andere stad aangaan, om verzoekschriften enzovoort, dan is het voldoende dat de meerderheid van de raadsleden aanwezig is.

§ 23. Met het oog op de gelijkheid tussen de clans op alle gebied en dus ook in de rangorde bij het zetelen, inzake het formuleren van voorstellen en het voeren van het woord, neemt men wisselbeurten in acht; het voorzitterschap van een zitting gaat telkens naar een andere clan; de clan die tijdens een sessie de eerste was, is de laatste tijdens de volgende. Binnen een clan is de oudst verkozene de eerste in rang.

§ 24. De raad komt ten minste vier keer per jaar bijeen; de raadsleden roepen de functionarissen ter verantwoording over de staatsadministratie en over de stand van zaken. Als er nog andere dringende kwesties zijn, dan zien ze daarop toe. Het lijkt echter onmogelijk dat een zo talrijke groep burgers permanent met de staatszaken bezig is. In de tussentijd moeten de staatszaken echter wel voortgang vinden. Daarom zal men onder de leden van de raad vijftig of meer personen kiezen, die de raad vervangen wanneer de zitting geschorst is; zij zullen dagelijks bijeenkomen in een kamer in de buurt van de koninklijke vertrekken en het dagelijks beheer waarnemen van de financies, de stadsversterkingen, de opvoeding van de kinderen van de koning en in het algemeen al de taken van de hoge raad die wij daarnet opgesomd hebben, met uitzondering van nieuwe kwesties, waarover nog geen regelgeving bestaat; daarover kunnen zij geen beslissingen nemen.

§ 25. Wanneer de raad in vergadering bijeen is, zullen vooraf, nog voor er kwesties behandeld worden, vijf of zes of meer juristen uit de clans die tijdens die zitting de eersten in rang zijn, naar de koning gaan en hem de verzoekschriften en de brieven die er zijn, aanbieden; zij geven tevens een overzicht van de stand van zaken en vernemen van de koning welke punten hij gelast op de agenda van zijn raad te zetten. Met die gegevens zoeken ze terug de raad op en de eerste in rang gaat over tot de dagorde. Over zaken waarvan verscheidene raadslieden menen dat ze van groot belang zijn, zal men niet meteen overgaan tot de stemming, maar ze verdagen, althans als er geen dwingende omstandigheden zijn die dat verhinderen. Wanneer de raad niet in zitting is op een bepaald ogenblik, mogen de vertegenwoordigers van elke clan afzonderlijk in de tussentijd onder elkaar over die zaak onderhandelen; gaat het om een zaak die zij van groot belang achten, dan kunnen ze ook anderen daarbij betrekken die vroeger al eens raadslid waren of die kandidaat zijn om in de raad te zetelen. Als ze binnen de gestelde tijd niet tot een eensgezinde opinie kunnen komen, dan zal die clan geen stem mogen uitbrengen bij de behandeling (aangezien elke clan maar één stem mag uitbrengen); in het andere geval zal de aangewezen jurist van die clan de opinie die zij de beste achten aan de raad zelf voorleggen, en zo ook de anderen. Wanneer na het aanhoren van alle meningen de meerderheid van oordeel is dat de kwestie opnieuw moet besproken worden, dan wordt de beslissing opnieuw uitgesteld tot wanneer elke clan zijn definitief oordeel heeft gevormd. Pas dan worden in voltallige zitting de stemmen opgenomen; wanneer een voorstel minder dan honderd stemmen krijgt, is het verworpen. De goedgekeurde voorstellen maken de gezamenlijke juristen van de raad over aan de koning. De koning zal dan, na kennis genomen te hebben van de opinie van elk van de

Hoofdstuk VI

betrokken partijen, zijn keuze maken uit de voorstellen. De juristen keren dan terug naar de raad, waar men samen afwacht om te vernemen, op een tijdstip door de koning bepaald, aan welke van de voorgelegde opinies hij de voorkeur geeft en wat er volgens hem te doen staat.

§ 26. Men zal een andere raad oprichten voor de rechtspraak, met uitsluitend juristen als lid. Hun taak zal erin bestaan uitspraak te doen over rechtszaken en straffen op te leggen aan overtredders. Elk vonnis moet men echter ter goedkeuring voorleggen aan het college van de personen die als plaatsvervanger optreden voor de hoge raad, dat erop zal toezien dat de beslissingen rechtmatig genomen zijn met inachtneming van de juridische procedures. Wanneer de verliezende partij kan aantonen dat een van de rechters met een of ander geschenk omgekocht is door zijn tegenstrever, of met hem onder een hoedje speelt omwille van zijn vriendschap voor die tegenstander of uit haatgevoelens jegens hemzelf, of ten slotte ook wanneer hij kan aantonen dat de algemene procedures van de rechtspraak niet ordentelijk in acht genomen zijn, dan wordt die partij volledig in haar rechten hersteld. Maar van al die zaken kan men zich allicht niet terdege vergewissen, wanneer men iemand niet schuldig acht voor een misdaad op basis van argumenten, maar van foltering. Ikzelf kan geen andere als de correcte rechtsgang zien dan wat in overeenstemming is met de beste reglementen van de staat.

§ 27. De rechters moeten in een voldoende groot en oneven aantal zijn, bijvoorbeeld eenenzestig, of ten minste eenenvijftig. Uit elke familie kiest men slechts één rechter; niet voor het leven, evenwel: elk jaar staat een aantal leden zijn plaats af en kiest men er evenveel andere die tot een andere clan behoren en die ten minste veertig jaar oud zijn.

§ 28. In die raad kan men slechts geldig tot een uitspraak komen wanneer alle rechters aanwezig zijn. Als een rechter omwille van ziekte of om een andere reden gedurende langere tijd de raadsvergaderingen niet kan bijwonen, verkiest men tijdelijk iemand anders om hem te vervangen. Het uitbrengen van de stemmen gebeurt niet in het openbaar, maar door ballotage, met stemballetjes.

§ 29. Wie als vaste plaatsvervanger van deze raad en van de vorige optreedt, ontvangt een vergoeding, in de eerste plaats uit de bezittingen van al wie zij ter dood veroordeeld hebben en van hen die zij een geldboete opgelegd hebben. Bij elke uitspraak in een burgerlijk geschil moet de verliezende partij een gedeelte van de betrokken som betalen, naar het goedvinden van elke raad.

§ 30. In elke stad zal men raden oprichten die ondergeschikt zijn aan de vorige; ook de leden daarvan zal men niet voor het leven benoemen, maar elk jaar zal men een gedeelte nieuwe leden kiezen, uitsluitend uit de clans die daar wonen. Het is niet nodig dat we daar dieper op ingaan.

§ 31. In vreedestijd betaalt men geen soldij uit. In oorlogstijd moet men een dagvergoeding geven aan iedereen die in zijn levensonderhoud voorziet met vast werk. De legeraanvoerders en de andere officieren van de cohorten kunnen op

geen andere oorlogsvergoeding aanspraak maken dan wat ze buitmaken op de vijand.

§ 32. Als een vreemdeling trouwt met de dochter van een burger, dan zal men zijn kinderen als burgers beschouwen en hen opnemen in de catalogus van de clan van hun moeder. Wie in een bepaalde staat geboren en getogen is uit vreemde ouders kan het burgerschap voor een bepaald bedrag kopen van de voorman van een of andere familie en wordt dan opgenomen in de catalogus van die familie. Maar uit die transacties mag er voor de staat geen nadeel voortvloeien, bijvoorbeeld als de voormannen uit winstbejag iemand opnemen onder hun burgers voor een geringer bedrag dan wat afgesproken is; men moet integendeel naar middelen zoeken om het aantal burgers gemakkelijker te doen toenemen en een grotere toevloed van personen te verkrijgen. Het is billijk dat wie niet opgenomen is in de catalogus van de burgers, speciaal in oorlogstijd zijn vrijstelling van legerdienst compenseert door zijn arbeid of een of andere belasting.

§ 33. De gezanten die men in vreedstijd naar andere staten stuurt om vrede te sluiten of de vredesverdragen in ere te houden, kiest men uitsluitend onder de edellieden; zij ontvangen een toelage ten laste van de staatsfinancies, niet ten laste van de schatkist van de koning. Wie de koning geschikt vindt voor die taak, kan als verkenner aangesteld worden.

§ 34. Wie aan het hof verblijft als lid van de koninklijke huishouding en een vergoeding krijgt uit de koninklijke schatkist, kan geen enkel staatsambt of functie waarnemen. Ik zeg wel degelijk "wie de koning betaalt vanuit zijn schatkist", om zo een uitzondering te maken voor zijn lijfwachten; want enkel de staatsburgers zelf treden aan de poorten van het hof bij beurtrol op als lijfwacht voor de koning.

§ 35. Oorlogvoeren mag enkel om vredeswil en om een einde te maken aan een gewapend conflict. Voor de steden die men volgens het oorlogsrecht heeft ingenomen en voor de overwonnen vijand zal men vredesvoorwaarden uitwerken. De veroverde steden zal men echter niet blijvend bezetten met een garnizoen; ofwel zal men aan de vijand na het sluiten van het vredesverdrag de gelegenheid geven om hun steden vrij te kopen, ofwel, wanneer ze omwille van hun ligging een constante bedreiging vormen voor de eigen veiligheid, zal men ze tot op de grond afbreken en de inwoners naar andere plaatsen wegvoeren.

§ 36. De koning mag niemand huwen van buiten de staat; enkel een van zijn bloedverwanten of een van de burgers komt in aanmerking als echtgenote. Wanneer hij iemand huwt van de burgers, dan mogen haar dichtste bloedverwanten geen enkel staatsambt op zich nemen.

§ 37. De staat moet onverdeeld blijven. Als de koning verscheidene kinderen heeft, zal de eerstgeboren zoon hem rechtens opvolgen. Men zal in geen geval toestaan dat zijn zonen het rijk onder elkaar verdelen, noch dat het in zijn geheel aan alle zonen samen of aan enkelen onder hen toekomt. Nog veel minder zal men dulden dat de koning een gedeelte van zijn rijk als bruidsschat meegeeft aan

Hoofdstuk VI

een dochter. Dat men de dochters zou betrekken in de erfenis van het rijk kan op geen enkele manier geduld worden.

§ 38. Als een koning sterft zonder mannelijke kinderen na te laten, zal men zijn naaste mannelijke bloedverwant als erfgenaam van het rijk beschouwen, tenzij die een buitenlandse echtgenote zou hebben en niet bereid zou zijn haar te verstoten.

§ 39. Wat de burgers aangaat: uit par. 5 van het derde hoofdstuk blijkt dat elk van hen gevolg moet geven aan al de koninklijke verordeningen en aan de edicten die de hoge raad heeft uitgevaardigd (zie hiervoor par. 18 en 19 van onderhavig hoofdstuk), zelfs wanneer iemand meent dat ze volslagen absurd zijn; anders kan men hen daartoe rechtens verplichten. Dit zijn immers de grondvesten van de monarchie waarop het bewind moet gebouwd zijn om stabiel te zijn, zoals we in het voorgaande hoofdstuk hebben bewezen.

§ 40. Wat nu de godsdienst betreft: het is duidelijk dat er geen kerken mogen opgetrokken worden op kosten van de stad, noch mag men wetten opleggen aan de vrije mening, tenzij ze tot burgerwist aanzetten en de grondvesten van de staat in gevaar brengen. Wie men toelaat om een godsdienst openlijk te belijden, mag desgewenst ook een kerk optrekken, op eigen kosten. De koning zelf mag aan zijn hof een kerk hebben voor het beoefenen van de godsdienst waartoe hij zich bekend heeft.

Hoofdstuk VII

§ 1. Nu ik heb uiteengezet wat de grondslagen zijn van de monarchie, neem ik me voor om die ordelijk te bewijzen. Daarbij valt eerst en vooral op te merken dat het helemaal niet ongebruikelijk is om de rechten zo vast te verankeren dat ze zelfs niet door de koning zelf kunnen afgeschaft worden. Bij de Perzen was het de gewoonte de koningen te vereren samen met hun goden, en toch hadden ook die koningen niet de macht om rechten, eenmaal ze toegekend waren, weer in te trekken, zoals blijkt uit Dan 6. Voor zover ik weet, verkiest men nergens een vorst onvoorwaardelijk, zonder uitdrukkelijke voorwaarden. Dat is niet in strijd met de rede, noch met de onvoorwaardelijke gehoorzaamheid die men de koning verschuldigd is. Men moet immers de grondslagen van de staat beschouwen als eeuwigdurende koninklijke besluiten; bijgevolg gehoorzamen de ministers ten volle aan de koning wanneer zij weigeren een bevel van hem uit te voeren dat ingaat tegen de grondvesten van de staat. Dit kunnen we verduidelijken aan de hand van het voorbeeld van Odysseus. De gezellen van Odysseus voerden wel degelijk zijn bevelen uit toen hij vastgebonden was aan de scheepsmast en verdwaasd door het gezang van de Sirenen, en zij weigerden om hem los te maken, hoewel hij hen dat onder allerlei dreigementen gebod. Men prijst hem om zijn wijsheid omdat hij achteraf zijn gezellen dankte dat ze aan zijn eerste gedacht gevolg gegeven hadden. Naar dit voorbeeld van Odysseus geven vorsten in de regel aan de rechters opdracht om terdege recht te spreken zonder aanzien des persoons, zelfs niet van de koning, wanneer die in een of ander bijzonder geval iets zou bevelen waarvan ze weten dat het in strijd is met wat wettelijk vastgelegd is. Koningen zijn immers geen goden, maar mensen en ze worden maar al te vaak verdwaasd door sirenengezang. Als alles dus zou afhangen van de constante wil van een enkele persoon, dan was er voorwaar niets zeker. Om een stabiele monarchie te hebben, moet men zo te werk gaan dat alles uitsluitend gebeurt bij koninklijk besluit, dat wil zeggen dat al het recht wel berust op de uitdrukkelijke wil van de koning, maar niet dat al wat de koning wil ook recht zou zijn; zie daarover par. 3, 5 en 6 van vorig hoofdstuk.

§ 2. Ten tweede: bij het vastleggen van de grondregels is het noodzakelijk dat men maximaal rekening houdt met de menselijke gemoedsaandoeningen; het volstaat daarbij niet aan te geven wat er moet gedaan worden; men moet ook uitleggen hoe men de mensen ertoe kan brengen, of ze zich nu door hun emoties dan wel door de rede laten leiden, om toch altijd de rechten als geldig en onwrikbaar te beschouwen. Als de staatsrechten en dus de algemene vrijheid enkel zou gesteund zijn op wat krachteloze wetten, dan zouden de burgers geen enkele zekerheid hebben van die vrijheid, zoals we aantoonen in par. 3 van vorig hoofdstuk; meer nog: het zou het einde van de vrijheid betekenen. Een ding is zeker: voor een uitstekende stadsstaat is er geen droever lot dan dat hij in verval geraakt, behalve dat hij op slag en stoot ten val komt en in slavernij vervalt, maar dat lijkt wel onmogelijk. Vandaar dat de onderdanen veel beter hun rechten on-

Hoofdstuk VII

voorwaardelijk overdragen aan één persoon, dan voor hun vrijheid allerlei onduidelijke, nutteloze of ongeldige voorwaarden te stipuleren en zo voor hun nakomelingen de weg te bereiden die naar de meest vreselijke slavernij leidt. In het vorig hoofdstuk heb ik de grondvesten van de monarchie weergegeven; ik heb tevens aangetoond dat die ook stevig moeten zijn en dat ze niet kunnen vernietigd worden, tenzij het grootste gedeelte van de bevolking verontwaardigd naar de wapens grijpt. Zij zijn de grondslag voor de vrede en de veiligheid van de vorst en van de bevolking. Dit alles heb ik afgeleid uit de gemeenschappelijke menselijke natuur en men kan er dan ook niet aan twifelen dat mijn conclusies voortreffelijk zijn en waar, zoals blijkt uit par. 9, hoofdstuk 3 en par. 3 en 8 van voorgaand hoofdstuk. Dat ze eigen zijn aan de menselijke natuur zal ik zo bondig mogelijk aantonen.

§ 3. Iedereen is het erover eens dat het tot de opdracht behoort van degene die het bewind voert om altijd op de hoogte te zijn van de stand van zaken en de toestand in het rijk, te waken over het gemeenschappelijk welzijn van iedereen, en kortom alles te doen wat het grootste gedeelte van zijn onderdanen ten goede komt. Maar een man alleen kan niet op alles zijn licht laten schijnen, noch kan hij altijd zijn volle tegenwoordigheid van geest bewaren en klaar zijn om na te denken; vaak is hij door ziekte of ouderdom of andere oorzaken verhinderd om zich met de staatszaken in te laten. Daarom is het nodig dat een vorst over raadslieden beschikt die op de hoogte zijn van de situatie en de koning bijstaan met hun advies en vaak in zijn plaats optreden. Op die manier kan de staat of de stadsstaat steeds met dezelfde gedachten bezielde zijn.

§ 4. Nu is het zo gesteld met de menselijke natuur dat elk het hevigst begaan is met wat voor zichzelf het meest voordelig is. Men vindt die wetten de meest rechtvaardige die nodig zijn om zijn eigen zaken te vrijwaren en te bevorderen; men zal zich maar inzetten voor iemand anders als men denkt dat men daardoor zijn eigen zaken kan veilig stellen. Men zal dus die raadslieden moeten kiezen die voor hun persoonlijk voordeel afhankelijk zijn van het gemeenschappelijk welzijn van iedereen. Meteen is het duidelijk dat wanneer men enkele raadslieden kiest uit elk van de groepen of geledingen van de stadsstaat, dit voor het grootste deel van de onderdanen voordelig is, omdat ze zo in de raad een groter aantal stemmen vertegenwoordigen. Die raad is echter samengesteld uit een nogal uitgebreid aantal burgers en zal dus noodzakelijk ook wel enkele leden hebben die nogal ruw van aard zijn; anderzijds is het ook duidelijk dat wanneer iemand gedurende lange tijd en met zijn volle inzet met iets bezig is, die daarin wel erg handig en geslepen zal zijn. Als men dus alleen maar personen verkiest die tot hun vijftigste jaar toe al hun zaken eerlijk beredderd hebben, dan zullen die allicht voldoende in staat zijn om advies uit te brengen over de kwesties die hen aanbelangen, vooral als men hen ook nog voldoende tijd geeft om over de belangrijkste zaken na te denken. Dat betekent helemaal niet dat er ook in een raad die slechts uit een beperkt aantal leden bestaat, geen minder bekwame mensen zouden voorkomen; integendeel: het staat wel vast dat ze er het grootste deel van uitmaken, aangezien alle raadsleden zich zullen inspannen om in die raad

idiote collega's te hebben, die hen naar de mond praten. Zoiets komt niet voor wanneer een raad zeer talrijk is.

§ 5. Het is ook wel duidelijk dat iedereen veel liever regeert dan geregeerd te worden. Niemand staat immers uit vrije wil het gezag af aan een ander, zoals Sallustius schrijft in zijn eerste rede tegen Caesar. Daaruit blijkt dat een ganse bevolking nooit haar rechten zal overdragen aan enkelen of aan één enkele persoon wanneer zij het onderling eens is en wanneer men kan vermijden dat de onenigheden die meestal in talrijke raden opduiken, uitmonden in burgertwisten. Een bevolking zal bijgevolg uit vrije wil alleen datgene overdragen aan de vorst wat ze niet in alle omstandigheden zelf in handen heeft, namelijk het oplossen van geschillen en de efficiëntie van het beslissingsproces. Zo gebeurt het vaak dat men een koning kiest met het oog op een oorlog, omdat precies een oorlog veel beter gevoerd wordt door een koning. Dat is echter een vergissing; het is immers niet omdat men goed is in het oorlogsvoeren dat men in vreedstijd dienstbaar zal zijn. Alsof men zich kan voorstellen dat er vrede zou heersen in een rijk waarin alle macht enkel en alleen met het oog op de oorlog aan één persoon is toevertrouwd, die bijgevolg zijn dapperheid en wat iedereen aan hem alleen heeft het best kan bewijzen in oorlogsomstandigheden! Een democratie biedt in tegenstelling daarmee dit voordeel, dan men zijn deugdelijkheid veeleer in vreedstijd dan in oorlogsomstandigheden kan bewijzen. Om welke reden men ook een koning kiest, hij kan zoals gezegd helemaal alleen niet weten wat goed is voor het rijk; daarom is het noodzakelijk dat hij, zoals we in de voorgaande paragraaf bewezen hebben, verscheidene burgers als raadsman heeft. Wij kunnen ons niet voorstellen dat er over de behandelde kwesties ook maar iets zou zijn dat aan de aandacht zou ontsnappen van een zo talrijke groep mensen; bijgevolg is het weinig waarschijnlijk dat men naast al de uitspraken van de raad die aan de koning worden voorgelegd, nog andere zou kunnen bedenken die zouden bijdragen tot het algemeen welzijn. Het heil van het volk is de hoogste wet en dus ook het hoogste recht van de koning; het recht van de koning bestaat er dus in om een keuze te maken uit voorgelegde adviezen van de raad, en niet om tegen de zin van de hele raad een beslissing te nemen of een uitspraak te doen (zie par. 25 van vorig hoofdstuk). Als men echter al de adviezen van de raad aan de koning moet voorleggen, dan zou het wel eens kunnen dat hij telkens de kleinere steden begunstigt, die een kleiner aantal stemmen hebben. Hoewel in de statuten van de raad vastgelegd is dat de adviezen worden voorgelegd zonder vermelding van wie ze afkomstig zijn, is het onmogelijk om te verhinderen dat er daarover iets uitlekt. Vandaar dat men moet vastleggen dat een voorstel dat minder dan honderd stemmen krijgt, verworpen is; voor die regel moeten de grotere steden met al hun macht blijven ijveren.

§ 6. Indien ik niet zo op bondigheid uit was, dan zou ik nog heel wat andere grote voordelen van een dergelijke raad kunnen aanduiden; ik zal er nog een vermelden, die ik van groot belang acht, namelijk dat er geen grotere aanmoediging kan bestaan tot de deugdelijkheid dan de algemene hoop om ooit dit

Hoofdstuk VII

hoogste ereambt te bekleden. Iedereen wordt inderdaad het meest gedreven door de eerezucht, zoals we in onze *Ethica* ten overvloede hebben aangetoond.

§ 7. Het valt niet te betwijfelen dat de meeste leden van die raad nooit zullen uit zijn op oorlog, maar volop de vrede zullen nastreven en ter harte nemen. Zij zullen immers altijd bang zijn om door een oorlog samen met hun bezittingen ook hun vrijheid te verliezen; oorlogen brengen ook nieuwe kosten mee waarvoor ze moeten opdraaien; hun kinderen en hun familieleden die met de zorg om de huishouding bezig zijn, zullen verplicht zijn om in oorlogstijd al hun aandacht te richten op de wapens en om legerdienst te verrichten. Maar van een veldtocht zullen ze nooit meer mee terug naar huis brengen dan de nutteloze littekens van hun wonden. In par. 31 van vorig hoofdstuk hebben we immers gezien dat er geen oorlogssoldij wordt uitgekeerd; en volgens par. 10 van hetzelfde hoofdstuk, dat het leger uitsluitend uit burgers is samengesteld, met uitsluiting van alle anderen.

§ 8. Voor de vrede en de eendracht is nog iets anders vereist, dat ook van groot belang is, namelijk dat geen enkele burger zijn bezittingen als voor altijd verworven kan beschouwen (zie par. 12 van vorig hoofdstuk). Iedereen loopt dus op dezelfde manier gevaar in geval van oorlog. Iedereen drijft immers handel om winst te maken of leent onderling geld uit (vooral als er een wet is, zoals vroeger in Athene, die verbiedt dat men zijn geld tegen een interest uitleent aan anderen dan de inwoners zelf); en dus moet iedereen wel handel drijven waarbij iedereen op zijn beurt betrokken is, of waarvoor dezelfde gunstige omstandigheden vereist zijn. Het grootste gedeelte van de raad zal dus meestal vooral eensgezind bedacht zijn op de gemeenschappelijke belangen en de kunst om de vrede te bewaren. Zoals we stelden in par. 4 van dit hoofdstuk, zal men de belangen van iemand anders verdedigen, in zoverre men verwacht dat het zijn eigen belang dient.

§ 9. Ongetwijfeld zal niemand het ooit in zijn hoofd halen om deze raad met giften om te kopen. Mocht iemand er immers in slagen om uit een dergelijke omvangrijke groep de ene of de andere voor zich te winnen, dan zou dat nog niets opbrengen: zoals we zeiden is elke uitspraak die niet ten minste honderd stemmen haalt, verworpen.

§ 10. Als wij rekening houden met de gemoedsaandoeningen die alle mensen gemeen hebben, dan zien we ook gemakkelijk in dat men niet mag toelaten dat, eens de raad is samengesteld, men het ledenaantal reduceert. Iedereen is immers uit op de eer en er is er niet één die in goede gezondheid verkeert, die niet hoopt te leven tot op gezegende leeftijd. Als we dus natellen hoeveel personen uiteindelijk de leeftijd van vijftig of zestig jaar bereiken, en verder ook rekening houden met het aanzienlijk aantal raadsliden die elk jaar verkozen worden, dan stellen we vast dat er nauwelijks één zal zijn van al degenen die de wapens dragen die niet fervent de hoop koestert om tot deze waardigheid te komen. Vandaar dat iedereen de rechten van deze raad zoveel mogelijk zal verdedigen. Let wel, corruptie kan men gemakkelijk vermijden, tenzij ze tersluiks opduikt.

We kunnen ons gemakkelijker inbeelden, en het zou ook minder na-ijver verwekken, dat er in dat geval uit elke clan minder leden zouden verkozen worden dan alleen maar uit enkele, of dat de ene of de andere clan zou uitgesloten worden; volgens par. 15 van vorig hoofdstuk mag men het aantal leden van de raad dus niet reduceren, tenzij door meteen een derde, vierde of vijfde deel ervan te verwijderen; dit is echter voorwaar een buitengewoon aanzienlijke verandering, die bijgevolg helemaal in strijd is met de gangbare gebruiken. Men moet ook niet vrezen voor vertraging of voor laksheid bij de verkiezingen, omdat in dat geval de raad zelf in vervanging voorziet. Zie par. 16 van vorig hoofdstuk.

§ 11. De koning zal dus uit vrees voor de bevolking, of om de meerderheid van de gewapende bevolking voor zich te winnen, of uit grootmoedigheid en uit bezorgdheid voor het algemeen welzijn, altijd die uitspraak van de raad bevestigen die het meeste stemmen heeft gehaald, dat wil zeggen (volgens par. 5 van dit hoofdstuk): het voorstel dat de meerderheid van de stadsstaat ten goede komt; hij zal ook zijn best doen om de tegengestelde meningen die hem voorgelegd worden zo mogelijk te verzoenen, om zo iedereen voor zich te winnen (wat toch zijn bedoeling is) en om te doen inzien wat men aan hem heeft, zowel in vreedestijd als in de oorlog. Hij zal pas dan in de hoogste mate zelfgerechtigd zijn en meest macht hebben, wanneer hij uitermate begaan is met het welzijn van de gehele bevolking.

§ 12. De koning alleen is niet in staat om iedereen in bedwang te houden door hen angst aan te jagen. Zoals we al zeiden, steunt zijn macht op een aantal krijgslieden, en vooral op hun moed en hun trouw en die zullen zoals dat bij mensen gaat, slechts standhouden als ze gepaard gaan met een behoefte, een eerbare of een vuige. Zo komt het dat koningen hun troepen veeleer aanmoedigen dan ze te dwingen, en gewoonlijk veeleer hun kwalijke eigenschappen negeren dan hun goede aan te moedigen; om de beste onder hen tegen te werken zoeken ze meestal de minst ijverige uit en wie al ten onder is gegaan aan uitspattingen; die krijgen erkenning, geld en dankbetuigingen, die nemen ze bij de hand, werpen ze kushandjes en ze verlagen zich tot allerlei tekenen van onderdanigheid in plaats van gezag. Opdat vooral de burgers de waardering van de vorst zouden genieten en zelfgerechtigd zouden blijven, binnen de perken van het burgerlijk statuut en de rechtvaardigheid, is het daarom noodzakelijk dat het leger uitsluitend samengesteld is uit burgers, en dat ook zijn raadgevers burgers zijn. Als men integendeel toestaat huurlingen aan te werven, die leven van de oorlog en die het meest van tel zijn bij onenigheden en burgertwisten, dan zijn de burgers helemaal onderworpen en zijn alle voorwaarden vervuld voor eeuwigdurende oorlogen.

§ 13. Uit par. 10 van dit hoofdstuk en uit wat ik gezegd heb in par. 9 van dat zelfde hoofdstuk blijkt het beter de koninklijke raadslieden niet voor het leven te benoemen, maar voor drie, vier of vijf jaar. Als men ze immers voor het leven verkiest, dan blijft er voor de meerderheid van de burgers nauwelijks enige hoop over om ooit dat ereambt te vervullen en ontstaat er bijgevolg een grote ongelijkheid onder de burgers, waaruit na-ijver en eindeloze verdachtmakingen en uiteindelijk zelfs burgertwisten ontstaan, allemaal zaken die machtsgeile vorsten

Hoofdstuk VII

maar al te graag zien. Bovendien, als die raadslieden inderdaad geen rekening meer moeten houden met het einde van hun mandaat, dan gaan ze zich van alles permitteren, en dat zonder enig verzet van de vorst. Want hoe meer ze gehaat worden door de burgers, hoe meer ze bij de vorst zullen aanleunen en hoe meer ze zullen geneigd zijn om hem op te hemelen. Een ambtstermijn van vijf jaar lijkt dan ook al meer dan lang genoeg, want in die tijdsspanne is het helemaal niet uitgesloten dat een aanzienlijk gedeelte van de raad (zelfs als die uit een groot aantal leden bestaat) zich zou laten omkopen met geschenken of gunsten. De zaken zullen er veel beter voorstaan wanneer er elk jaar uit elke clan twee leden terugtreden en er twee andere in de plaats komen (zeker wanneer er per clan vijf verkozen leden zijn), behalve in het jaar dat de jurist van een clan terugtreedt en een andere zijn plaats inneemt.

§ 14. Een vorst die op die manier regeert, verzekert zich daardoor van de grootst mogelijke veiligheid. Als het leger een vorst niet wil in leven houden, is het rap met hem gedaan; het is ook duidelijk dat koningen steeds het meest beducht moeten zijn voor wie hen het meest nabij is. Hoe kleiner het aantal raadslieden, hoe groter hun macht en hoe meer de vorst ook moet vrezen dat zij het bewind aan iemand anders toevertrouwen. Niets beangstigde David allicht zozeer, dan dat zijn raadsheer Achitopel de kant van Absolom zou kiezen. Bovendien is het veel gemakkelijker om het bewind te laten overgaan op een ander, wanneer al het gezag onvoorwaardelijk is toevertrouwd aan één enkele persoon. Immers: Twee simpele soldaten namen zich voor om een ander tot keizer van Rome te maken, en slaagden daar ook in (Tacitus, Hist. I). Over de handigheid en de sluwe listen waarmee de raadslieden trachten te voorkomen dat ze door nijdiger ten val komen, zal ik het niet hebben, want die zijn genoegzaam bekend. Wie de geschiedenis bestudeert, weet immers dat raadslieden meestal door hun loyaleiteit aan hun einde komen; als ze dus om zichzelf bezorgd zijn, kunnen ze maar beter listig zijn dan trouw. Als de raadslieden echter met zovelen zijn dat ze onmogelijk allemaal voor eenzelfde misdaad kunnen samenspannen, als ze onderling allemaal gelijkwaardig zijn en hun ambt niet langer dan vier jaar bekleden, kunnen ze hoe dan ook geen echte bedreiging vormen voor de vorst, tenzij hij probeert om hen van hun vrijheid te beroven, want dat stuit elke burger tegen de borst. Want zoals Antonio Perez opmerkt: het aanwenden van de absolute macht is ongemeen gevaarlijk voor de bewindvoerder, ongemeen gehaat door de onderdanen, en in strijd met zowel de goddelijke als de menselijke instellingen; daarvan zijn er ontelbare voorbeelden voorhanden.

§ 15. Daarnaast zijn er nog andere grondslagen, die we in het voorgaande hoofdstuk vermeldde en die voor de vorsten een veilige bron zijn voor hun gezag en voor de burgers een oorzaak van hun vrijheid en vrede; die zullen we te gepaste tijde behandelen. Ik wil het immers eerst en vooral hebben over de hoge raad en over de meest gewichtige zaken. Al het overige zal ik behandelen in de volgorde waarin ik het heb aangebracht.

§ 16. Het lijkt geen twijfel dat de burgers het machtigst zijn en dus ook meer zelfgerechtigd zijn naargelang hun steden groter zijn en over betere versterkin-

gen beschikken. Hoe veiliger hun woonplaats, hoe beter ze hun vrijheid kunnen verdedigen en hoe minder ze een binnenlandse of buitenlandse vijand moeten vrezen. Van nature zal men trouwens zeker meer om zijn eigen veiligheid bekommerd zijn wanneer men over aanzienlijke rijkdom beschikt. Steden die voor hun voortbestaan aangewezen zijn op de steun van andere, genieten dan ook niet van dezelfde rechten, maar zijn dan onderhevig aan het recht van die andere in de mate dat ze op hun steun aangewezen zijn. Wij hebben inderdaad in hoofdstuk 2 aangetoond dat het recht enkel bepaald wordt door de macht die men heeft.

§ 17. Het staat vast dat om die reden, namelijk opdat de burgers zelfgerechtigd zouden blijven en hun vrijheid zouden bewaren, het leger enkel uit burgers mag bestaan, en wel zonder enige uitzondering. Een gewapende man is immers meer zelfgerechtigd dan een ongewapende (zie par. 12 van dit hoofdstuk). Als de burgers aan enkelingen wapens ter hand stellen en de verdediging van de stad aan hen toevertrouwen, dan hebben ze meteen ook hun eigen rechten onvoorwaardelijk aan die anderen overgedragen en zich helemaal aan hun goede trouw overgeleverd. De menselijke gierigheid, waardoor de meeste mensen zich laten leiden, is een bijkomend argument. Het is immers onmogelijk om huurlingen aan te werven zonder grote kosten, en de burgers kunnen maar ternauwernood de belastingen opbrengen die nodig zijn om de gehate milities te onderhouden. Wie enigszins vertrouwd is met de profane of de gewijde geschiedenis, weet perfect dat men alleen in de hoogste nood iemand moet verkiezen om aan het hoofd te staan van heel het leger of van een belangrijk onderdeel daarvan, en dan nog voor een periode van een jaar ten hoogste. De rede leert ons dat overigens overduidelijk. Als iemand ruimschoots de tijd krijgt om militaire eer te verwerven en zijn naam boven die van de vorst zelf te verheffen, om het leger aan zijn eigen persoon te binden met toegevingen, vrijgevigheid en andere kunstgrepen die aanvoeders maar al te goed kennen, en waarmee ze voor al de anderen slavernij beogen, maar voor zichzelf de heerschappij, dan vertrouwt men aan die persoon de hele staatsmacht onvoorwaardelijk toe. Ten slotte heb ik daaraan omwille van de veiligheid van het hele rijk nog toegevoegd dat die legeraanvoeders uitsluitend gekozen mogen worden onder de raadslieden van de vorst, of uit voormalige raadslieden, dat wil zeggen personen die een leeftijd bereikt hebben waarop men meestal de voorkeur geeft aan traditie en veiligheid boven nieuwlichterij en gevaar.

§ 18. Ik zei ook dat men een onderscheid moet maken tussen de burgers naargelang hun clan, en dat men uit elke clan een gelijk aantal raadslieden moet kiezen, zodat de grootste steden een groter aantal raadslieden hebben naargelang hun aantal inwoners en terecht een groter aantal stemmen kunnen uitbrengen. De macht van een stadsstaat, en bijgevolg ook het recht, wordt immers bepaald door het aantal burgers; verder ben ik van mening dat men geen beter middel kan bedenken om deze gelijkwaardigheid onder de burgers te waarborgen, die immers van nature zo ingesteld zijn dat iedereen bij zijn eigen soortgenoten wil

Hoofdstuk VII

behoren en door de anderen algemeen wil erkend worden omwille van zijn afkomst.

§ 19. Verder: in de natuurlijke staat is het voor iedereen het moeilijkst om voor zichzelf in te staan en rechtens zijn grondbezit op te eisen en al wat zo bij de grond hoort dat het nooit kan verduisterd worden of ergens anders heen gebracht. Het grondbezit en alles wat er bij hoort zoals we zeiden, behoort dus inzonderheid rechtens toe aan de stadsgemeenschap en dus aan allen die de grond met vereende krachten voor zich kunnen opeisen, of aan diegene aan wie iedereen daartoe volmacht heeft gegeven. Daarom moet het bezit van de grond en wat erbij hoort voor de burgers wel zo belangrijk zijn, dat zij het nodig vinden om op die plaats voet aan de grond te krijgen en er hun gemeenschappelijke rechten en hun vrijheid te verdedigen. De overige voordelen die daar voor de stadsgemeenschap uit voortvloeien, hebben wij al opgesomd in par. 8.

§ 20. Met het oog op de grootst mogelijke gelijkheid onder de burgers, die in een stadsgemeenschap van het hoogste belang is, zal men niemand tot de adel rekenen tenzij die van de vorst zelf afstamt. Maar als iedereen die van de vorst afstamt, mag trouwen en kinderen verwekken, dan zal hun aantal na verloop van tijd zeer aanzienlijk worden en zullen zij niet alleen een last zijn voor de vorst en voor iedereen, maar ook nog eens een te duchten bedreiging vormen. Mensen die niets te doen hebben zijn immers de eersten om misdaden te beramen. Zo komt het dat vorsten er maar al te vaak toe geleid worden om oorlog te voeren omwille van de adel, want met zoveel edellieden om hen heen is er voor de koningen meer kans op veiligheid en rust in oorlogstijd dan in vreedestijd. Ik beschouw dat alles nu echter als genoegzaam bekend, zoals ik heb gezegd in par. 15 tot 26 van vorig hoofdstuk. Het belangrijkste heb ik in dit hoofdstuk al bewezen, en het overige is vanzelfsprekend.

§ 21. Iedereen weet nu ook al genoegzaam dat de rechters voldoende in aantal moeten zijn, zodat een privaat persoon een meerderheid van hen niet kan omkopen met geschenken; ook dat ze hun stem niet in het openbaar mogen uitbrengen maar bij geheime stemming, en dat ze zitpenningen ontvangen. Het is echter overal de gewoonte om hen een jaarvergoeding toe te kennen; dat heeft helaas voor gevolg dat ze helemaal geen haast maken om rechtszaken af te werken en vaak komt er dan geen einde aan het gepalaver. Ten slotte: waar de verbeurd verklaarde goederen aan de koning toekomen, heeft men in de benadering niet het recht en de waarheid op het oog, maar de omvang van de verhoopte buit. Het regent dan ook aanklachten en al wie het rijkst is loopt gevaar om een prooi te worden. En zo blijven zware en onduldbare misdrijven, die men in oorlogstijd nog zou kunnen tolereren, zelfs in vreedestijd onbestraft. De hebzucht van de rechters, die hetzij voor twee of ten hoogste drie jaar benoemd zijn, wordt inderdaad beperkt door het vooruitzicht van hun opvolging door iemand anders; overigens ga ik hier nog voorbij aan het feit dat rechters geen vaste bezittingen mogen hebben, maar dat ze hun geld met winstoogmerk moeten uitlenen aan hun medeburgers. Vandaar dat zij wel gedwongen zijn om de burgers

veeleer te helpen dan hen te belagen, vooral als er, zoals we stelden, een groot aantal rechters is.

§ 22. We vermeldden ook dat er geen enkele soldij mag uitgekeerd worden. De hoogste beloning van de strijdmacht is immers de vrijheid zelf. In de natuurlijke toestand is iedereen erop uit om zichzelf zoveel mogelijk te verdedigen, alleen al omwille van zijn vrijheid; men verwacht dan geen enkele andere beloning voor zijn strijdlust dan dat men zichzelf kan zijn. Onder het burgerlijk statuut moet men al de burgers samen beschouwen als één persoon in de natuurlijke toestand en aangezien iedereen die toestand nastreeft, is iedereen ook voor zichzelf bezorgd en met zijn eigen zaken bezig. Maar de raadslieden, de rechters, de pretoren houden zich veeleer met anderen bezig dan met hun eigen zaken. Vandaar dat het billijk is dat men hen zitpenningen toekent. Overigens is er in oorlogstijd geen meer eerbare, noch een betere aanmoediging tot de overwinning dan precies het vooruitzicht op vrede. Wanneer daarentegen een deel van de burgers ingezet wordt als soldaten en het daarom noodzakelijk is hen een vaste soldij toe te kennen, dan zal de vorst die burgers meer waarderen dan de anderen (zoals we in par. 12 van dit hoofdstuk aantoonen), terwijl het toch alleen maar mensen zijn die meer vertrouwd zijn met de krijgskunst, die in vreedstijd niets te doen hebben en zich dan laten verleiden tot allerlei uitpattingen en ten slotte, omdat ze hun bezit verbrast hebben, alleen nog rooftochten, burgerwisten en oorlogen beramen. Vandaar dat we uiteindelijk moeten stellen dat de monarchie als staatsvorm op die manier veeleer een toestand van oorlog is, waarin enkel het leger van vrijheid geniet en al de anderen slaven zijn.

§ 23. Wat ik in par. 32 van vorig hoofdstuk zei over de vreemdelingen, beschouw ik als voldoende duidelijk. Verder meen ik dat niemand zal betwijfelen dat de naaste bloedverwanten van de vorst het best niet te dicht in zijn buurt verblijven en zich niet met oorlogsvoering maar met de vrede moeten inlaten, wat voor hen erkenning zal opleveren en voor het rijk rust. Maar de Ottomaanse tirannen vonden dat nog geen voldoende veilige voorziening, en dus is het bij hen een heilige wet dat ze al hun broers om het leven brengen. Geen wonder: hoe meer het staatsrecht onvoorwaardelijk wordt overgedragen aan één enkele persoon, hoe gemakkelijker het is (zoals bewezen in par. 14 van dit hoofdstuk) om het van de ene naar de andere te doen overgaan. Maar een monarchie, zoals wij die hier opgevat hebben, en waarin er dus geen enkele huursoldaat is, die is zoals wij beschreven voldoende veilig voor een vorst, dat is wel duidelijk.

§ 24. Niemand zal ook betwisten wat wij gezegd hebben in par. 34 en 35 van vorig hoofdstuk. Dat een koning geen buitenlandse echtgenote tot zich mag nemen valt gemakkelijk te bewijzen. Volgens par. 14 van hoofdstuk 3 zijn twee staten, zelfs als ze onderling door een verdrag verbonden zijn, nog altijd in staat van oorlog; bovendien moet men er eerst en vooral op bedacht zijn om geen oorlog te gaan voeren omwille van de persoonlijke aangelegenheden van de vorst. Controverses en meningsverschillen komen vooral voort uit een bondgenootschap dat gebaseerd is op een huwelijk en een dispuut tussen twee staten wordt meestal in een oorlog beslecht. Bijgevolg is het voor een staat levensgevaarlijk om

Hoofdstuk VII

een dergelijk nauw bondgenootschap te sluiten met een andere. We kennen daarvan een sprekend voorbeeld uit de Schrift. Salomo was getrouwd met de dochter van de koning van Egypte; zijn zoon Reoboam heeft toen een uiterst noodlottige oorlog gevoerd met Susacus, de Egyptische koning, en heeft daarin een totale nederlaag geleden. Het huwelijk van Lodewijk XIV van Frankrijk met de dochter van Filips IV van Spanje was de oorzaak van een andere oorlog. De geschiedenis levert ons hiervan nog veel meer voorbeelden.

§ 25. Het imago van de staat moet volledig identiek behouden blijven en dus kan er maar één vorst zijn, en van hetzelfde geslacht, en moet het rijk ook onverdeeld blijven. Ik vermeldde al dat de eerstgeboren zoon van de vorst hem rechtens opvolgt of, als er geen kinderen zijn, zijn naaste mannelijke bloedverwant; dat blijkt uit par. 13 van vorig hoofdstuk, maar ook uit het feit dat de verkiezing van een vorstenhuis, die gebeurt door de ganse bevolking, voor eeuwig moet zijn, als dat tenminste mogelijk is. In het andere geval zal het opperste gezag noodzakelijkerwijze vaak weer naar de hele bevolking verhuizen; dat is echter een enorme ommekeer en dus een zeer gevaarlijke situatie. Wie echter stelt dat de koning de heerser over het rijk is en wel op grond van een absoluut recht, en dat hij het rijk dus ook kan overdragen aan wie hij wil en dus ook als opvolger mag aanduiden wie hij wil, en dat de zoon van de koning dan ook rechtens de erfgenaam is van het rijk, die vergist zich schromelijk. Het recht van de vorst geldt immers slechts zolang als hij het zwaard voert voor de staat; ook het staatsrecht wordt enkel bepaald door de macht. De vorst heeft dus wel het recht om afstand te doen van de macht, maar niet om die macht aan iemand anders over te dragen, ook niet met de steun van gans de bevolking of van het sterkste deel ervan. Om dat nog beter in te zien, moeten we opmerken dat kinderen niet erven van hun ouders op grond van het natuurlijk recht, maar van het burgerlijk recht. Het is immers enkel op grond van de macht van de staat dat iedereen meester is over enkele bezittingen. Diezelfde macht, of dat recht, zorgt ervoor dat wat iemand met zijn eigendom wil doen een bekrachtiging krijgt en dus dat die bekrachtiging van zijn wil ook blijft bestaan na zijn dood, zolang de stadsge-meenschap bestaat. Volgens die redenering heeft onder het burgerlijk statuut iedereen na zijn dood dezelfde rechten als tijdens zijn leven, omdat zoals wij zeiden over zijn eigendom niet beslist wordt op basis van zijn persoonlijk recht, maar op basis van het recht van de staat, dat eeuwig is. Voor de vorst geldt een gans andere redenering. De wil van de vorst is immers het burgerlijk recht zelf, de koning is de staat zelf. Met de dood van de vorst sterft dus ook in zekere zin de staat en dan verandert het burgerlijk statuut weer in de natuurlijke toestand en gaat het hoogste gezag op natuurlijke wijze weer over naar de bevolking, die bijgevolg het recht heeft om nieuwe wetten op te stellen en oude af te schaffen. Daaruit blijkt dat niemand de koning kan opvolgen tenzij de bevolking die persoon als opvolger wil. In een theocratie, zoals destijds bij de Joden, was dat degene die God verkoos bij monde van zijn profeet. Wij mogen hieruit dus afleiden dat het zwaard van de vorst, of zijn recht, in feite de wil is van zijn bevolking, of van de sterkste geleding daarvan; of nog: dat mensen die hun

verstand gebruiken nooit in die mate afstand zullen doen van hun rechten dat ze ophouden mens te zijn en als vee behandeld worden. Maar het is niet nodig dat ik hier nog verder op doorga.

§ 26. Het recht op godsdienst, dus om God te eren, kan niemand aan een ander overdragen. Ik heb daarover in de laatste twee hoofdstukken van mijn *Tractatus Theologico-Politicus* uitvoerig gesproken, zodat het overbodig is om dat hier allemaal te herhalen. Daarmee heb ik naar ik meen de grondslagen voor de beste monarchie hoewel bondig, toch voldoende helder verduidelijkt. Hun onderlinge samenhang, of hoe ze hun toepassing vinden in de staat zelf, kan men gemakkelijk vaststellen wanneer men enkele concrete gevallen aandachtig met elkaar vergelijkt. Er rest me enkel nog op te merken dat ik hier een monarchie voor ogen had die ingesteld is door een vrije bevolking, en dat mijn opmerkingen alleen daarop van toepassing zijn. Want een bevolking die een andere staatsvorm gewoon is, kan niet zonder groot gevaar voor het eigen voortbestaan de gegeven fundamenten van de hele staat omverwerpen en de staatsstructuren helemaal wijzigen.

§ 27. Wat ik hier neergeschreven heb zal misschien de lachlust opwekken bij mensen die denken dat de kwalijke eigenschappen die we bij alle mensen aantreffen, beperkt blijven tot het gewone volk alleen. Het vulgus kent geen maat, het is angstaanjagend tenzij het bevreesd is; het plebs is slaafs onderdanig of hoogmoedig dominant; men vindt er geen waarheid, gezond oordeel enzovoort. Maar onze natuur is een en dezelfde voor iedereen. We laten ons echter misleiden door macht en verfijning; vandaar dat we gemakkelijk zeggen, wanneer twee personen hetzelfde doen, dat de ene daar gemakkelijk mee wegstapt, maar de andere niet. Het gaat dus niet over wat men doet, maar wie het doet. Hoogmoed is eigen aan wie aan de top staat. Als iemand benoemd is voor één jaar, is hij al hoogmoedig. Wat dan met de adel, die zijn voorrechten voor altijd heeft? Hun arrogantie wordt opgesierd met pracht en praal en verkwisting, met een zekere geconcentreerde verdorvenheid en een bestudeerde onbeholpenheid. Hun kwalijke eigenschappen die elk afzonderlijk beschouwd, zodat ze het duidelijkst blijken, schandelijk en weerzinwekkend zijn, komen dan voor wie er geen ervaring mee heeft of gewoon dom is over als eerlijk en bewonderenswaardig. Het plebs zou ook geen maat kennen; het zou angstaanjagend zijn, behalve wanneer het bevreesd is; vrijheid en slavernij zijn inderdaad niet gemakkelijk te verenigen. Dat het gewone volk de waarheid niet kent en geen gezond oordeel kan vellen, is ook niet verwonderlijk: de belangrijkste staatszaken worden buiten hun weten om afgehandeld en zij kunnen zich maar een oordeel vormen op grond van het weinige dat men voor hen niet kan verborgen houden. Iemand het voordeel van de twijfel geven, is een deugd die men maar zelden aantreft. Het getuigt echter van de grootste dwaasheid wanneer men alles wil afhandelen zonder dat de burgers het weten, om te verhinderen dat ze er een verkeerd idee zouden over hebben, of dat ze alles verkeerd zouden uitleggen. Overigens: als het volk in staat was om zich te matigen en om zich te onthouden van een uitspraak over zaken waarvan het niet genoeg afweet, of om op basis van een minimum van infor-

Hoofdstuk VII

matie toch een correct oordeel te vellen, dan was het beter dat het volk zou regeren in plaats van geregeerd te worden. Maar, zoals we zeiden, iedereen heeft dezelfde menselijke natuur; wie het voor het zeggen heeft, is hoogmoedig; men is angstaanjagend, tenzij men bevreesd is; de waarheid wordt overal meestal geweld aangedaan door hen die ze kwetst of benadeelt, vooral waar er slechts één aan de macht is of slecht enkelen, die niet bedacht zijn op recht en waarheid in rechtszaken, maar op de omvang van de buit.

§ 28. Huurlingen ten slotte zijn gewoon aan de legerdiscipline en geven niet om koude en ontbering; zij hebben niets dan misprijzen voor de massa van de burgers, die voor hen ruimschoots moeten onderdoen wanneer het gaat om het bestormen van vijandelijke stellingen of om gevechten in regel. Maar dat de staatsgemeenschap om die reden minder gelukkig zou zijn of minder standvastig, dat zal niemand beweren die over gezond verstand beschikt. Wie de zaken evenwichtig bekijkt, zal in tegendeel niet kunnen ontkennen dat de meest standvastige staatsvorm die is, waarin men zich beperkt tot het behouden van wat men heeft en niet uit is op wat van anderen is, en men dus op alle mogelijke manieren zal proberen om oorlogen te vermijden en de vrede uit alle macht te bewaren.

§ 29. Ik beweer trouwens dat het zo goed als onmogelijk is om de plannen in een dergelijke staatsvorm geheim te houden. Iedereen zal het met mij eens zijn dat het veel beter is dat de rechtschappen plannen van een staat duidelijk zijn voor de vijand, dan dat de misdadige plannen van tirannen verborgen gehouden worden voor de burgers. Wie bij machte is om de staatszaken in het geheim af te handelen, heeft de staat onvoorwaardelijk in zijn macht en is in vreedstijd een even grote bedreiging voor de burgers als in oorlogstijd voor de vijand. Dat geheimhouding overigens vaak nuttig is voor een staat, dat kan niemand ontkennen; maar het is evenmin ooit bewezen dat een staat niet kan overleven zonder geheimhouding. Het is integendeel absoluut onmogelijk om het gemenebest onvoorwaardelijk aan iemand toe te vertrouwen en toch de vrijheid te behouden. Het is echter ook dwaasheid om een beperkt onheil te willen vermijden door middel van een groot kwaad. Wie uit is op de absolute macht kent alleen dit refrein: dat het in het voordeel is van de staat dat men de staatszaken in het geheim afhandelt en dies meer; hoe meer men beweert voor het staatsbelang te handelen, hoe meer het uitdraait op een verfoeilijke slavernij.

§ 30. Bij mijn weten is er nog nooit een staat opgericht onder al de voorwaarden die ik heb opgenoemd. Nochtans is het mogelijk om vanuit de ervaring aan te tonen dat dit wel de beste vorm is van de monarchie; het volstaat daarvoor de oorzaken te onderzoeken van het behoud van alle beschaafde staten, en van hun ondergang. Dat is mij echter niet mogelijk zonder grote overlast voor de lezer. Toch wil ik één voorbeeld hier niet onvermeld laten, dat de moeite is om in gedachten te houden. Ik heb het over het koninkrijk Aragon; de bevolking daarvan had een uitzonderlijk vertrouwen in haar vorsten en een even grote standvastigheid en behield de staatsinstellingen ongeschonden. Toen ze zich eindelijk van het slafelijk juk van de Moren bevrijd hadden, besloten ze om een

koning te kiezen. Ze konden het echter niet eens worden over de voorwaarden waaronder dat zou gebeuren en besloten daarvoor te rade te gaan bij de Paus in Rome. Die stelde zich meteen op als de plaatsvervanger van Christus en verweet hen dat ze niet voldoende rekening hadden gehouden met het voorbeeld van de Joden en toch zo vastbesloten een koning wilden; indien ze desondanks niet van gedacht wouden veranderen, dan raadde hij hen aan om pas een koning te kiezen nadat ze vooraf instellingen hadden opgericht die voldoende rechtszekerheid boden en in overeenstemming waren met de aard van het volk; vooreerst moesten ze een hoge raad instellen als tegengewicht voor de koning, zoals de eforen bij de Spartanen, en die de absolute macht zou hebben om te beslissen in rechtszaken tussen de koning en de burgers. Zij volgden die wijze raad en stelden die rechtsregels op die hen het meest billijk leken en waarvan de interpretatie enkel komen, niet van de koning, maar van de raad, die aldus ook de opperste rechter zou zijn. Die raad noemden ze de Zeventien en de voorzitter ervan de Rechter. Die Zeventien en ook de Rechter koos men niet bij stemming maar bij lottrekking, voor het leven; ze hadden het absolute recht om elke beslissing in verband met gelijk welke burger, genomen door elke andere raad, burgerlijke zowel als kerkelijke of zelfs door de koning zelf uitgevaardigd, in te trekken en ongedaan te maken, zodat elke burger het recht had om zelfs de koning voor deze rechtbank te dagen. Daarenboven had die raad vroeger ook de bevoegdheid om de koning te verkiezen en hem van zijn macht te beroven; maar na verloop van veel jaren is koning Don Pedro, bijgenaamd De Dolk, er met beïnvloeding, geschenken, beloften en allerlei benoemingen ten slotte toch in geslaagd om dit recht te laten intrekken. Toen hij eindelijk zijn doel bereikt had, zo vertelt men, heeft hij waar iedereen bij was met zijn dolk zijn hand afgehakt, of toch gewond, wat ik gemakkelijker kan aannemen, waarbij hij verklaarde dat het zijn onderdanen voortaan niet vergund was om de koning te verkiezen zonder dat daarbij zijn bloed zou vloeien. Wel was er die voorwaarde, dat ze het recht hadden en behielden om de wapens op te nemen tegen elke gewapende macht die het rijk zou binnenvallen om hen te belagen, zelfs tegen de koning en de kroonprins, zijn toekomstige opvolger, indien die op die manier het rijk zouden binnenvallen. Met die voorwaarde hebben ze hun vroeger recht in feite niet zozeer verloren als aangepast. Volgens par. 5 en 6 van het vierde hoofdstuk kan men de vorst zijn macht ontnemen, niet op grond van het burgerlijk recht, maar van het oorlogsrecht; het is dus enkel met geweld dat de onderdanen zijn macht kunnen weerstaan. Er waren ook nog andere voorwaarden die werden vastgelegd, maar die niet ter zake zijn. Deze voorwaarden, opgesteld met algemene instemming, zijn gedurende een ongelooflijk lange tijd ongeschonden bewaard gebleven, en het vertrouwen van de vorsten in hun onderdanen is altijd even groot geweest als dat van de onderdanen in hun vorst. Maar toen het bewind over Castilië ingevolge het erfrecht aan Ferdinand toeviel, die men als eerste de Katholieke heeft genoemd, begonnen de Castilianen de Aragonezen te benijden om dat voorrecht en ze hielden niet op er bij Ferdinand op aan te dringen dat hij dat recht zou opschorten. Maar die was nog niet vertrouwd met het absolute gezag en wou geen risico's nemen; daarom antwoordde hij dit aan die raadsleden: "ik heb het

Hoofdstuk VII

koningschap over Aragon aanvaard onder de voorwaarden die jullie bekend zijn en ik heb een heilige eed gezworen dat ik die zal naleven; het is ons niet toegestaan het gegeven woord te breken; ik ben ervan overtuigd dat mijn rijk standvastig zal zijn zolang het welzijn van de vorst geen voorrang krijgt op het welzijn van zijn onderdanen en de koning niet meer gewicht in de schaal werpt dan zijn onderdanen of integendeel de onderdanen meer dan de koning; als een van beide partijen de bovenhand haalt, dan zal de verliezende partij niet alleen proberen om de verloren gegane gelijkheid te herstellen, maar tevens omwille van het geleden leed de andere partij met gelijke munt te betalen. Dat zou meteen de ondergang betekenen van een van beide, of zelfs van allebei." Mijn bewondering voor de wijsheid van deze woorden zou niet groter kunnen zijn indien zij uitgesproken waren door een vorst die gewoon was om over slaven te heersen, en niet over vrije burgers. De Aragonezen behielden dus ook na Ferdinand hun vrijheden, niet rechtens, maar bij de genade van nog machtiger vorsten, tot aan Filips II, die tegen hen tekeer ging met meer succes maar met niet minder driestheid dan tegen de Verenigde Provinciën. En hoewel het er naar uitzag dat Filips III hen in al hun rechten hersteld had, hebben de Aragonezen door de alomtegenwoordige neiging om het de machthebbers naar hun zin te maken (het is immers dwaasheid om de verzenen tegen de prikkels te slaan) en ook door vrees bevangen, niets overgehouden van hun vrijheden dan mooie woorden en lege rituelen.

§ 31. Ik besluit. Een bevolking kan dus genoegzaam haar vrijheid bewaren onder het koningschap, als zij erop toeziet dat de macht van de koning uitsluitend berust op de macht van de bevolking zelf en door de inzet van de bevolking zelf gevrijwaard wordt. Dit is de enige regel die ik gevolgd heb bij het opstellen van de fundamenten van de monarchie.

Hoofdstuk VIII

§ 1. Tot zover voor de monarchie als staatsvorm. Nu zullen we uitleggen op welke wijze een aristocratie moet ingericht zijn zodat ze kan standhouden. Wij zeiden al dat in een aristocratie niet één persoon het bewind voert, maar verscheidene, uit de bevolking gekozen. We zullen die patriciërs noemen. Ik zeg met nadruk dat het bewind gevoerd wordt door verscheidene verkozen personen. Hierin ligt het grootste verschil met de democratische staatsvorm: in een aristocratie berust het recht om het beleid te voeren uitsluitend op de uitverkiezing; in een democratie gaat het helemaal om een zeker aangeboren recht, of dat men door de Fortuin kan verwerven, zoals ik later zal uitleggen. Zelfs als de gehele bevolking van een stadsstaat deel uitmaakt van de patriciërs, kunnen we nog altijd spreken van een echte aristocratie, zolang het niet gaat om een erfbaar recht of een dat op grond van een algemene wet overgaat op anderen; het blijft dan immers nog altijd zo dat alleen wie uitdrukkelijk verkozen is tot de patriciërs behoort. Als dat maar twee personen zouden zijn, dan zal de ene altijd proberen om de andere de loef af te steken en zal het rijk uiteenvallen in twee stukken, omwille van de al te grote macht van elk van hen, of in drie, vier of vijf stukken, als er maar drie, vier of vijf patriciërs zijn. In hoe meer stukken het rijk uiteenvalt, hoe zwakker elk onderdeel zal zijn. Bijgevolg moet men om een stabiele aristocratie te hebben een minimaal aantal patriciërs hebben, in verhouding met de grootte van de staat.

§ 2. Stel dat voor een gemiddelde staat een honderdtal voorbeeldige mannen voldoende is om er het hoogste staatsgezag aan toe te vertrouwen en die dus het recht hebben om collega's te verkiezen als patriciër als een van hen komt te sterven. Maar die zullen uit alle macht proberen om zich te laten opvolgen door hun kinderen of hun bloedverwanten. En dat heeft dan voor gevolg dat het hoogste staatsgezag steeds in de handen zal zijn van hen die de Fortuin kinderen en bloedverwanten maakt van de patriciërs. Van de honderd personen die door de Fortuin tot die eerbare stand verheven zijn, zullen er wellicht amper drie zijn die uitblinken in bedrevenheid en wijsheid en die ook nog actief zijn. En dan gebeurt het dat het hoogste staatsgezag niet in de handen is van honderd personen, maar van twee of drie, die uitblinken door hun goede eigenschappen en die dus alles gemakkelijk naar zich zullen toehalen. Zoals het gewoonlijk gaat met menselijke begeerten, zullen ze dan al gauw de weg inslaan van de monarchie. Verder: als we goed geteld hebben, dan zal het erop neerkomen dat het hoogste staatsgezag uiteindelijk zal waargenomen worden door wel vijfduizend personen, rekening gehouden met het feit dat we een honderdtal voorbeeldige personen nodig hebben om een staat te leiden. Met een dergelijk aantal patriciërs is het inderdaad weinig waarschijnlijk dat men er niet zou in slagen om honderd voorbeeldige lieden te vinden, als we tenminste mogen aannemen dat van vijftig personen die die eer nastreven en ze ook verwerven, er altijd wel een zal zijn die niet moet onderdoen voor de besten; daarnaast zullen er ook anderen zijn die

Hoofdstuk VIII

zich door de kwaliteiten van de besten zullen laten inspireren en die dus eveneens in aanmerking komen om het bewind in handen te nemen.

§ 3. Het komt herhaaldelijk voor dat de patriciërs burgers zijn van één bepaalde stad, die de hoofdstad is van gans het rijk; die stadsstaat of dat rijk noemt men dan naar die stad, zoals vroeger Rome en heden ten dage Venetië, Genua enzovoort. Holland ontleent zijn naam echter aan een hele provincie. Om die reden genieten die onderdanen van het rijk van de grootste vrijheid. Voor we echter overgaan tot een opsomming van de grondslagen waarop een aristocratie moet gesteund zijn, moeten we nog opmerken dat het een uiterst belangrijk verschil maakt of men het gezag overdraagt aan één enkele persoon, dan wel aan een raad van enige omvang. Vooreerst is één enkele persoon bijlange niet opgewassen tegen de last van de hele staat, zie daarvoor par. 5 van hoofdstuk 6. Dat kan echter zonder in onzin te vervallen niet gezegd worden van een raad die voldoende groot in omvang is. Wie dus stelt dat een raad groot genoeg is, bevestigt daarmee dat die ook in staat is om de lasten van het bewind op zich te nemen. Een koning heeft dus een zeer grote behoefte aan raadgevers, een dergelijke raad niet. Overigens zijn koningen sterfelijk, maar een raad is eeuwigdurend. Eens de staatsmacht overgedragen is aan een raad van voldoende omvang, zal die nooit meer terugvallen op de hele bevolking. Dat is zoals we gezien hebben in par. 26 van vorig hoofdstuk wel degelijk het geval in een monarchie. Ten derde: het gezag van de koning is vaak erg precair, hetzij wegens zijn jeugd, of wegens ziekte, ouderdom of om andere redenen; de macht van een dergelijke raad daarentegen blijft altijd een en dezelfde. Ten vierde: de bedoelingen van één persoon zijn nogal erg wisselvallig en onstandvastig. Wij stelden daarom in par. 1 van vorig hoofdstuk dat het recht weliswaar de uitdrukkelijke wens van de koning weergeeft, maar dat integendeel niet elke wens van de koning aanleiding geeft tot een recht. Dat probleem stelt zich niet wanneer een raad uit voldoende leden is samengesteld. Aangezien zoals we zeiden die raad geen beroep moet doen op raadgevers, constitueert elk van zijn uitdrukkelijke wilsbesluiten meteen ook een recht. Daaruit kunnen we besluiten dat wanneer het gezag berust bij een raad van voldoende omvang, het een absoluut gezag is, of althans het absolute maximaal benadert. Als men ooit kan spreken van een absoluut gezag, dan waarlijk alleen wanneer het bij de gehele bevolking berust.

§ 4. We hebben zonet aangetoond dat in een aristocratie de macht nooit terugkeert naar de hele bevolking; men consulteert er ook nooit de hele bevolking; wat de raad ook beslist, geldt meteen onvoorwaardelijk als een recht; vandaar dat men kan stellen dat het werkelijk voor een absoluut gezag kan doorgaan. Bijgevolg zullen de grondslagen van de aristocratie uitsluitend gesteund zijn op de wilsbesluiten en het oordeel van haar raad, en niet op de waakzaamheid van de bevolking, aangezien die niet betrokken is bij de besluitvorming of bij de stemmingen. De reden waarom er in de praktijk geen werkelijk absoluut gezag bestaat, kan dan ook niets anders zijn dan dat de bevolking steeds een bedreiging vormt voor wie aan het bewind is; het volk behoudt daarom altijd enige vrijheid

voor zichzelf, die ze voor zich opeist en ook bekomt, is het niet op grond van een geschreven wetgeving, dan stilzwijgend.

§ 5. Hieruit blijkt dat deze staatsvorm er het best voorstaat als de zaken zo geregeld zijn dat men het absolute gezag zoveel mogelijk benadert, dat wil zeggen dat men de volksmenigte zo weinig mogelijk moet vrezen en dat zij geen enkele vrijheid krijgt, tenzij wat men haar verschuldigd is op grond van de bepalingen zelf van deze staatsvorm; dat zijn dan geen rechten die aan dat deel van de bevolking als zodanig toekomen, maar aan het hele rijk, maar die de aristocraten opeisen en in ere houden als behoorden ze enkel aan hen toe. Op die manier komt de praktijk het best overeen met de theorie, zoals die in de vorige paragraaf naar voren komt en zoals ook vanzelfsprekend is. Ongetwijfeld behoort de macht minder aan de patriciërs toe wanneer het plebs rechten opeist voor zichzelf, zoals dat gebruikelijk is in het zuiden van Duitsland, waar men de zogenaamde gilden heeft, verenigingen van ambachtslui.

§ 6. Nochtans moet men niet vrezen dat wanneer het gezag onvoorwaardelijk is overgedragen aan een raad, het plebs daarom gevaar zou lopen om in bittere slavernij te vervallen. De bedoelingen van een zo talrijke raad zullen immers niet zozeer ingegeven zijn door wellust als wel door de rede; de mensen laten zich door hun slechte opwellingen her en der leiden en slagen er niet in om hun eensgezindheid te bewaren, tenzij ze eerlijk te werk gaan of althans een schijn van eerlijkheid ophouden.

§ 7. Wat de grondslagen van een aristocratisch bestel betreft, moeten we vooreerst opmerken dat die alleen gesteund zijn op de doelstellingen en de macht van zijn hoge raad, in die zin dat die raad moet proberen om zoveel als mogelijk zelfgerechtigd te zijn en geen gevaar te lopen omwille van de volksmenigte. Laten we nu eens bekijken welke grondslagen (die zoals gezegd enkel afhangen van de doelstellingen en de macht van de hoge raad) belangrijk zijn voor de vrede en die wel van toepassing zijn in een monarchie maar niet in een aristocratie. Als wij sommige daarvan vervangen door andere, gelijkwaardige grondslagen die meer geschikt zijn voor een aristocratie en de overige zoals vastgelegd behouden, dan zullen we ongetwijfeld alle mogelijke oorzaken van burgerwist weggenomen hebben. Meteen zal de aristocratische staatsvorm niet minder veilig zijn dan een monarchie, maar integendeel nog veiliger en daardoor dus ook beter, naarmate die meer dan een monarchie het absolute gezag benadert, zonder evenwel een gevaar op te leveren voor de vrede en de vrijheid (zie par. 3 en 6). Hoe groter immers het recht van het hoogste gezag, hoe meer een staatsvorm in overeenstemming is met wat de rede zegt (volgens par. 5 van hoofdstuk 3). Bijgevolg is een aristocratie meer geschikt om de vrede en de vrijheid te bewaren. Laten we dus even overlopen wat we gezegd hebben in hoofdstuk 6, van par. 9 [tot 12] en daaruit verwerpen wat hier niet past en behouden wat wel bruikbaar is.

§ 8. Ongetwijfeld is het noodzakelijk een of meer steden te stichten en te versterken. Men moet echter vooral die stad versterken die de hoofdstad van heel

het rijk is en daarnaast ook die aan de grenzen van het rijk. De hoofdstad, die ook het hoogste recht meebrengt, moet ook machtiger zijn dan al de andere. In een aristocratie is het ook totaal overbodig dat de inwoners onderverdeeld worden in clans.

§ 9. Wat het leger betreft: omdat men in deze staatsvorm niet zozeer de gelijkheid onder alle burgers nastreeft, maar enkel onder de patriciërs, en vooral omdat de macht van de patriciërs veel groter is dan die van het plebs, is het duidelijk dat men in de wetten of de grondslagen van de aristocratie niet moet opnemen dat het leger uitsluitend uit de onderdanen moet bestaan. Maar het is dan weer wel noodzakelijk dat niemand aangenomen wordt als patriciër die niet behoorlijk op de hoogte is van de krijgskunst. Dat de onderdanen niet tot het leger zouden mogen behoren, zoals sommigen willen, dat is pure dwaasheid. Niet alleen blijft de soldij die men uitkeert aan de onderdanen in het rijk zelf, terwijl dat geld helemaal verloren gaat wanneer men het integendeel aan buitenlandse huurtroepen uitkeert; er komt verder nog bij dat op die manier de grootste kracht van de staat sterk afgezwakt wordt. Het is toch evident dat wie vecht 'voor outer en heerd', ook met de meeste strijd lust zal bezielde zijn. Meteen is het ook duidelijk dat het een dwaling is te stellen dat men de legeraanvoerders, de tribunen en de honderdmannen uitsluitend onder de patriciërs moet kiezen. Want van welke strijd lust zouden soldaten wel getuigen aan wie men elke hoop ontzegt op roem en op een hogere rang? Anderzijds lijkt het niet aangewezen om bij wet te bepalen dat het aan de patriciërs niet toegestaan is om ook buitenlandse soldaten in dienst te nemen wanneer de omstandigheden dat vereisen, hetzij om zich te verdedigen en ongeregelde toestanden te onderdrukken of om andere redenen. Dit zou immers een inbreuk betekenen op de hoogste rechten van de patriciërs, zie hiervoor par. 3, 4 en 5. De opperbevelhebber van het leger, of de aanvoerder van de krijgsmacht die men slechts voor één krijgstocht heeft aangesteld, moet uitsluitend uit de patriciërs komen; hij zal slechts voor één jaar het opperbevel voeren; zijn mandaat is niet verlengbaar en hij is nadien ook niet herkiesbaar. Waar deze rechtsregel in een monarchie al noodzakelijk bleek, is dat in een aristocratie nog meer het geval. Zoals we eerder uitlegden, is het inderdaad gemakkelijker om het gezag van een persoon naar een andere te doen overgaan, dan het uit vrije wil aan één enkele persoon af te staan; toch gebeurt het nog vaak dat de patriciërs zich laten onderdrukken door hun leiders, met nog veel meer kwalijke gevolgen voor het gemenebest. Voorwaar, wanneer men een monarch elimineert, dan verandert men niet van staatsvorm, maar alleen van tiran. In een aristocratie is dat echter onmogelijk zonder de totale ineenstorting van alle gezag en de dood van velen. We hebben daarvan een werkelijk moordend voorbeeld van gezien in het Romeinse Rijk. De reden waarom wij stelden dat in een monarchie het leger zonder soldij moet dienen, is niet van toepassing in een aristocratie. Want hoewel de onderdanen niet mogen deelnemen aan de besluitvorming en de stemmingen, kan men ze als gelijkgesteld met buitenlanders beschouwen; zij kunnen bijgevolg onmogelijk onderdoen voor de buitenlanders met betrekking tot hun inlijving in het leger. Er is ook geen gevaar dat de raad hen meer zou waarderen dan an-

deren [die niet dienen]. Integendeel: om te vermijden dat iemand zich zou laten verleiden tot grove zelfoverschatting, zoals wel eens gebeurt, verdient het aanbeveling dat de patriciërs aan de strijdkrachten een vaste premie toekennen voor hun diensten.

§ 10. Als we al wie niet tot de patriciërs behoort als vreemdelingen beschouwen, dan is het voor heel de staat van groot gevaar om al de akkers, de huizen en alle grondbezit onder het publieke recht te laten vallen en ze voor een jaarlijkse geldelijke bijdrage aan de inwoners te verhuren. Als de onderdanen geen rol te spelen hebben in het bestuur, dan zullen ze maar al te gemakkelijk de steden ontvluchten in tijden van tegenspoed, aangezien ze in staat zijn om al de bezittingen die ze hebben met zich mee te nemen naar waar ze willen. Daarom moet men de akkers en de boerderijen aan de onderdanen van een aristocratische staat niet verhuren, maar verkopen, met die provisie dat men elk jaar een deel van de opbrengst aanrekent of iets dergelijks, zoals dat in Holland gebeurt.

§ 11. Na deze beschouwingen ga ik over tot de grondslagen waarop de hoge raad moet gesteund en gevestigd zijn. In een middelmatige staat moet die raad bestaan uit wel ongeveer vijfduizend leden, dat hebben we al gezegd in par. 2. Wij moeten nu een middel zoeken om te verhinderen dat het gezag gaandeweg in handen komt van een kleinere groep, maar dat integendeel naarmate die staat groeit hun aantal nog toeneemt. Verder moeten we erop letten dat men de gelijkheid onder de patriciërs zoveel mogelijk bewaart; dat men zorgt voor een snelle afhandeling van de rechtszaken; dat men bezorgd is om het gemenebest, en ten slotte dat de macht van de patriciërs, of van de raad, groter is dan die van de volksmenigte, maar dan zo dat de bevolking daaronder niet te lijden heeft.

§ 12. Het bereiken van enig resultaat met betrekking tot het eerste punt wordt uitermate belemmerd door onze na-ijver. Zoals we zeiden: mensen zijn van nature elkaars vijanden; zelfs als ze door wetten aan elkaar gekoppeld en gebonden zijn, kunnen ze hun ware aard niet loochenen. Ik denk dat het daarom is dat een democratie omslaat in een aristocratie en die uiteindelijk in een monarchie. Het lijkt me duidelijk dat de meeste aristocratieën vroeger democratieën waren; als een bepaald volk op zoek gaat naar nieuwe gronden, die vindt en bewerkt, behoudt het integraal voor iedereen hetzelfde beslissingsrecht, want niemand staat gewillig het gezag af aan een ander. Iedereen voelt zich dus gelijkwaardig met al de anderen, en iedereen heeft tegenover de anderen dezelfde rechten als zij tegenover henzelf; maar dan vindt men het oneerlijk dat de vreemdelingen die daar belanden over dezelfde rechten zouden beschikken als zij zelf, in een staat die men met zijn eigen inspanningen heeft opgericht en waarvoor men zijn bloed veil heeft gehad om die te veroveren. Dat betwisten die vreemdelingen niet; die zijn allermintst daarheen gekomen om er het bewind in handen te nemen, maar om zich met hun privé zaken bezig te houden en ze stellen zich ermee tevreden dat men hen de vrijheid gunt om veilig zaken te doen. Maar ondertussen groeit de bevolking aan door de toevloed van vreemdelingen die stilaan de gewoonten van de plaatselijke bevolking aannemen, zodat er uiteindelijk tussen hen geen ander verschil meer is dan dat zij niet het recht hebben om aanspraak te maken

Hoofdstuk VIII

op de ereambten. En terwijl hun aantal gestadig toeneemt, vermindert dat van de burgers om allerlei redenen. Zo sterven er wel eens families uit; sommige personen worden uitgesloten omdat ze een misdaad begingen; veel anderen verwaarlozen hun bijdrage aan het gemeenebest omdat het slecht gaat met hun privé zaken, terwijl ondertussen de sterkste er alleen maar op uit zijn om alleen te regeren. En zo komt het dat het bewind geleidelijk aan in handen komt van een beperkt aantal, en ten slotte, omwille van hun onderlinge factievorming, bij één enkele persoon. We kunnen nog veel andere oorzaken opnoemen die ertoe leiden dat een rijk ten onder gaat; die zijn echter genoegzaam bekend zodat ik ze kan overslaan en nu in volgorde de wetten kan behandelen die een aristocratie in stand moeten houden.

§ 13. De allereerste wet van die staatsvorm moet de verhouding vastleggen tussen het aantal patriciërs en de hele bevolking. Volgens par. 1 moet die verhouding zo zijn dat met het toenemen van de bevolking ook het aantal patriciërs stijgt. Volgens par. 2 moet dat ongeveer een op vijftig zijn, met andere woorden: het aantal patriciërs tegenover de bevolking mag nooit kleiner zijn dan dat. Nog altijd volgens par. 1 kan het relatieve aantal van de patriciërs tegenover de hele bevolking immers hoger zijn zonder dat daardoor de aard van de staatsvorm in het gedrang komt. Het gevaar ligt alleen in een al te klein aantal. Op welke manier men er moet voor zorgen dat deze wet onverkort toegepast wordt, dat zal ik hier zo dadelijk uiteenzetten.

§ 14. In sommige streken verkiest men de patriciërs uitsluitend uit slechts enkele clans. Het is echter uiterst nadelig om dit zo bij wet vast te leggen. Het gebeurt al eens dat een clan uitsterft en het is altijd mogelijk dat andere door misdaden uitgesloten worden; bovendien is het in strijd met deze staatsvorm dat de eer om patriciër te zijn erfelijk zou zijn (zie par. 1). Men zou dan kunnen denken dat volgens die redenering een staat het meest democratisch is, ingevolge par. 12, wanneer het aantal burgers die aan de macht zijn het kleinst is. Verhinderen dat de patriciërs hun kinderen en bloedverwanten verkiezen en dat zo het recht om het bewind te voeren beperkt wordt tot enkele families, lijkt dan integendeel onmogelijk en zelfs absurd, zoals ik zal aantonen in par. 39. Maar zolang dit recht hen niet uitdrukkelijk toekomt bij wet, en het de anderen niet ontzegd is (ik bedoel al wie in het rijk geboren is en de landstaal spreekt, die geen buitenlandse echtgenote heeft, geen slechte reputatie geniet en niet in dienstverband werkt of zijn brood verdient met een of andere slafelijke arbeid, waarmee ik ook wijn- en bierhandelaars bedoel), dan behoudt de staat toch zijn aristocratische vorm en kan men de verhouding tussen het aantal patriciërs en de hele bevolking altijd behouden.

§ 15. Als men verder nog bij wet bepaalt dat minderjarigen niet verkiesbaar zijn, dan is het uitgesloten dat slechts een gering aantal clans het recht zouden hebben om te regeren; daarom moet men bij wet vastleggen dat men niemand kan opnemen in de catalogus van de verkiesbare leden, tenzij men de leeftijd van dertig jaar heeft bereikt.

§ 16. Ten derde moet men vastleggen dat alle patriciërs samen op gestelde tijdstippen moeten vergaderen op een bepaalde plaats in de stad; wie niet aanwezig is op de raadsvergadering krijgt een redelijke geldboete opgelegd, behalve wanneer hij verhinderd is door ziekte of een andere publieke taak. Als men dat niet doet, zullen de meesten de zorg om hun privé aangelegenheden laten voorgaan op die voor de staatszaken.

§ 17. De opdracht van deze raad bestaat erin om wetten vast te leggen en af te schaffen, medepatriciërs te verkiezen en alle staatsambtenaren aan te wijzen. Het kan immers niet dat wie het hoogste gezag waarneemt, en wij hebben aangetoond dat dit de raad is, aan iemand anders de macht zou afstaan om wetten vast te leggen of af te schaffen, zonder dat hij daardoor tevens zijn rechten afstaat en die overdraagt aan degene aan wie hij die macht geeft. Zelfs wie maar een enkele dag het recht heeft om wetten op te stellen en af te schaffen, kan immers het hele uitzicht van de staat veranderen. Het is wel mogelijk om het dagelijks beheer van de staatszaken tijdelijk toe te vertrouwen aan anderen, volgens vastgelegde beheersovereenkomsten, maar dan zo dat men het uiteindelijke beslissingsrecht zelf behoudt. Overigens: wanneer de benoeming van de staatsambtenaren door iemand anders gebeurt dan de raad, dan zal men de leden van die raad terecht veeleer broekventjes noemen dan patriciërs.

§ 18. Hier en daar is het de gewoonte om aan het hoofd van deze raad een rector of een voorzitter aan te stellen, soms voor het leven, zoals in Venetië, soms tijdelijk, zoals in Genua. Dat gebeurt echter met heel veel voorzorgen, zodat het duidelijk is dat dit wel erg grote gevaren inhoudt. Wij kunnen ons niet ontveinzen dat men op die manier rechtstreeks op een monarchie afstevent. Uit de geschiedenis van die volkeren kunnen we afleiden dat dit enkel gebeurt omdat zij al voor de totstandkoming van een dergelijke raad onder het gezag stonden van een rector of een leider, als ware het een koning. Het aanstellen van een rector is misschien wel nuttig bij een of ander volk, maar men moet het niet zien als een absolute noodzaak voor aristocratische staten in het algemeen.

§ 19. De hoogste staatsmacht berust hier duidelijk bij de raad in zijn geheel, en niet bij elk van de leden afzonderlijk, anders zou het niet meer zijn dan een bijeenkomst van ordeloze menigte. Daarom is het nodig om de patriciërs zo met elkaar te verbinden dat ze als een enkel lichaam gaan fungeren, dat met eenzelfde gedachte bezielde is. Wetten op zich zijn echter niet veel waard en ze zijn gemakkelijk te overtreden, waar degenen die ze moeten handhaven er zelf ook kunnen tegen zondigen en als enigen lessen moeten trekken uit de opgelegde boete, en bovendien ook nog hun collega's moeten bestraffen opdat ze uit vrees voor diezelfde boete hun kwalijke neigingen zouden beteugelen. Maar dat is natuurlijk een volslagen absurde situatie. We moeten dus naar een middel zoeken om de orde van deze hoge raad en het staatsrecht ongeschonden te bewaren, maar dan op een manier die zoveel mogelijk de gelijkheid onder de patriciërs waarborgt.

Hoofdstuk VIII

§ 20. Het feit dat er een enkele rector of voorzitter is, die ook stemgerechtigd is, geeft onvermijdelijk aanleiding tot een grote ongelijkheid, vooral omwille van de macht die men hem noodzakelijkerwijze moet verlenen om zijn functie onbevreesd uit te oefenen. Bijgevolg lijkt het me uitermate wenselijk, alles in acht genomen, om met het oog op het algemeen welzijn een andere raad op te richten die aan deze eerste raad ondergeschikt is, samengesteld uit enkele patriciërs, die als enige taak heeft om erop toe te zien dat de rechten van de staat wat betreft de raadsbesluiten en de staatsambtenaren, ongeschonden bewaard blijven; te dien einde moet die raad de macht hebben om elke staatsambtenaar die zich aan een vergrijp heeft schuldig gemaakt in verband met de aangelegenheden die zijn eigen departement betreffen, voor zijn tribunaal te dagen en volgens het geldend recht te veroordelen. Deze functionarissen zal ik in het vervolg syndici noemen.

§ 21. Die syndici benoemt men voor het leven. Als ze slechts voor een beperkte tijd benoemd zijn, kunnen ze nadien andere staatsambten op zich nemen en dat is volgens par. 19 absurd. Maar omdat hun lange ambtstermijn hen toch niet al te hoogmoedig zou maken, komt men slechts in aanmerking voor deze functie vanaf de leeftijd van ten minste zestig jaar en moet men daarvoor de functie van senator hebben uitgeoefend, waarover hieronder meer.

§ 22. Hoeveel syndici er nodig zijn, kunnen we gemakkelijk bepalen, als we ervan uitgaan dat hun aantal in dezelfde verhouding staat tegenover de patriciërs als die tegenover dat van de hele bevolking, en dat ze niet kunnen regeren als hun aantal te gering is; bijgevolg moet het aantal van de syndici zich verhouden tot dat van de patriciërs zoals dat van de patriciërs tegenover de hele bevolking, en dat is, volgens par. 13, 1 op 50.

§ 23. Opdat een syndicus zijn ambt in alle veiligheid zou kunnen vervullen, moet men hem een militair escorte toewijzen, waarover hij naar believen kan beschikken.

§ 24. Aan de syndici noch aan welke staatsambtenaar dan ook zal men een vast stipendium toekennen, maar wel een kostenvergoeding, zodat ze de staat niet op een verkeerde manier kunnen beheren zonder aanzienlijke kwalijke gevolgen voor zichzelf. Ongetwijfeld past het dat men aan deze staatsambtenaren billijke zitpenningen toekent, omdat het grootste gedeelte van de bevolking hier bestaat uit het plebs, waarover de patriciërs waken, terwijl het volk zelf zich geen zorgen moet maken over het gemenebest, maar enkel over zijn persoonlijke zaken. Zoals we in par. 4 van hoofdstuk 7 stelden, verdedigt niemand de zaak van een ander, tenzij wanneer dat zijn eigen zaken ten goede komt; daarom moeten de zaken zo geregeld worden dat de ambtenaren, die de zorg hebben over het gemenebest, precies dan hun eigen zaken optimaal behartigen, wanneer zij het meest bezorgd zijn om het algemeen welzijn.

§ 25. De syndici hebben als taak, zoals we zeiden, om erop toe te zien dat de staatsrechten ongeschonden bewaard blijven; zij moeten daarvoor een vergoeding krijgen. Elk hoofd van een familie die in een bepaalde plaats van het rijk woont, zal daartoe jaarlijks een kleine geldsom afstaan aan de syndici, bijvoor-

beeld een kwart ons zilver; zo kunnen die ook het aantal inwoners vaststellen en zo het aantal patriciërs dat er deel van uitmaakt. Daarnaast zal elke nieuwe patriciër bij zijn eerste aanstelling aan de syndici een aanzienlijke geldsom afstaan, bijvoorbeeld 20 of 25 pond zilver. Ook de boetes die de afwezige patriciërs opgelegd krijgen voor het niet bijwonen van de raadsvergadering komt de syndici toe, evenals een deel van de bezittingen van de staatsambtenaren die een overtreding begaan hebben en voor hun rechtbank moeten verschijnen en die een geldboete opgelegd krijgen of wier bezit verbeurd verklaard is; dat gaat echter niet naar alle syndici, maar enkel naar hen die dagelijks zetelen en die als taak hebben om de raad van syndici bijeen te roepen, zie daarvoor par. 28. Om te garanderen dat de raad van de syndici altijd in aantal is, zal de hoge raad die kwestie vooraf behandelen op zijn vaste bijeenkomsten; mochten de syndici dat over het hoofd zien, dan komt het de voorzitter van de senaat (wij zullen straks nog de gelegenheid hebben om het daarover te hebben) toe om de hoge raad daarop te wijzen, de voorzitter van de syndici om uitleg te vragen over zijn nalatigheid en na te gaan wat de hoge raad in die kwestie beslist heeft. Als de senaatsvoorzitter eveneens in gebreke blijft, moet de voorzitter van de hoge raad zelf, of ingeval ook hij het vergeet eender welke patriciër de zaak aanhangig maken en op zijn beurt uitleg vragen over reden voor de nalatigheid van de syndici, de voorzitter van de senaat en van de rechtbank. Ten slotte moet men er ook op letten de wet die minderjarigen uitsluit van verkiezing, strikt toe te passen; men zal vastleggen dat de syndici in een catalogus de naam opnemen van iedereen die de leeftijd van dertig jaar bereikt en die niet reglementair op grond van een rechtsbesluit uitgesloten is; wie aldus aangenomen is, zal van hen een bepaald ereteken krijgen, tegen betaling van een vastgelegde som, zodat zij een bepaald insigne kunnen dragen waartoe alleen zij gerechtigd zijn, zodat iedereen hen kan herkennen en de verschuldigde eer betuigen. Verder moet men ook wettelijk vastleggen dat bij de verkiezingen geen enkele patriciër iemand mag voordragen wiens naam niet opgenomen is in de catalogus, en wel op straffe van zware boete. Wie voor een ambt of een taak verkozen is, mag dat ook niet weigeren. Aangezien al de werkelijk fundamentele staatsrechten ook eeuwig zijn, moet men bepalen dat wanneer iemand in de hoge raad een voorstel doet over een of ander fundamenteel recht, bijvoorbeeld over de verlenging van het bevelhebberschap van een leider over het leger, of over de vermindering van het aantal patriciërs enzovoort, die persoon zich schuldig maakt aan hoogverraad; daarop staat niet alleen de doodstraf, bovendien zijn al zijn goederen verbeurd verklaard en ter blijvende herinnering aan zijn bestraffing zal men op een openbare plaats een gedenkteken oprichten. Wat het beveiligen van de overige gemeenschappelijke staatsrechten betreft, volstaat het dat men gewoon voorschrijft dat men geen enkele wet kan afschaffen en geen enkele nieuwe aannemen, zonder de goedkeuring vooraf, eerst door de raad van syndici en vervolgens ook door de hoge raad, met een drie vierden of vier vijfden meerderheid.

Hoofdstuk VIII

§ 26. Het recht om de hoge raad bijeen te roepen en om daar agendapunten voor te dragen, behoort toe aan de syndici, die in de vergadering ook de eerste plaats innemen, maar zonder stemrecht. Voor ze zitting nemen, moeten ze echter een eed afleggen, waarbij ze zweren zich met de grootste toewijding te zullen inzetten voor het heil van de hoge raad zelf en voor de vrijheid van de staat, dat ze de rechten van het vaderland zullen vrijwaren en zich zullen bekommeren om het gemenebest; wanneer dit gebeurd is, legt de ambtenaar die als secretaris fungeert de agenda voor van de te behandelen zaken.

§ 27. Opdat alle patriciërs dezelfde macht zouden hebben om beslissingen te nemen en om staatsambtenaren aan te duiden, en om de zaken te laten vooruitgaan, is het goed dat men het voorbeeld volgt van Venetië: voor de voordracht van de staatsambtenaren duidt men daar eerst bij lottrekking een aantal patriciërs aan; vervolgens brengt elke patriciër in volgorde zijn stem uit voor elke persoon die zij voordragen voor de functie; de stemming verloopt bij ballotage, waarbij iedereen voor elke voorgedragen persoon aangeeft of men akkoord gaat of niet, zodat men achteraf niet kan zien wie een positieve of negatieve stem heeft uitgebracht. Op die manier verzekert men niet alleen de gelijkwaardigheid van alle patriciërs inzake het beslissingsrecht en tevens dat de zaken vlot vooruitgaan, maar ook dat iedereen zijn stem in absolute vrijheid kan uitbrengen, wat absoluut noodzakelijk is in een raadsvergadering, en dat er geen gevaar is voor onderlinge na-ijver achteraf.

§ 28. In de raadsvergaderingen van de syndici en alle andere raden moet men dezelfde procedure volgen, namelijk beslissing bij ballotage. Het recht om de raad van de syndici bijeen te roepen en om er agendapunten ter behandeling voor te dragen, komt toe aan hun voorzitter. Die zal samen met een tiental, of meer, andere syndici dagelijks zetelen om de klachten te horen van het plebs over ambtenaren, en de vertrouwelijke aanklachten; en om de beschuldigten indien nodig aan te houden. Zij kunnen de raad vroegtijdig bijeenroepen nog voor de gebruikelijke datum, indien een van de leden meent dat langer wachten een gevaar oplevert. Deze voorzitter en zijn bijzitters, die dagelijks zetelen, worden door de hoge raad gekozen, echter niet voor het leven, maar voor zes maand; zij zijn niet herkiesbaar, tenzij na verloop van drie of vier jaar. Ook aan hen moet men een vergoeding toekennen, zoals eerder vermeld, bestaande uit de verbeurd verklaarde goederen of althans een deel daarvan. Wat verder nog over de syndici moet gezegd, zullen we te gelegener tijd aanpakken.

§ 29. Een tweede raad die men zal oprichten naast de hoge raad, is wat we de senaat zullen noemen. Die heeft als opdracht de openbare aangelegenheden te behandelen, bijvoorbeeld de rechtsregels van het rijk uitvaardigen, opdracht geven voor verdedigingswerken aan de steden naargelang hun rechten, marsorders opstellen voor het leger, belastingen opleggen aan de onderdanen en ze ook innen, buitenlandse gezanten ontvangen en uitmaken waarheen er gezanten moeten gaan. De verkiezing van die gezanten is het privilege van de hoge raad alleen. Want men moet vasthouden aan de regel dat enkel de hoge raad zelf een patriciër kan beroepen om een bepaald staatsambt uit te oefenen, anders zouden

de patriciërs zeker proberen om zich bij de senaat in de gratie te werken. Ten slotte moet men al die zaken naar de hoge raad verwijzen, die de bestaande toestand in aanzienlijke mate zouden wijzigen, bijvoorbeeld beslissingen over oorlog en vrede; beslissingen die de senaat neemt inzake oorlog en vrede moet de hoge raad daarom bekrachtigen opdat ze geldig zouden zijn. Om die reden ben ik ook van oordeel dat een beslissing om nieuwe belastingen te innen niet de senaat maar enkel en alleen de hoge raad zelf kan nemen.

§ 30. Voor de bepaling van het aantal senatoren moet men rekening houden met deze elementen. Ten eerste: alle patriciërs moeten uitzicht hebben op de mogelijkheid om dit hoge ereambt ooit te bekleden; ten tweede: dat senatoren die hun ambtstermijn volbracht hebben, niet al te lange tijd daarna weer herkiesbaar zijn, zodat de staat voor haar regering altijd kan rekenen op deskundige en ervaren lieden. Ten slotte: dat men ervoor zorgt dat er onder de senatoren altijd personen zijn die vermaard zijn omwille van hun wijsheid en hun deugdelijkheid. Om al deze voorwaarden te vervullen, kan men niets beters bedenken dan bij wet vast te leggen dat men maar senator kan zijn vanaf de leeftijd van vijftig jaar en dat men er vierhonderd, of ongeveer één per twaalf patriciërs, verkiest voor één jaar, en dat zij opnieuw herkiesbaar zijn na een periode van twee jaar. Op die manier neemt er altijd ongeveer een twaalfde deel van de patriciërs de functie van senator op zich, met korte onderbrekingen. Hun aantal, samen met dat van de syndici, zal dan niet veel kleiner zijn dan het totale aantal patriciërs die de leeftijd van vijftig jaar bereikt hebben. Op die manier zullen alle patriciërs een reële hoop mogen koesteren om ooit het ereambt van senator of syndicus te verwerven; anderzijds zullen die patriciërs toch voortdurend, en zoals we zeiden met slechts korte onderbrekingen, het ereambt van senator bekleden en zoals we in par. 2 stelden, zal er nooit een gebrek zijn in de senaat aan uitzonderlijke persoonlijkheden, die uitblinken door hun wijsheid en hun kundigheid. Dit is een wet die men overigens niet kan afschaffen zonder onder de patriciërs enorme afgunst te veroorzaken en dus is er geen behoefte aan een andere maatregel om die wet in stand te houden, dan dat elke patriciër die de gestelde leeftijdsgrens bereikt heeft, aan de syndici daarvan het bewijs levert; die zullen hun naam dan opnemen in de catalogus van hen die bestemd zijn om het ambt van senator te verwerven en hun naam voorleggen aan de hoge raad, en die personen zullen in die hoge raad samen met de anderen van die categorie de plaats innemen die bestemd is voor hun gelijken, namelijk vlak achter de senatoren.

§ 31. De vergoeding van de senatoren moet van dien aard zijn, dat zij er meer belang bij hebben dat er vrede heerst dan dat er oorlog woedt. Daarom zal men hen van al de goederen die vanuit het rijk uitgevoerd worden naar het buitenland, en van alles wat uit het buitenland naar het rijk wordt ingevoerd, één of twee procent toekennen. Op die manier zullen ze ongetwijfeld zoveel mogelijk voor de vrede ijveren en proberen om snel een einde te maken aan oorlogen. Wanneer er onder de senatoren personen zijn die zelf ook handel drijven, zijn die niet vrijgesteld van het betalen van die taksen. Een dergelijke vrijstelling toestaan

zou immers een belangrijk verlies aan inkomsten betekenen, dat zal wel niemand ontkennen. Maar anderzijds moet men wel bij wet vastleggen dat een senator of een voormalig senator geen enkel militair ambt mag bekleden. Wat betreft het ambt van aanvoerder of pretor, waarover ik sprak in par. 9 en die enkel in oorlogstijd aan het hoofd van het leger kunnen aangesteld worden: niemand kan die functie waarnemen die een zoon of kleinzoon is van een senator, of van iemand die het ambt van senator in de voorbije twee jaar heeft bekleed. Het valt niet te betwijfelen dat patriciërs die niet tot de senaat behoren deze rechtsregels met alle kracht zullen verdedigen. Op die manier zal de vergoeding voor de senatoren altijd groter zijn in vreedestijd dan in de oorlog en zullen ze nooit overwegen om oorlog te gaan voeren, tenzij ze menen dat het rijk in het grootste gevaar verkeert. Men kan ons het verwijt maken dat wanneer men dergelijke hoge vergoedingen toekent aan de syndici en de senatoren, de aristocratische staatsvorm niet minder belastend is voor de onderdanen dan een monarchie. Vooreerst vereist een koninklijke hofhouding echter veel meer kosten, die overigens geen bijdrage betekenen voor de vrede; verder is de prijs voor de vrede nooit te hoog; daarbij komt vooral nog dat wat in een monarchie aan een enkele persoon toevalt, of aan slechts enkelen, nu aan een grote groep ten goede komt. Vervolgens dragen de vorsten en hun ministers de lasten niet samen met hun onderdanen; in ons geval wel. De patriciërs behoren immers tot de meest welgestelde burgers en leveren zo een zeer belangrijke bijdrage tot het gemenebest. Ten slotte dient opgemerkt dat de lasten van een monarchie niet voortkomen uit de kosten voor het koningshuis, maar uit hun geheime bedoeningen. De kosten voor de staat die op de burgers verhaald worden, dienen immers om de vrede en de vrijheid te bewaren en hoe aanzienlijk die kosten ook zijn, men zal ze blijven dragen om vredeswil. Is er ooit een volk geweest dat zo vaak en zo zwaar is belast als Holland? Nochtans heeft dat Holland niet uitgeput, integendeel: zo machtig is het door zijn rijkdom dat iedereen het benijdt. Als men dus aan de burgers van een monarchie lasten oplegt omwille van de vrede, dan zullen zij niet onder die lasten gebukt gaan. Maar het is zoals ik zei veeleer omwille van de geheime bedoeningen van de monarchie dat de lasten op de onderdanen terecht komen. Bovendien blijkt de dapperheid van een koning veeleer in het voeren van oorlogen dan in vreedestijd, en wie erop uit is om de alleenheerschappij te verwerven, zal vooral proberen om onbemiddelde onderdanen te hebben. Hierbij laat ik nog andere tegenwerpingen onvermeld die de zeer vooruitziende Nederlander Van Hove destijds formuleerde, maar die niet van pas komen in mijn project, dat er alleen in bestaat om voor elke staatsvorm de beste bestaansvoorwaarden te beschrijven.

§ 32. In de senaat moeten er enkele syndici zetelen, aangeduid door de hoge raad, maar zonder stemrecht, en wel om erop toe te zien dat men de rechtsregels die van toepassing zijn op die raad behoorlijk naleeft, en om de hoge raad samen te roepen wanneer de senaat iets aan die hoge raad zelf voor te leggen heeft. Het recht om die hoge raad bijeen te roepen en om agendapunten ter beoordeling aan te brengen, komt immers zoals gezegd de syndici toe. Maar vooraleer de stem-

men over die kwesties geteld worden, zal de voorzitter van de senaat in functie eerst de stand van zaken toelichten en de mening van de senaat over die voorgestelde kwesties geven. Vervolgens worden de stemmen op de gebruikelijke manier geteld.

§ 33. De volledige senaat vergadert niet dagelijks; zoals alle omvangrijke raden komt die maar op enkele vooraf bepaalde tijdstippen bijeen. Ondertussen kunnen de staatszaken echter niet op hun afhandeling wachten en daarom zal men een aantal senatoren verkiezen die buiten de zittingstijd van de senaat in diens plaats optreden; het zal hun taak zijn om de senaat bijeen te roepen wanneer dat nodig is en de senaatsbesluiten over de staat uit te voeren; kennis te nemen van de brieven gericht aan de senaat en aan de hoge raad en ten slotte ook om zich te beraden over de kwesties die aan de senaat moeten voorgelegd worden. Maar om een beter inzicht te krijgen in dit alles en in de algemene werking van deze hoge vergadering, zal ik nu de hele procedure nauwkeurig beschrijven.

§ 34. De senatoren worden verkozen voor één jaar, zoals ik zei. Ze worden onderverdeeld in vier tot zes groepen; de eerste groep zetelt in de senaat als eerste tijdens de eerst drie of twee maanden; vervolgens neemt de tweede groep hun plaats in en zo verder, zodat wanneer iedereen aan de beurt geweest is elke groep gedurende een zelfde periode de eerste plaats in de senaat heeft bekleed, en wel zo dat wie tijdens de eerste maanden als eerste heeft gezeteld, tijdens de tweede wisselbeurt de laatste plaats inneemt. In elke groep verkiest men een voorzitter en een plaatsvervangende voorzitter die in zijn plaats optreedt wanneer dat nodig is; dat wil dus zeggen dat er uit elke groep twee verkozen worden, waarvan de ene de voorzitter is van zijn groep en de andere zijn plaatsvervanger; de voorzitter van de eerste groep treedt ook op als voorzitter van de senaat gedurende de eerste maanden; als hij verhinderd is, dan doet zijn plaatsvervanger dat, en zo verder, in de volgorde die we aangaven. Vervolgens verkiest men uit de eerste groep enkele senatoren, bij lottrekking of bij stemming, die samen met de voorzitter en de vicevoorzitter van die groep optreden in de plaats van de senaat, wanneer die niet in zitting is, en dat voor dezelfde periode waarin hun groep de eerste plaats inneemt in de senaat; wanneer hun beurt voorbij is, kiest men uit de volgende groep weer evenveel senatoren, bij lottrekking of bij stemming, die samen met hun voorzitter en hun vicevoorzitter de eerste plaats innemen en optreden als plaatsvervangers van de senaat; en zo verder voor de overige groepen. Het is niet nodig dat de verkiezing, die zoals ik zei door lottrekking of bij stemming gebeurt voor twee of drie maand, van deze personen, die we in het vervolg consuls zullen noemen, door de hoge raad zelf gebeurt. De reden die we in par. 29 aangaven om dat wel te doen, is hier niet van toepassing en nog veel minder die van par. 17. Het volstaat dus dat de verkiezing gebeurt door de senaat zelf, onder toezicht van de aanwezige syndici.

§ 35. Hun aantal is echter niet zo gemakkelijk te bepalen. Wel staat vast dat ze talrijk genoeg moeten zijn zodat hen allemaal omkopen onmogelijk is. Want hoewel zij niet bij machte zijn om op hun eentje beslissingen te nemen voor heel het rijk, kunnen zij toch het werk van de senaat vertragen, of, wat veel erger is, de

Hoofdstuk VIII

senaat misleiden door allerlei kwesties aanhangig te maken die van geen enkel belang zijn en te zwijgen over andere die van zeer groot belang zijn. Ik laat dan nog onvermeld dat wanneer ze met te weinig zijn, de afwezigheid van de ene of de andere een grote vertraging kan opleveren voor de openbare aangelegenheden. De consuls zijn echter precies aangesteld omdat de leden van omvangrijke raden zich nu eenmaal niet elke dag met de staatszaken kunnen inlaten. Men zal dus een middenweg moeten vinden; overigens wordt hun gering aantal gecompenseerd door de korte duur van hun ambtsperiode. Als men er bijvoorbeeld dertig verkiest om de twee of drie maanden, dan zijn dat er meer dan men kan omkopen in een dergelijk kort tijdsbestek; vandaar dat ik aanbeval dat men de opvolgers uitsluitend verkiest op het ogenblik zelf dat de enen aantreden en de anderen aftreden.

§ 36. Verder zal hun opdracht er ook in bestaan om, zoals gezegd, de senaat samen te roepen, wanneer sommigen onder hen, zelfs als het er maar enkele zijn, van oordeel zijn dat het nodig is, en daar agendapunten aan te brengen voor behandeling; de zitting te beëindigen, en de beslissingen van de senaat inzake staatszaken uit te voeren. Ik zal nu even toelichten hoe men ervoor kan zorgen dat dit op een ordentelijke manier gebeurt en zonder dat men de zaken op de lange baan schuift door nutteloze discussies. De consuls beraden zich over wat aan de senaat moet voorgelegd worden en wat er moet gebeuren; als ze het daarover eens zijn, roepen ze de senaat bijeen en nadat de zaak ordelijk toegelicht is, maken ze bekend wat hun mening is en worden de stemmen geteld, zonder de mening van iemand anders te vragen. Als de consuls echter uiteenlopende meningen toegedaan zijn, dan legt men aan de senaat eerst die mening voor die gesteund wordt door het grootste aantal consuls. Wanneer die mening niet de steun krijgt van de meerderheid van de senaat en van de consuls, of wanneer het aantal onbesliste en negatieve stemmen even groot is (en dat moet zoals gezegd via ballotage uitgemaakt worden), dan legt men de mening voor die bij de consuls minder stemmen haalde dan de vorige, en zo verder voor de overige meningen. Wanneer geen enkel voorstel een meerderheid van de hele senaat haalt, wordt de senaat verdaagd tot de volgende dag of voor een korte periode, waarin de consuls andere middelen proberen te vinden om beter aan de verwachtingen van de raadsleden te voldoen. Komt men niet tot een oplossing, of krijgt de gevonden oplossing niet de instemming van de meerderheid van de senaat, dan zal men de mening vragen van elk van de senatoren; wanneer geen enkele daarvan instemming vindt bij de meerderheid van de senatoren, dan komt elke mening opnieuw ter stemming en tellen niet alleen de stemmen ten gunste, maar ook de onbesliste en de afwijzende en als het aantal van de positieve groter is dan dat van de onbesliste en de negatieve samen, dan is het voorstel goedgekeurd; als er integendeel meer negatieve stemmen zijn dan positieve en onbesliste samen, is het voorstel verworpen. Als voor alle meningen het aantal onbesliste stemmen groter is dan de negatieve en de positieve, dan breidt men de senaat uit met de raad van de syndici om gezamenlijk te stemmen; daarbij zal men enkel rekening houden met de positieve en de negatieve

stemmen, de onbesliste stemmen telt men niet mee. Dezelfde regeling geldt voor de kwesties die de senaat aan de hoge raad voorlegt. Tot zover de senaat.

§ 37. Wat nu de rechtbank of het tribunaal betreft: daar kunnen dezelfde principes niet gelden als voor een monarchie, zoals we dat beschreven hebben in hoofdstuk 6, par. 26 en volgende. Inderdaad, volgens par. 14 van dit hoofdstuk is het niet in overeenstemming met de grondslagen van een aristocratie dat men op enigerlei wijze rekening zou houden met de afkomst of het toebehoren tot een clan. Vervolgens is het ook goed mogelijk dat de rechters die uitsluitend tot de patriciërs behoren, bevangen zijn door vrees om tegen een van de patriciërs die hen opvolgen een onrechtvaardige uitspraak te doen of hen misschien een straf op te leggen die ze niet verdienden, maar anderzijds tegenover de rest van de bevolking alles aandurven en zich elke dag een prooi zoeken onder de rijkste onder hen. Ik weet dat heel wat mensen in deze kwestie instemmen met wat in Genua gebruikelijk is, namelijk dat men geen patriciërs aanstelt als rechter, maar buitenlanders. Als ik die kwestie echter in het algemeen beschouw, lijkt het me een absurde regeling om voor de interpretatie van de wet een beroep te doen op buitenlanders en niet op de eigen patriciërs. Want wat doen rechters anders dan de wetten interpreteren? Ik vermoed dat men in Genua ook in deze aangelegenheid meer oog had voor de eigen volksaard dan voor de specifieke aard van de aristocratische staatsvorm. Als we de zaak in het algemeen en objectief bekijken, meen ik dat men naar een oplossing moet zoeken die het best overeenstemt met de manier om deze staatsvorm te organiseren.

§ 38. Wat nu het aantal van de rechters betreft, is er geen speciale regeling nodig voor deze staatsvorm; maar net zoals voor de monarchie wil ik hier vooraf opmerken dat er meer rechters moeten zijn dan een privépersoon kan omkopen. Hun enige taak bestaat er immers in erop toe te zien dat een privépersoon een andere geen nadeel berokkent. Zij moeten dus een uitspraak doen in disputen onder privépersonen, zowel patriciërs als gewone burgers en straffen opleggen aan iedereen die een inbreuk pleegt op de wetten die voor iedereen gelden, of dat nu patriciërs zijn, syndici of senatoren. Overigens moeten disputen die tussen steden van het rijk onderling kunnen oprijzen, in de hoge raad zelf te berde komen.

§ 39. Het bepalen van de duur van de ambtsperiode van de rechters is in elke staatsvorm eender, en ook de regeling dat elk jaar een aantal van hen terugtreden; ten slotte is het hier niet nodig dat elk van hen uit een andere clan afkomstig is, maar men moet wel vermijden dat twee naaste bloedverwanten samen zouden zetelen in dezelfde rechtbank. Deze laatste voorziening geldt overigens ook voor alle andere raden, behalve in de hoge raad; daar moet men er alleen op letten dat bij de verkiezingen de regel in acht genomen wordt dat men geen naaste bloedverwant mag voordragen, of deelnemen aan de stemming wanneer iemand anders die voordraagt; ten slotte is het ook niet toegestaan dat bij de stemming over de aanstelling van een staatsambtenaar twee bloedverwanten samen de stemmen tellen. Dat alles volstaat, zoals ik zei, voor een raad die uit een voldoende groot aantal leden bestaat en waarvan de leden geen aanspraak

Hoofdstuk VIII

kunnen maken op enige vergoeding. Aangezien de staat bij die regeling geen nadeel ondervindt, zou het absurd zijn om een wet uit te vaardigen die alle verwanten van de patriciërs uitsluit van verkiezing voor de hoge raad, zoals wij al stelden in par. 14. Dat dit absurd is, is wel duidelijk; een dergelijke wet zal immers onmogelijk goedkeuring van de patriciërs krijgen, want daardoor zouden ze allemaal hun recht op verkiezing onvoorwaardelijk afstaan en dan zouden niet de patriciërs maar de plebejers dat recht voor zich opeisen; dat is echter volstrekt in tegenspraak met wat we in par. 5 en 6 stelden. De staatswet die bepaalt dat de verhouding tussen het aantal patriciërs en de hele bevolking constant moet zijn, die is er vooral om de rechten en de macht van de patriciërs te vrijwaren, namelijk om te verhinderen dat ze met te weinig zouden zijn om over de volksmenigte te regeren.

§ 40. Verder moet de hoge raad de rechters verkiezen, en wel onder de patriciërs, die trouwens zelf de wetten opgesteld hebben (zie par. 17); hun vonnissen over burgerlijke zaken zowel als over criminele, zijn rechtsgeldig indien zij geveld zijn zonder procedurefouten en zonder partijdigheid; de syndici hebben het recht om dat te onderzoeken, daarover te oordelen en bescheid te geven.

§ 41. De vergoeding voor de rechters is dezelfde als beschreven in par. 29 van hoofdstuk 6, dat wil zeggen dat zij voor elke burgerlijke zaak die ze behandelen van de verliezende partij een bepaald deel krijgen van de totale som waarover het geding gaat. Voor criminele zaken is het enige verschil dat de goederen die ze verbeurd verklaren en de boeten die ze opleggen voor kleine vergrijpen, helemaal aan hen alleen toekomen, met dien verstande dat het niet geoorloofd is dat zij iemand door foltering dwingen tot enige bekentenis. Op die manier zijn er voldoende garanties om te verhinderen dat zij de plebejers onrechtvaardig zouden behandelen of dat zij uit schrik de patriciërs zouden bevoordelen. Die schrik wordt immers enkel gemilderd door de onderlinge na-ijver, maar dan onder het mom van de rechtvaardigheid; daarbij komt nog dat zij in voldoende groot aantal zijn en dat de stemmingen niet openbaar zijn, maar bij ballotage. Als iemand zich dan ergert omdat hij een rechtszaak verloren heeft, heeft hij geen enkele grond om dat aan één enkele rechter te wijten. Meer nog: uit respect voor de syndici zullen zij het wel laten om een onrechtvaardig vonnis te vellen, of althans een absurd vonnis, of dat een van hen bedrog zou plegen op een of andere manier; overigens is er in een zo grote groep altijd wel een of andere voor wie zijn oneerlijke collega's beducht zijn. Wat de bescherming van de plebejers betreft: die komt niet in het gedrang als ook zij zelf het recht hebben om in beroep te gaan bij de syndici, die, zoals gezegd, gemachtigd zijn om alle rechtszaken te onderzoeken, erover te oordelen en beslissingen te nemen. Het is dan ook duidelijk dat de syndici zich onvermijdelijk de woede op de hals zullen halen van heel wat patriciërs, en anderzijds zeer geliefd zullen zijn bij het gewone volk en dat ze dus wel zullen proberen om zoveel mogelijk succes te hebben bij het volk; wanneer de gelegenheid zich voordoet zullen ze vonnissen verbreken als strijdig met de rechtsregels, rechters ter verantwoording roepen en hen bestraffen als ze onrechtvaardig geweest zijn. Dergelijke zaken maken immers

grote indruk op de bevolking. Toegegeven, dit zal maar zelden voorkomen en dat is maar goed ook. Als er in een staat elke dag voorbeelden moeten gesteld worden tegen misdadigers, dan is dat inderdaad een bewijs dat die staat slecht georganiseerd is, zoals we in hoofdstuk 5, par. 2 aantoonden. En het zijn de meest uitzonderlijke zaken die het meest de gemoederen beroeren.

§ 42. Wie als proconsul naar een stad of een provincie vertrekt, moet tot de rang van de senatoren behoren, aangezien het de taak van de senatoren is om in te staan voor de verdedigingswerken, de financiën, de legerafdelingen enzovoort van de steden. Wie naar een nogal afgelegen streek moet gaan, kan onmogelijk de zittingen van de senaat bijwonen; om die reden zal men enkel wie naar steden gaat die gesticht zijn binnen het rijk, uit de senaat zelf kiezen. Wie naar meer afgelegen streken vertrekt, kiest men onder degenen die al dicht bij de leeftijdsgrens voor het ambt van senator gekomen zijn. Ik meen echter dat men op die manier de vrede in het hele rijk niet voldoende verzekerd heeft, wanneer men namelijk aan de omliggende steden zelf helemaal het stemrecht ontzegt, tenzij het allemaal heel onbeduidende steden zijn die helemaal niet in aanmerking komen, maar dat lijkt wel helemaal uitgesloten. Vandaar dat het nodig zal blijken om aan de omliggende steden burgerrechten te verlenen en uit elk van hen twintig, dertig of veertig burgers te verkiezen (het aantal kan groter of kleiner zijn naargelang de omvang van de stad) en ze op te nemen onder de patriciërs; elk jaar zal men dan drie, vier of vijf onder hen verkiezen om tot de senaat te behoren, en een tot syndicus, maar dan voor het leven. Wie zo tot de senaat behoort, kan men als proconsul sturen naar de stad waaruit hij gekozen is, samen met de betrokken syndicus.

§ 43. De rechters die men in elke stad zal aanstellen, kiest men eveneens uit de rangen van de patriciërs. Maar ik ben van oordeel dat het niet nodig is om daarover verder uit te weiden, omdat dit niet specifiek is voor de grondwet van de aristocratische staatsvorm.

§ 44. De secretaris van een raad en andere dergelijke ambtenaren die geen stemrecht hebben, kiest men onder het gewone volk. Wegens hun langdurige betrokkenheid verwerven zij een uitgebreide kennis van zaken en zo gebeurt het vaak dat men aan hun opinie meer waarde hecht dan gepast is en dat de toestand van het hele rijk grotendeels afhangt van hun leiding; dat heeft trouwens Holland ten onder gebracht. Zoiets brengt onvermijdelijk ook na-ijver mee bij de meeste vooraanstaanden. We moeten er niet aan twifelen dat een senaat wiens oordeel niet berust op de mening van de senatoren, maar op die van de administratieve medewerkers, grotendeels uit lakse leden zal bestaan. Een dergelijke staat is er dan niet veel beter aan toe dan een monarchie, waar een beperkt aantal raadgevers het bewind in handen heeft. Zie daarover hoofdstuk 6, par. 5, 6 en 7. Of een staat een dergelijk gevaar loopt, zal afhangen van de kwaliteit van de staatsinstellingen. Als de vrijheden van een staat geen voldoende stevige grondslagen hebben, dan is het verdedigen van die vrijheid altijd gevaarlijk; om zich daaraan te onttrekken kiezen de patriciërs onder het gewone volk eerezuchtige functionarissen uit die men nadien, als de zaken slecht uitdraaien, als slachtoffers

afmaakt om de woede te koelen van de belagers van de vrijheid zelf. Wanneer de vrijheid echter voldoende verankerd is in de grondwet, zijn het de patriciërs die de eer om haar te verdedigen voor zichzelf opeisen en ervoor zorgen dat het oordeel over wat er te doen staat uitsluitend tot hun competentie behoort. Op deze beide uitzonderlijk belangrijke aspecten met betrekking tot het opstellen van de grondwet van de aristocratische staat hebben wij al gewezen, namelijk dat het gewone volk zowel uit de raden als bij de stemmingen geweerd wordt (zie par. 3 en 4), en dat de hoogste staatsmacht aldus in handen blijft van al de patriciërs; het gezag berust echter bij de syndici en de senaat; ten slotte berust het recht om de senaat bijeen te roepen en aangelegenheden van algemeen belang aan de senaat ter bespreking voor te leggen, bij de consuls, die verkozen worden uit de senaat zelf. Verder zal men ook bepalen dat de ambtstermijn van de secretaris van de senaat of van een andere raad vier of ten hoogste vijf jaar bedraagt; men zal ook een tweede verkiezen als secretaris, voor dezelfde periode, om hem intussen bij te staan in zijn taken. Als men verder voor de senaat niet één maar verscheidene secretarissen aanstelt, elk verantwoordelijk voor een specifiek domein, dan verhindert men meteen dat de macht van de administratie enig gewicht krijgt.

§ 45. De penningmeesters kiest men eveneens onder het gewone volk; zij zijn over de financië's verantwoording verschuldigd aan de senaat, maar bovendien ook aan de syndici.

§ 46. Over de eredienst hebben we het al uitvoerig gehad in de *Tractatus Theologico-Politicus*. Enkele kwesties bleven daar onvermeld, omdat er geen aanleiding was om ze ter sprake te brengen. Bijvoorbeeld dat alle patriciërs moeten behoren tot die religie, de meest eenvoudige en meest universele, die we in die Verhandeling beschreven hebben. Men moet er vooral op toezien dat de patriciërs zelf niet verdeeld geraken in sekten en zo de enen of de anderen bevoorstellen, en dat ze niet uit bijgelovigheid zouden proberen om de onderdanen te verhinderen om te zeggen wat ze denken. Anderzijds: hoewel iedereen het recht moet hebben om te zeggen wat hij denkt, moet men toch grote samscholingen verbieden. Personen die andere godsdiensten belijden, moet men de toestemming verlenen om zoveel kerken te bouwen als zij willen, maar van bescheiden omvang, binnen bepaalde afmetingen, en op enige afstand van elkaar. Voor de kerken die aan de staatsgodsdienst gewijd zijn, is het integendeel van groot belang dat ze ruim en weelderig zijn en dat het enkel aan de patriciërs of de senatoren vergund is daar deel te nemen aan de belangrijkste vieringen, dat alleen de patriciërs daar terecht kunnen voor de doop, het huwelijk, de handoplegging en in het algemeen dat alleen zij erkend worden als hogepriesters van de kerken en behoeders en verklaarders van de staatsgodsdienst. Voor de prediking echter en voor de financië's van de kerk en het dagelijks beheer verkiest de senaat zelf iemand uit het gewone volk, die als het ware als plaatsvervanger van de senaat optreedt, aan wie hij bijgevolg over alles verantwoording verschuldigd is.

§ 47. Dat is alles over de grondslagen van deze staatsvorm; ik voeg er nog enkele andere minder essentiële aan toe, die echter van groot belang zijn. De patri-

ciërs gaan gekleed in een speciaal gewaad of een typische kledij, zodat men ze kan herkennen; ze worden met een bepaalde titel aangesproken en de plebejers moeten hen laten voorgaan. Als een patriciër zijn bezittingen verliest door een of andere onvoorziene tegenslag en dat ook overduidelijk kan bewijzen, zal men hem op staatskosten daarvoor volledig vergoeden. Als integendeel blijkt dat hij zijn eigendommen verspild heeft door vrijgevigheid, weelde, gokspel of in de bordelen, of wanneer hij algemeen gesproken insolvabel blijkt te zijn, dan verliest hij de waardigheid van patriciër en is hij onwaardig om nog enig ereambt of enige functie waar te nemen. Want wie niet in staat is om zijn eigen zaken te beheren, zal nog veel minder kunnen instaan voor die van iedereen.

§ 48. Als iemand bij wet verplicht is om een eed te doen, dan zal die zich des te meer hoeden om meinedig te zijn wanneer hij moet zweren bij het heil van zijn vaderland en bij zijn vrijheid, en bij de hoge raad, dan wanneer men hem zou verplichten om te zweren bij God. Wie immers bij God zweert, zet enkel zijn eigen bezit op het spel, waarvan hij de omvang kent; maar wie door zijn eed de vrijheid en het heil van zijn vaderland inzet, die zweert bij het gemenebest van allen, waarvan niet hij de omvang bepaalt, en wanneer hij meined pleegt, verklaart hij zich daardoor meteen een vijand van het vaderland.

§ 49. Academies die men opricht op kosten van de staat zijn niet zozeer gericht op het bevorderen van de persoonlijke aanleg, dan om die aan banden te leggen. In een vrije publieke samenleving zal de wetenschap en de kunst slechts optimaal floreren wanneer het aan iedereen die daarom verzoekt, toegestaan is om openbaar onderwijs te verstrekken, op eigen kosten en op gevaar voor de eigen reputatie. Maar deze kwestie en andere zal ik elders behandelen. Ik had mij inderdaad voorgenomen om het hier alleen te hebben over de aristocratische staatsvorm.

Hoofdstuk IX

§ 1. We hebben tot hiertoe onze gedachten gewijd aan de aristocratie in de vorm die ze heeft wanneer ze haar eigen naam ontleent aan slechts één stad van het rijk. Het ogenblik is nu gekomen om te spreken over een ander model, waarbij er verscheidene steden zijn, een model dat ik verkieslijker acht dan het voorgaande. Maar om goed het verschil te zien tussen beide en waarin het ene model beter is dan het andere, zullen we nu elk van de grondslagen van de staat uit het vorige hoofdstuk doorlichten; wat hier niet van toepassing is, zullen we schrappen en de andere elementen, waarop ook het tweede model moet gebaseerd zijn, zullen we hun passende plaats geven.

§ 2. De steden die het burgerrecht genieten, moeten zo gefundeerd en opgebouwd zijn, dat de ene stad zonder de andere niet eens kan bestaan, maar anderzijds ook zo dat elke stad de andere niet kan in de steek laten zonder groot onheil voor het hele rijk. Onder die voorwaarden zullen ze altijd verenigd blijven. Steden die zo georganiseerd zijn dat ze niet in staat zijn om zichzelf in stand te houden, noch om bij de andere respect af te dwingen, die zijn vanzelfsprekend niet zelfgerechtigd, maar zijn voor hun rechten helemaal afhankelijk van andere steden.

§ 3. Zoals we in par. 9 en 10 van vorig hoofdstuk hebben aangetoond, kunnen we uit de eigen aard van een aristocratie afleiden wat de verhouding moet zijn tussen het aantal patriciërs en de hele bevolking, en wat de leeftijd en levensomstandigheden moeten zijn om tot de patriciërs te behoren; wat dat betreft zal het dus geen verschil uitmaken of een staat een of meer steden omvat. Voor de hoge raad moeten we wel een andere regeling voorzien. Als men immers een bepaalde stad aanwijst voor de bijeenkomsten van de hoge raad, dan betekent dat meteen ook dat dit de hoofdstad van dat rijk is. Men zal dus ofwel bij beurtrol in elk van de steden moeten bijeenkomen, ofwel moet men voor de hoge raad een plaats aanwijzen die geen burgerrechten heeft en die dus voor iedereen neutraal is. Die beide mogelijkheden zijn wel gauw gezegd, maar in de praktijk erg moeilijk te realiseren: ofwel moet men soms meer dan duizend personen herhaaldelijk buiten de stadsmuren brengen, ofwel ze verplichten om nu eens hier, dan weer daar te vergaderen.

§ 4. Om correct te kunnen uitmaken wat er in dat geval moet gebeuren en welke regelingen gelden om de raden van een dergelijke staat samen te stellen, kunnen we ons baseren op de eigen aard en de omstandigheden van die staat. Wij moeten dan rekening houden met wat volgt. Om te beginnen heeft elke stad zoveel meer rechten dan een privépersoon, als die stad ook meer macht heeft dan een privépersoon (zie par. 4, hoofdstuk 2); bijgevolg zal elke stad van het rijk (volgens par. 2 van dit hoofdstuk) proberen om zoveel mogelijk rechten te hebben binnen zijn muren, of binnen de grenzen van zijn jurisdictie. Vervolgens moeten de steden onderling met elkaar geassocieerd en verenigd zijn, niet zo-

maar als bondgenoten, maar als waarlijk één enkele staat uitmakend, maar dan wel zo dat elke stad meer rechten heeft in het rijk dan de andere, naarmate een stad machtiger is dan de andere. Wie immers gelijkheid nastreeft tussen ongelijke partners, die streeft iets absurds na. Burgers kan men terecht gelijken noemen, want in vergelijking met de macht van het hele rijk is de macht van elk van hen afzonderlijk verwaarloosbaar. De macht van elke stad echter maakt een groot deel uit van de macht van dat rijk, en des te meer naarmate die stad zelf groter is. Het is dus onmogelijk om alle steden als evenwaardig te beschouwen. Zoals we van elke stad de macht meten aan zijn grootte, zo kunnen we ook haar rechten daaruit afleiden. De banden waarmee steden moeten verbonden zijn zodat ze één enkele staat vormen, zijn in de eerste plaats de senaat en de rechtbank. Ik zal nu kort aantonen hoe het mogelijk is om al die steden met elkaar te verbinden op een manier die toelaat dat zij toch hun zelfgerechtigdheid kunnen bewaren.

§ 5. Ik neem aan dat in elk van die steden de patriciërs, die volgens par. 3 talrijker of minder talrijk zullen zijn naargelang de grootte van de stad, in hun stad de meeste rechten genieten. Zij hebben in de raad die in hun stad de hoogste is het hoogste gezag om de stad te versterken en de stadswallen uit te breiden, belastingen op te leggen, wetten te stemmen en in te trekken en werkelijk alles te doen wat zij nodig achten voor het behoud en de uitbreiding van hun stad. Voor het behandelen van aangelegenheden die het hele rijk aangaan, zal men een senaat oprichten, met inachtneming van de voorwaarden die ik in het vorig hoofdstuk opsomde, zodat er tussen die senaat voor het hele rijk en die van een stad geen ander verschil is, dan dat de rijkssenaat ook de macht heeft om de geschillen te behandelen die tussen de verschillende steden kunnen ontstaan. In een rijk waar geen enkele stad de hoofdstad is, kan dat immers niet gebeuren in de hoge raad, zoals eerder voorzien. Zie par. 38 van vorig hoofdstuk.

§ 6. In een dergelijke staat is het niet nodig om de hoge raad samen te roepen, tenzij een staatshervorming zich opdringt, of voor een lastige zaak, die de senatoren niet tot een goed einde menen te kunnen brengen. Het zal ook maar zelden gebeuren dat men alle patriciërs oproept voor een plenaire vergadering. De belangrijkste taak van de hoge raad, dat zeiden we al in par. 17 van vorig hoofdstuk, bestaat erin wetten op te stellen en af te schaffen en ook de staatsfunctionarissen aan te stellen. Maar de wetten of de gemeenschappelijke staatsrechten voor heel het rijk moeten, eens vastgelegd, niet meteen weer gewijzigd worden. Wanneer het moment of de gelegenheid zich aandient om een nieuwe rechtsregel op te stellen, of wijzigingen aan te brengen aan een bestaande regel, dan kan men daarover vooraf delibereren in de senaat. Wanneer men daarmee klaar is, kan de senaat vervolgens naar de verschillende steden gezanten sturen om de uitspraak van de senaat aan de patriciërs van elke stad bekend te maken. Wanneer dan de meerderheid van de steden de stellingname van de senaat bijtreedt, dan is die ook bekrachtigd, zo niet is ze verworpen. Men kan dezelfde procedure volgen voor de aanstelling van de legeraanvoerders en van buitenlandse gezanten, over een oorlogsverklaring en over het aanvaarden van vredesvoorwaarden. Voor de benoeming van de overige staatsambtenaren zal men ech-

Hoofdstuk IX

ter een andere procedure moeten volgen; wij hebben in par. 4 immers gesteld dat elke stad zoveel als mogelijk zijn zelfgerechtigdheid moet behouden en dat een stad meer rechten heeft binnen het rijk naarmate die stad sterker is dan de andere. Bijgevolg moet men de senatoren laten verkiezen door de patriciërs van elke stad, en wel zo dat de patriciërs van een bepaalde stad in hun raad een zeker aantal senatoren kiezen onder hun medeburgers, in een verhouding van één senator per twaalf patriciërs van die stad (zie par. 30 van vorig hoofdstuk); men duidt ook aan wie tot de eerste, tweede, derde &c. groep behoort. Op die manier verkiezen de patriciërs van alle andere steden ook een groter of kleiner aantal senatoren naargelang hun eigen aantal en ze delen ze in in zoveel groepen als het nodig is de senaat te verdelen (zie par. 34 van vorig hoofdstuk). Op die manier zal er in elke groep van senatoren een groter of een kleiner aantal senatoren zijn naargelang de grootte van de stad. Het aantal voorzitters en vicevoorzitters van de groepen is echter kleiner dan het aantal steden; daarom worden ze door de senaat bij lottrekking verkozen onder de verkozen consuls. De rechters voor het opperste gerechtshof van het rijk verkiest men volgens dezelfde procedure: de patriciërs van elke stad kiezen onder hun collega's een groter of een kleiner aantal opperrechters naargelang de grootte van de stad. Op die manier blijft elke stad zoveel mogelijk zelfgerechtigd bij de verkiezing van de staatsfunctionarissen en beschikt elke stad zowel in de senaat als in de rechtscolleges over meer rechten naarmate zijn belang. De procedure die wij beschreven hebben in par. 33 en 34 [37 en 38] van vorig hoofdstuk, voor de behandeling van de staatszaken en de behandeling van rechtszaken, respectievelijk door de senaat en de rechtbanken, blijft onverkort van kracht.

§ 7. De aanvoerders van de cohorten en de legerofficieren worden eveneens door de patriciërs verkozen. Het is immers billijk dat elke stad voor de algemene beveiliging van gans het rijk een aantal soldaten levert in verhouding met zijn grootte. Het is even billijk dat elke stad onder zijn patriciërs ook een aantal legerofficieren, aanvoerders, vaandeldragers &c. mag aanduiden naargelang het aantal legioenen die men moet onderhouden, en wel zoveel als er nodig zijn om het legeronderdeel te leiden dat die stad aan het rijk ter beschikking stelt.

§ 8. De senaat zal aan zijn onderdanen geen belastingen opleggen; voor de kosten voor het uitvoeren van openbare werken die door de senaat vastgesteld zijn, zal de senaat geen cijzen opleggen aan de onderdanen zelf, maar aan de steden; elke stad zal een groter of kleiner deel van de kosten moeten dragen naargelang zijn grootte. De patriciërs van elke stad kunnen dat aandeel verhalen op de inwoners van hun stad zoals ze willen, bijvoorbeeld door het invoeren van cijzen, ofwel via belastingen, wat veel billijker is.

§ 9. Het is nu eenmaal zo dat niet alle steden een zeehaven hebben en de senatoren komen dus ook niet allemaal uit steden met zeehavens; desondanks moet men ook aan die senatoren [die niet uit steden met een zeehaven komen] de vergoedingen toekennen die we vermeldden in par. 31 van het voorgaand hoofdstuk. Daartoe kan men in de grondwet van het rijk bepalingen opnemen die de steden meer solidair met elkaar verbinden. Voor het overige zijn de bepa-

lingen wat betreft de senaat en de rechtbanken en in het algemeen voor alles wat met het hele rijk te maken heeft, en die ik in het vorig hoofdstuk vermeldde, ook in dit model van de aristocratie van toepassing. Wij stellen dus vast dat in een aristocratie die uit verscheidene steden bestaat het niet nodig is om voor de bijeenroeping van de hoge raad een vaste datum of een vaste plaats aan te duiden. In steden en dorpen die geen burgerrechten genieten is het integendeel wel nodig om een tijdstip en een plaats aan te duiden voor de senaat en de rechtbank. Ik keer nu echter terug naar al wat de steden individueel aangaat.

§ 10. De procedure die de hoge raad van een stad moet volgen voor de verkiezing van de stadsambtenaren en de rijksfunctionarissen en voor het behandelen van alle aangelegenheden, is dezelfde als die vermeld in par. 27 en 36 van vorig hoofdstuk. De redenering is immers dezelfde in beide gevallen. Vervolgens moet men hier ook een raad van syndici oprichten die ondergeschikt is aan de hoge raad en die zich tot deze hoge raad verhoudt zoals de algemene raad van syndici uit het vorig hoofdstuk zich verhoudt tot de hoge raad van gans het rijk; de taak van deze raad is ook dezelfde, maar dan binnen de grenzen van de jurisdictie van de stad, en zij genieten ook van dezelfde vergoeding. Als echter de stad, en dus het aantal patriciërs zo klein is dat ze niet meer dan een of twee syndici kunnen aanstellen, vormen die geen raad; de hoge raad van de stad zal dan aan de syndici in elk geval afzonderlijk een aantal rechters toevoegen om de zaak te onderzoeken; ofwel verwijst men de kwestie naar de hoge raad van de syndici. Elke stad moet immers een van zijn syndici afvaardigen naar de stad waar de senaat zetelt, om erover te waken dat de rechten van het hele rijk gevrijwaard worden, en die in de senaat zetelen zonder stemrecht.

§ 11. De stedelijke consuls worden eveneens gekozen door de patriciërs van de stad, die dan een soort stadssenaat vormen. Hun aantal bepalen kan ik echter niet, en ik meen dat het ook niet nodig is, aangezien de aangelegenheden van een stad die van groot belang zijn toch door de plaatselijke hoge raad, en als het een aangelegenheid is die het hele rijk aanbelangt, door de rijkssenaat behandeld worden. Overigens zal het wel moeten dat zij, wanneer ze in gering aantal zijn, in hun raad bij handopsteking stemmen en niet geheim, bij ballotage, zoals in de grote raden; indien men in een kleine vergadering immers geheim zou stemmen, kan men met een beetje handigheid toch gemakkelijk te weten komen hoe iemand gestemd heeft en kan men minder oplettende leden op alle mogelijke manieren om de tuin leiden.

§ 12. Verder zal de lokale hoge raad in elke stad ook rechters aanstellen; men kan tegen hun beslissingen beroep aantekenen bij het opperste gerechtshof van het rijk, behalve wanneer men op heterdaad betrapt is en wanneer men zijn schulden erkent. Het is niet nodig dat ik daarover nog verder uitweid.

§ 13. Wij moeten het nu ook nog hebben over de steden die niet zelfgerechtigd zijn. Als het gaat om steden die gelegen zijn in een provincie of een streek van het rijk zelf, en waarvan de inwoners tot hetzelfde volk behoren en dezelfde taal spreken, dan moeten zij evident net zoals de wijken beschouwd worden als on-

Hoofdstuk IX

derdelen van de steden waar ze het dichtst bij gelegen zijn; elk van hen zal behoren tot de ene of de andere stad die wel zelfgerechtigd is. De reden daarvoor is deze: de patriciërs worden niet gekozen door de hoge raad van heel het rijk in kwestie, maar door de hoge raad van elke stad; zij zullen in elke stad talrijker of minder talrijk zijn naargelang het aantal inwoners dat binnen de grenzen van de jurisdictie van die stad valt (zie par. 5). Bijgevolg moet de bevolking van een stad die niet zelfgerechtigd is, bijgeteld worden bij die van een stad die dat wel is, en ze zal van die andere stad afhangen voor haar beheer. Steden die in een oorlog veroverd zijn en aan het rijk toegevoegd, moet men als geallieerden van het rijk beschouwen en door dat voorrecht voor zich winnen; anders moet men er kolonisten naartoe sturen die al burgerrechten hebben, en de oorspronkelijke bevolking ergens anders heen brengen; ofwel maakt men die steden met de grond gelijk.

§ 14. Tot zover de grondwet van die vorm van aristocratie. Ik meen echter dat dit een betere vorm is dan wanneer de staat zijn naam ontleent aan die van slechts een enkele stad; ik leid dat af, de menselijke begeerlijkheid kennende, uit het feit dat de patriciërs van elke stad zullen proberen om hun rechten op te eisen, zowel in hun stad als in de senaat, en ze zo mogelijk nog uit te breiden. Ze zullen dus proberen om zoveel mogelijk volk naar zich toe te lokken en hun gezag meer gebruiken om gunsten te verlenen dan om angst aan te jagen, en zo hun aantal uit te breiden; en hoe talrijker ze zijn, hoe meer senatoren ze kunnen verkiezen uit hun raad (volgens par. 6) en bijgevolg, volgens dezelfde paragraaf, hoe meer macht ze zullen hebben in het rijk. Als elke stad vooral voor zichzelf zorgt en na-ijverig is tegenover de andere steden, zal het wel vaak voorkomen dat ze het oneens zijn en hun tijd verdoen in disputen, maar dat is niet zo erg. Men zegt wel: terwijl de Romeinen palaverden, ging Saguntum ten onder; maar wanneer anderzijds een zeer gering aantal personen alles beslist uit eigenbelang alleen, dan gaat de vrijheid en het gemenebest zelf verloren. Met ons menselijk verstand kunnen we niet alles meteen doorzien; maar door met elkaar te overleggen, te luisteren naar elkaar en te disputeren krijgen we meer inzicht. En als we alle mogelijkheden onderzoeken, dan vinden we uiteindelijk toch wat we zoeken en wat iedereen dan ook meteen toejuicht, maar wat niemand voordien zelfs maar kon vermoeden. [Daarvan hebben we in Holland talloze voorbeelden gezien.] Als iemand zou opmerken dat precies het Hollands rijk het niet lang heeft kunnen uithouden zonder een graaf of een regent, die namens de graaf regeerde, die krijgt als antwoord dat de Hollanders het behoud van hun vrijheid belangrijk genoeg vonden om zich te ontdoen van hun graaf; zo hebben ze de staat wel onthoofd, maar ze waren er niet op bedacht om het lichaam van de staat weer een hoofd te geven; ze lieten de ledematen gewoon voor wat ze waren, zodat Holland een graafschap was zonder graaf, of een lichaam zonder hoofd, en dat hun staatsvorm niet eens een naam had. Het is niet te verwonderen dat het dan zover is gekomen dat de onderdanen meestal niet eens wisten bij wie het hoogste staatsgezag berustte. En zelfs wanneer dat niet het geval was, dan was het aantal personen die de staatsmacht werkelijk in handen hadden al te klein,

veel kleiner dan vereist om een bevolking te regeren en machtige vijanden te kunnen weerstaan. En zo werd het mogelijk dat die vijanden de Hollanders vaak ongestraft konden belagen en hen uiteindelijk hebben overwonnen. De plotse-linge ondergang van dat rijk is dus niet te wijten aan het feit dat er veel tijd verloren is gegaan aan nutteloze disputen, maar aan zijn gebrekkige staatsvorm en het te kleine aantal staatslieden die het bewind voerden.

§ 15. Overigens valt deze aristocratische staatsvorm, die verscheidene steden telt, nog altijd te verkiezen boven die andere. Het is dan immers niet nodig, zoals ik in de vorige paragraaf zei, om ervoor te zorgen dat de hele hoge raad van het rijk niet eensklaps uitgeschakeld wordt; volgens par. 9 hoeft men namelijk geen bepaalde plaats en tijd vast te leggen voor de bijeenkomsten. In dit model moet men ook minder bevreesd zijn voor de machtigste burgers. Want waar er meer steden zijn die de vrijheid genieten, volstaat het niet dat iemand die zich een weg zoekt om het gezag alleen in handen te krijgen een enkele stad verovert, om meteen ook de andere steden te onderwerpen. Ten slotte is in een dergelijke staat de vrijheid ook gemeengoed voor meer mensen. Want waar slechts één stad de plak zwaait, besteedt die maar aandacht aan de andere steden, als dat voor die stad zelf goed uitkomt.

Hoofdstuk X

§ 1. Nu we de grondslagen van die beide aristocratische modellen hebben uiteengezet en bewezen, blijft nog de vraag of het mogelijk is dat een dergelijke staat uiteenvalt of een totaal andere vorm aanneemt, door een of andere oorzaak waarvoor de verantwoordelijkheid bij de staat zelf ligt. De voornaamste oorzaak dat een staat op die manier uiteenvalt, heeft de bijzonder scherpzinnige Florentijn Machiavelli opgemerkt en beschreven in zijn *Discorsi* over Titus Livius (III, 1): een staat is zoals een lichaam, “dat elke dag allerlei tot zich neemt en af en toe nood heeft aan een zuivering”. Hij zei dat het net zo ook nodig was dat er een ingreep gebeurde om een staat terug te brengen naar de principes die aan de grondslag liggen van het ontstaan van zijn vaste vorm. Als dat niet binnen de vereiste tijd gebeurt, dan stapelen de kwalijke elementen zich zo op dat het onmogelijk wordt om ze nog te verwijderen, tenzij samen met de hele staat zelf. En hij vervolgde: zo een zuivering kan men occasioneel doorvoeren, ofwel op basis van overleg en vooruitziende wetten, of door tussenkomst van een uitzonderlijk hoogstaande persoon. Dit is ongetwijfeld een zeer gewichtige kwestie; als men met dat euvel niet op voorhand rekening houdt, dan kan een staat niet op eigen kracht standhouden, en als hij toch overleeft, dan is het bij louter toeval. Als men integendeel voor die kwaal een passende remedie voorzien heeft, dan kan een staat nooit ten onder gaan aan zijn eigen verval, maar enkel tengevolge van een of ander onafwendbaar noodlottig voorval; we zullen dat straks nader toelichten. Een eerste remedie voor deze kwaal was dan deze: om de vijf jaar stelde men een uitzonderlijke magistraat aan voor één jaar, die de macht had om het werk van de senatoren en van om het even welke ambtenaar aan een onderzoek te onderwerpen, dat te beoordelen en er beslissingen over te nemen met het oog op het herstellen van de staat in zijn oorspronkelijke toestand. Wie de staat voor onheil wil behoeden, moet er echter voor zorgen dat de remedies die men gebruikt in overeenstemming zijn met de eigen aard van de staat in kwestie en die men dus kan afleiden uit de grondslagen van die staat; anders botst men op Scylla terwijl men Charubdis probeert te ontwijken. Het is een waarheid als een koe dat iedereen, zowel wie zelf regeert als wie geregeerd wordt, zich door de vrees voor lijfstraffen of verbeurdverklaring laat weerhouden om misdaden te begaan die onbestraft blijven of die een groot voordeel opleveren. Anderzijds is het even zeker dat als die vrees zowel de goeden als de kwaden bedreigt, de totale ondergang van het rijk daaruit onafwendbaar volgt. Als dus de macht van die hoogste magistraat onbegrensd is, dan zal onvermijdelijk iedereen hem zonder uitzondering vrezen, zeker wanneer die magistraat zoals vereist op gestelde tijden aangesteld wordt; want in dat geval zal iedereen die gedreven is door heerszucht dat machtige ambt met de grootste ijver nastreven. In vredetijd zal men dan niet zozeer uitkijken naar een moreel hoogstaand persoon, maar naar iemand die zeer rijk is, en zal het bijgevolg de meest praalzuchtige zijn die het gemakkelijkst met de eer gaat lopen. Wellicht is het daarom dat het bij de

Romeinen de gewoonte was om een zo een ambtenaar niet op vooraf bepaalde tijdstippen aan te stellen, maar enkel wanneer een of ander niet te voorzien voorval hen daartoe noopte. Niettemin zei Cicero al: wanneer de roep om een dictator roert, zijn het de goeden die wenen. En inderdaad: wanneer de macht van die ambtenaar in feite net zoals die van een koning is, dan is het heel goed mogelijk dat het rijk het grote gevaar loopt om vervolgens in een monarchie te veranderen, zelfs al duurt die dictatuur maar heel even. Bovendien: als men geen vast tijdstip heeft waarop zo een hoge magistraat in functie treedt, dan is het goed mogelijk dat men het tijdsinterval van vijf jaar, dat wij noodzakelijk achtten tussen twee dergelijke ambten, niet respecteert. Een ambt dat dan zo vaag omschreven is, zal ook gemakkelijk in onbruik geraken. Met andere woorden: als die dictatoriale macht niet blijvend is en evenwichtig – wat evenwel niet mogelijk is zonder afbreuk te doen aan de aristocratische staatsvorm – dan zal die dictatuur zelf wel erg wankel zijn, en meteen ook het heil en het behoud van het gemenebest.

§ 2. Ingevolge par. 3 van hoofdstuk 6 kunnen we ongetwijfeld stellen dat integendeel, wanneer de staatsvorm zelf niet in het gedrang komt en wanneer het zwaard van de dictatuur niet tijdelijk maar permanent dreigt en wanneer enkel de booswichten er moeten voor vrezen, de kwalen van de staat zijn gezondheid niet zozeer in gevaar zullen brengen dat ze niet kunnen verwijderd of genezen worden. Om de voorwaarden daartoe te vervullen, zal men bijgevolg zoals gezegd aan de hoge raad een ondergeschikte raad van syndici toevoegen, zodat het permanent dreigend zwaard van de dictatuur niet aan één natuurlijke persoon toebehoort, maar aan een collectieve rechtspersoonlijkheid, die uit zoveel leden bestaat dat ze onmogelijk de macht onder elkaar kunnen verdelen (zie par. 1 en 2 van hoofdstuk 8) of allemaal samen een misdaad kunnen beramen. Bovendien: de syndici mogen geen enkel ander staatsambt op zich nemen, mogen niet belast zijn met de uitbetaling van de soldij aan het leger, en moeten bovendien de leeftijd bereikt hebben waarop men veeleer geneigd is tot het traditionele en het veilige dan tot nieuwlichterij en gevaarlijke toestanden. Van hen loopt het gezag dus geen gevaar. Enkel de booswichten zullen hen dus moeten vrezen, niet wie recht in zijn schoenen staat, en zo zal het ook zijn. Want hoe minder ze zelf in staat zijn om misdrijven te begaan, hoe krachtiger ze zullen kunnen optreden tegen de misdaad. Zij kunnen dan inderdaad het kwaad in de kiem smoren, aangezien hun raadscollege niet beperkt is in de tijd, en verder zijn ze ook voldoende talrijk, zodat ze zonder vrees voor na-ijver een of andere machtige burger durven aanklagen en veroordelen. En hun stemmingen verlopen bij ballotage, dus geheim, en de beslissingen worden afgekondigd namens de hele raad.

§ 3. In Rome waren de volkstribunen ook voor onbepaalde tijd aangesteld; zij waren echter niet opgewassen tegen de macht van iemand als Scipio. Overigens moesten ze hun voorstellen ter verbetering van de situatie voorleggen aan de senaat, die hen vaak om te tuin leidde, door ervoor te zorgen dat het gewone volk bij voorkeur personen verkoos die de senatoren het minst vreesden. Bovendien: het gezag van de volkstribunen over de patriciërs berustte op de gunst van

Hoofdstuk X

het gewone volk; elke keer dat ze het volk bijeenriepen, leek het meer alsof ze een volksopstand organiseerden dan dat ze een volksvergadering belegden. In een staat zoals beschreven in de twee voorgaande hoofdstukken, kan zoiets niet gebeuren.

§ 4. Het gezag van de syndici daarentegen kan voor niets anders aangewend worden dan om de staatsvorm veilig te stellen, en dus om inbreuken op de wetten te verhinderen, zodat niemand ongestraft misdaden kan begaan of er profijt uit trekken. Zij kunnen helaas op geen enkele manier verhinderen dat allerlei onbehoorlijke zaken naar binnen sluipen die niet met wetten te verbieden zijn. Het zijn slechte gewoonten waarin mensen vervallen die niets om handen hebben en die niet zelden de oorzaak zijn van het verval van een rijk. In vreedstijd worden de mensen immers niet meer geplaagd door angsten en zo veranderen ze geleidelijk aan van gewelddadige barbaren in eerbare en menswaardige burgers, en van menswaardige burgers in weekhartige nietsnutten die proberen elkaar niet zozeer te overtreffen in deugdelijkheid, maar in het maken van goede sier en in luxueus leven. En zo beginnen ze een afkeer te krijgen van de levensopvattingen van hun voorouders; ze nemen die over van onderworpen volkeren, wat erop neer komt dat ze zelf slaven worden.

§ 5. Men heeft dikwijls geprobeerd om die kwalen tegen te gaan door het instellen van weeldetaksen, maar tevergeefs. Een rechtsregel die men kan schenden zonder dat iemand anders er enig nadeel van ondervindt, is slechts het voorwerp van hoongelach en in plaats van de begeerten en de wellust van de mensen te beperken, moedigt zoiets ze veeleer nog aan. Wij laten ons inderdaad altijd verleiden door wat verboden is en we verlangen naar wat ons ontzegd wordt. Mensen die niets omhanden hebben, heeft het nog nooit ontbroken aan vindingrijkheid in het ontwijken van wetten die men bedenkt voor zaken die men niet ronduit kan verbieden, zoals feestmalen, gokspel, weelderige kledij en dergelijke meer, waarvan alleen de excessen schadelijk zijn en die men moet beoordelen naargelang de middelen waarover iemand beschikt, en waarvoor er dus geen algemeen geldende regels zijn.

§ 6. Mijn conclusie is dat men die algemeen voorkomende uitwassen waarover we het hier hebben, nooit rechtstreeks moet verbieden, maar indirect ontraden, en wel door de grondslagen van de staat zo te concipiëren dat de meerderheid van de mensen niet zozeer probeert om als wijzen te leven, want dat is een onmogelijke opgave, maar dat ze zich vooral door die gevoelens laten leiden die het meest voordeel opleveren voor het gemenebest. Om dat te bereiken moet men ervoor zorgen dat de rijken indien niet gierig, dan toch inhalig zijn. Het valt immers niet te betwijfelen dat wanneer die inhaligheid, die toch algemeen is en onverpoosd, nog gevoed wordt door eerezucht, de meeste mensen al hun beste krachten zullen inzetten om op een eerlijke manier hun bezit nog te vergroten, om zo hoge ereambten te verwerven en diepe oneer te vermijden.

§ 7. Als we nu voor ogen houden wat we in de vorige twee hoofdstukken gezegd hebben over de twee modellen van de aristocratische staatsvorm, dan lijkt

het precies dat te zijn wat daaruit volgt. In beide gevallen is het aantal bewindvoerders groot genoeg om het grootste gedeelte van de rijke burgers uitzicht te geven op deelname aan het bestuur en op een ereambt in het rijk. Wanneer men vervolgens ook nog vastlegt (zoals gezegd in par. 47 van hoofdstuk 8), dat patriciërs die insolvelabel zijn het statuut van patriciër kwijtspelen, en dat wie per ongeluk zijn bezittingen verliest integraal schadeloos gesteld wordt, dan twijfel ik er niet aan dat iedereen zoveel mogelijk zal proberen om zijn bezittingen in ere te houden. Men zal ook niet geneigd zijn om zich te kleden als een buitenlander en zich van de voorouderlijke kledij af te keren, als men bij wet bepaalt dat de patriciërs die een ereambt ambiëren herkenbaar moeten zijn door een specifiek gewaad (zie daarvoor par. 25 en 47 van hoofdstuk 8). En zo kan men in elke staat nog andere gebruiken bedenken, in overeenstemming met de streek en met de eigen volksaard, er wel op lettend dat de onderdanen veeleer spontaan dan onder dwang van wetten hun taken vervullen.

§ 8. Een staatsvorm die geen ander doel heeft dan de onderdanen in angst te doen leven, daarin ontbreekt het veeleer aan misdaden dan dat men er eerzaam leeft. Men moet integendeel de mensen zo leiden dat het niet lijkt alsof ze geleid worden, maar dat ze naar eigen inzicht en volgens hun eigen vrije wil leven, en wel zo dat ze enkel in de hand gehouden worden door hun liefde voor de vrijheid en uit bezorgdheid om hun bezit te vermeerderen, en de hoop om een ereambt te bekleden. Overigens zijn portretten, triomftochten en al dergelijke aanmoedigingen tot voorbeeldig gedrag in feite veeleer tekenen van slaafsheid en niet van vrijheid. Slaven geeft men premies om zich goed te gedragen, niet aan vrije mensen. Ik geef echter toe dat de mensen erg gevoelig zijn aan dergelijke aanmoedigingen; aanvankelijk kent men ze toe aan werkelijk grote persoonlijkheden, maar al gauw ontstaat er onderlinge na-ijver en gaan ze ook naar nietsnutten en naar omhooggevallen rijkaards, tot verontwaardiging van alle welmenende mensen. Als men de zegetekens en de portretten van zijn voorouders toont, is men verongelijkt wanneer men die niet prefereert boven alle andere. Ik laat al het overige onvermeld, behalve nog dit: het is duidelijk dat men de gelijkheid, waarvan de afschaffing meteen ook het einde betekent van de gemeenschappelijke vrijheid, onmogelijk kan handhaven wanneer men van staatswege bijzondere eerbewijzen gaat toekennen aan iemand die uitblinkt in deugdelijkheid.

§ 9. Dit gezegd zijnde, bekijken we nu of het mogelijk is dat dergelijke aristocratieën kunnen ten onder gaan door hun eigen schuld. Als er één staatsvorm is die eeuwigdurend is, dan moet het noodzakelijk die zijn die eens op de juiste grondslagen gevestigd, die rechten ook ongeschonden bewaart. De rechten zijn immers de kern van de staat. Waar zij behouden zijn, is ook de staat veilig. Maar rechten blijven slechts intact wanneer zij beschermd zijn door zowel de rede als het algemeen aanvoelen van de mensen. Als zij integendeel enkel steunen op de rede, dan zijn ze krachteloos en gemakkelijk ongedaan te maken. Wij hebben aldus aangetoond dat de fundamentele rechten in beide modellen van de aristocratische staat in volle overeenstemming zijn met de rede en met het gemeen-

Hoofdstuk X

schappelijk aanvoelen van de mensen; wij kunnen dus bevestigen dat indien er ooit enige staatsvorm aanspraak kan maken op eeuwigdurendheid, het wel deze is en dat die niet door eigen schuld, maar enkel door een of ander onafwendbaar noodlot ten onder kan gaan.

§ 10. Men kan daartegen inbrengen dat de rechten van een staat zoals hierboven beschreven weliswaar zowel door de rede als door het algemeen aanvoelen van de mensen worden verdedigd, maar dat ze desondanks toch ooit kunnen te loor gaan. Er is immers geen enkel gevoel dat niet ongedaan gemaakt kan worden door een sterker en/of tegengesteld gevoel. Wij hebben kunnen vaststellen dat zelfs de angst voor de dood vaak moet onderdoen voor de begeerte naar het goed van iemand anders. Wie vlucht uit angst voor de vijand, laat zich niet afschrikken door enig ander gevaar: men stort zich in het water of werpt zich in de vlammen om het zwaard van de vijand te ontlopen. Hoe goed een staat ook georganiseerd is en hoe goed de rechten ook geregeld zijn, het gebeurt toch, wanneer de staat in de hoogste nood verkeert, en iedereen zoals het gaat als het ware gegrepen wordt door een panische angst, dat men alleen nog oog heeft voor dat ene dat deze concrete angst kan opheffen, en dat men niet denkt aan de toekomst of aan de wetten. Alle ogen zijn dan gericht op iemand die zijn waarde bewezen heeft door een zegepraal die hij vroeger behaald heeft; voor hem neemt men elke wettelijke belemmering weg, men houdt hem aan de macht, een aller-slechtst precedent, en men vertrouwt het staatsgezag helemaal aan hem alleen toe. Dat is trouwens de oorzaak geweest van de ondergang van het Romeinse Rijk. Als antwoord op die kritiek wil ik het volgende zeggen. Vooreerst komt een dergelijke panische angst niet voor in een behoorlijk gestructureerde staat, tenzij daar een gegronde reden voor is; men kan dus die angst, en de paniek die ermee gepaard gaat, niet toeschrijven aan een andere oorzaak, die men had kunnen vermijden door menselijke voorzichtigheid. Vervolgens moeten we opmerken dat het in de staatsvorm die we hierboven beschreven hebben, onmogelijk is (volgens par. 9 en 25 van hoofdstuk 8), dat iemand zo zou uitblinken door zijn goede faam dat hij alle aandacht naar zich zou toetrekken; integendeel: zo iemand zal onvermijdelijk talrijke rivalen hebben, die weer anderen de beste zullen vinden. Hoe groot ook de verwarring is die ontstaat in het rijk tengevolge van die paniek, toch zal niemand erin slagen om de wetten te omzeilen en iemand zonder enige wettelijke basis als legeraanvoerder aan te stellen. Dit zou immers onmiddellijk verzet oproepen bij zijn concurrenten en om dat te beantwoorden moet men onvermijdelijk weer teruggrijpen naar de rechtsregels die men ooit heeft vastgelegd en die iedereen goedkeurt, en de kwestie van het staatsgezag volgens de geldende wetten regelen. Ik kan dus zonder enige aarzeling bevestigen dat het bewind gevoerd door één, of beter nog door verscheidene steden, onverwoestbaar is, dat wil zeggen dat het door geen enkele interne oorzaak kan opgeheven worden of een totaal andere vorm kan krijgen.

Hoofdstuk XI

§ 1. Eindelijk ga ik nu dan over tot de derde en in ieder opzicht volmaakte staatsvorm, die we de democratie noemen. Wij hebben al gezegd dat het verschil met de aristocratische in de allereerste plaats hierin bestaat, dat in deze laatste de aanstelling van deze of gene tot patriciër enkel en alleen afhangt van het wilsbesluit en de vrije keuze van de hoge raad. Op die manier beschikt niemand over een erfelijk recht om te stemmen of om een staatsambt op zich te nemen; noch kan iemand dit recht rechtens voor zich opeisen, zoals dat wel het geval is in de staatsvorm waarover wij het nu hebben. Elke persoon immers die geboren is uit ouders die burger zijn, of die geboren is op het grondgebied van het vaderland in kwestie, of die zich verdienstelijk gemaakt heeft voor het gemeenebest, of die om andere redenen, door de wet afdwingbaar voorzien, het burgerrecht heeft toegekend gekregen, al dezen, beweer ik, maken rechtens aanspraak op het stemrecht in de hoge raad en op het recht om een staatsambt op zich te nemen. Dit kan hen ook niet ontzegd worden, tenzij wegens een misdaad of omdat men in opspraak is gekomen.

§ 2. Zo kan men kan bijvoorbeeld bij wet vastleggen dat enkel de volwassenen die een bepaalde leeftijd bereikt hebben, of enkel de eerstgeborenen, rekening gehouden met hun leeftijd, of degenen die een bepaalde geldsom bijdragen tot het gemeenebest, het recht hebben om te stemmen in de hoge raad en om zich met de staatszaken bezig te houden. Het is best mogelijk dat op die manier de hoge raad samengesteld is uit een kleiner aantal burgers dan in die andere, aristocratische staatsvorm waarover we het eerder hadden. Desondanks kunnen we dergelijke staatsvormen toch democratisch noemen, omdat daarin de burgers die aangewezen worden om het gemeenebest te besturen niet door de hoge raad uitverkoren worden als de besten, maar bij wet daartoe aangeduid worden. Men kan dan om die reden de indruk hebben dat dergelijke staatsvormen, waarin men misschien niet zozeer de beste voor het bewind aanwijst, maar veeleer wie die toevallig de rijkste is, of het eerst geboren, in feite moeten onderdoen voor de aristocratische staatsvorm. Het is evenwel zo dat als wij de praktijk of de gemeenschappelijke situatie onder de mensen bekijken, het eigenlijk op hetzelfde neerkomt. De patriciërs zullen immers altijd die personen als de beste beschouwen die rijk zijn of die hun bloedverwanten zijn of met wie ze vriendschappelijke relaties onderhouden. Weliswaar, als het er onder patriciërs zo aan toe zou gaan dat zij zonder enige vooringenomenheid en alleen geleid door de bezorgdheid voor het algemeen welzijn hun collega-patricieërs zouden verkiezen, dan was er geen enkele andere staatsvorm die de vergelijking met de aristocratische zou doorstaan. Maar de ervaring zelf leert ons ten overvloede dat de zaken zich helemaal anders voordoen. Dat is vooral het geval in oligarchieën: daar worden de wensen van de patriciërs, bij gebrek aan tegenstanders, allerm minst beteugeld door de wet. Daar immers ook weren de patriciërs uit na-ijver de beste burgers uit de raad en zoeken in de raad die collega's als hun bondgenoot aan te brengen

Hoofdstuk XI

die hen naar de mond praten. In een dergelijk staatsbestel zijn de omstandigheden dan ook verre van gelukkig. De verkiezing van de patriciërs hangt er immers af van de absoluut vrije wil van enkelingen, ongehinderd door enige wet. Maar nu keer ik terug naar mijn vertrekpunt.

§ 3. Uit wat ik in het voorgaande deel gezegd heb, blijkt dat wij verschillende soorten van democratische staatsvormen kunnen bedenken. Het is echter niet mijn bedoeling om het over elk van deze te hebben, maar enkel over die ene, waarin absoluut iedereen stemrecht heeft in de hoge raad en het recht om een staatsambt te bekleden, met als enige voorwaarde dat men onder de wetten van het land valt en tevens zelfgerechtigd is en een eerzaam leven leidt. Ik zeg uitdrukkelijk “die uitsluitend onder de wetten van het land valt” om zo de vreemdelingen uit te sluiten, van wie we aannemen dat ze onder het gezag van een andere staat vallen. En ik voegde er bovendien aan toe dat men niet alleen onder de wetten van het land moet vallen, maar overigens ook zelfgerechtigd moet zijn, waardoor ik echtgenotes en personen die in dienstverband werken uitsluit, die onder het gezag van hun man of hun meester vallen, maar ook kinderen en leerlingen, zolang die onder gezag van hun ouders of hun leraren vallen. Ten slotte zei ik ook “en eerzaam leven” om van het begin af aan ook die personen uit te sluiten die in opspraak zijn gekomen wegens een misdaad of een schandelijke levenswijze.

§ 4. Misschien vraagt men zich echter af of vrouwen wel van nature onder het gezag van de man vallen, of omdat het zo vastgelegd is. Want als het alleen zo is omdat het zo vastgelegd is, dan is er geen enkele dwingende reden om vrouwen uit te sluiten van het bewind. Als wij echter voortgaan op de ervaring zelf, dan zullen wij zien dat dit voortkomt uit hun zwakte. Het komt inderdaad nergens voor dat de mannen en de vrouwen samen het bewind voeren. Waar ook ter wereld men mannen en vrouwen samen aantreft, zien we dat de mannen heersen en de vrouwen overheerst worden en dat op die manier beide geslachten eendrachtig leven. De Amazones echter, die naar verluidt ooit aan het bewind waren, lieten niet toe dat mannen op hun grondgebied verbleven; ze onderhielden enkel de vrouwelijke kinderen en doodden die van het mannelijk geslacht die ze ter wereld brachten. Indien mannen en vrouwen van nature elkaars gelijken zouden zijn en in gelijke mate zouden uitblinken in levenskracht en aanleg, die toch in de hoogste mate de menselijke macht en bijgevolg ook het recht uitmaken, dan zouden er allicht onder de zo talrijke en diverse naties toch ook enkele moeten te vinden zijn waar beide geslachten paritair regeren, en ook andere, waar de mannen door de vrouwen overheerst worden en zo opgevoed worden dat ze van aanleg tot minder in staat zijn. Aangezien dit nergens voorkomt, mogen wij met zekerheid stellen dat vrouwen van nature niet dezelfde rechten hebben als de mannen maar integendeel noodzakelijkerwijze onderdoen voor de mannen. Het kan dus ook niet voorkomen dat de beide geslachten paritair regeren en nog veel minder dat mannen door vrouwen zouden overheerst worden. Als wij daarnaast ook de menselijke emoties in acht nemen, dan stellen we bijvoorbeeld vast dat mannen in de meeste gevallen enkel van vrouwen

Staatkundige Verhandeling

houden vanuit de lust van hun begeerte; haar aanleg en haar wijsheid bewonderen ze echter maar in de mate dat zij uitblinken in schoonheid; verder, dat mannen het maar moeilijk verdragen dat de vrouwen die zij beminnen op een of andere manier hun gunsten zouden betonen aan anderen en meer van die zaken. We zien dan ook zonder veel moeite dat mannen en vrouwen niet paritair kunnen regeren, zonder dat daardoor de vrede grotelijks in het gedrang komt. Maar genoeg daarover.

De rest ontbreekt.